

Een Politiek Verleden in het Belgisch Parlement: 'Compromis à la Belge'

Historische commissies en de moord op
Patrice Lumumba en Julien Lahaut
(1999-2015)

Jelle Van Herck

Masterproef aangeboden binnen de opleiding
master in de Geschiedenis

Promotor prof. dr. Kaat Wils

Academiejaar 2015-2016

335.839 tekens

Inhoudstafel:

<u>INLEIDING</u>	4
1. Geschiedenis in de Hedendaagse Maatschappij	4
2. Geschiedenis en Politiek: Parlementaire Onderzoekscommissies	6
2.a. Historici en historische commissies	9
<u>HOOFDSTUK I: ONDERZOEKSKADER</u>	12
1. Historiografie van Historische Commissies	12
2. Onderzoek in Overheidsopdracht: Twee Modellen	16
2.1. Zwitserland: de commissie-Bergier	17
2.2. Nederland: de Srebrenica-commissie	19
3. Oproep aan de Overheid: Twee Voorbeelden	21
3.1. Spanje: de herinnering aan Franco	22
3.2. Verenigde Staten: Johnson Whittaker	24
<u>HOOFDSTUK II: CASUS LUMUMBA EN LAHAUT</u>	26
1. De Moord op Patrice Lumumba	26
2. De Moord op Julien Lahaut	31
3. Instelling van de Onderzoekscommissies	34
3.1. De aanleiding	35
3.2. Politieke besluitvorming	39
<u>HOOFDSTUK III: HET EINDRAPPORT</u>	42
1. Conclusies van het Onderzoek	42
1.1. Een morele verantwoordelijkheid	42
1.2. Een geheime oorlog	48
2. Debat rond de Conclusies	51
2.1. commissie-Lumumba	52
2.2. commissie-Lahaut	56
<u>HOOFDSTUK IV: ANALYSE EN VERGELIJKING VAN DE COMMISSIES</u>	58
1. Interne Verschillen: Lumumba vs. Lahaut	58
1.1. Mate van politieke steun	58
1.2. Mate van financiële steun	66
1.3. Toegang tot archieven	69
2. Externe Verschillen: Commissiewerk vs. 'Klassiek' Onderzoek	72
2.1. Geldigheid van het onderzoek	73
2.2. Wenselijkheid van het onderzoek	74
<u>BESLUIT</u>	76
1. Historische Commissies: een Actueel Verleden	76
1.a. Geschikt type van (politiek) onderzoek	79

<u>BIJLAGEN</u>	80
1. Bijlage I: Lijst van geïnterviewden (per commissie)	80
2. Bijlage II: Lijst van besproken parlementaire onderzoekscommissies	81
3. Bijlage III: Politieke leden van de commissie-Lumumba (per partij)	82
4. Bijlage IV: Rapport van André Moyen (31 augustus 1950)	83
5. Bijlage V: Telex van d'Aspremont aan Rothschild (6 oktober 1960)	84
6. Bijlage VI: Selectie van foto's met bronvermelding	85

INLEIDING

1. Geschiedenis in de Hedendaagse Maatschappij

"De waarheden van geschiedenis [hebben] een vervaldatum. Ze gaan maar zo lang mee tot wanneer iemand over hetzelfde onderwerp met andere of betere argumenten iets anders komt vertellen."

Bovenstaand citaat is afkomstig van Marc Reynebeau. Hoewel deze auteur eerder bekend staat voor zijn journalistiek werk, onder meer bij het weekblad *Knack*, is Reynebeau in de eerste plaats historicus van opleiding.¹ Het was ook in die hoedanigheid dat hij het boek *Het Nut van het Verleden* schreef, waarin hij deze uitspraak deed. In dit werk onderzoekt Reynebeau de plaats die geschiedenis inneemt binnen de hedendaagse maatschappij en de manier waarop mensen met hun eigen verleden omgaan. In verscheidene samenlevingen kunnen mensen er zo bepaalde visies op na houden, over hun eigen verleden en hun gedeelde geschiedenis, waarbij er ook vaak wordt gesproken in termen van 'een onverwerkt verleden'. Deze ietwat abstracte omschrijving verwijst naar specifieke episodes uit de geschiedenis van een natie, land of samenleving, waarbij dat verleden nog steeds rondspookt, in de hoofden van de bevolking (of toch bepaalde delen ervan) en zo ook een onderdeel vormt van een maatschappelijk debat. Geschiedenis is dan ook iets waar veel mensen, groepen en volkeren hun identiteit op baseren.² En het terugblikken op je eigen verleden is een zeer actuele bezigheid, zo stelt nogmaals Reynebeau. Daarbij omschrijft hij geschiedenis verder als een soort grabbelton, waaruit iedereen een selectie van historische feiten kan halen, om een eigen verhaal te construeren. Hierdoor kunnen er soms verschillende versies van eenzelfde verhaal opduiken, die hoewel ze elk anders zijn, toch allemaal over een bepaalde waarheidswaarde beschikken. Met deze metafoer toonde Reynebeau zowel de dubbelzinnigheid als de vloeibaarheid van geschiedenis aan: enerzijds zijn veel historische verhalen gestoeld op zekere feiten en dus 'waar', maar anderzijds bestaat er niet zoiets als 'de' historische waarheid.³

De historische waarheid kan dus verschillen van mens tot mens, van groep tot groep en heeft een impact op de identiteit die wordt aangenomen. In het bijzonder is dat zo voor naties, die reeds lang het geliefkoosd kader vormen voor geschiedschrijving. Hoe deze naties hun identiteit halen uit geschiedenis en op welke wijze dit eerder een constructie betreft, wordt uitvoerig beschreven in onder meer *Imagined Communities* (Benedict Anderson) en *The Invention of Tradition* (Eric Hobsbawm), twee werken die ondertussen standaard zijn met betrekking tot de bruikbaarheid van geschiedenis, voor het creëren van een natiegevoel.⁴ Een aanvulling hierop is *Les Lieux de Mémoire*, een zeventalig werk van Pierre Nora waarin fysieke plaatsen van herinnering aan bod komen, die deze identiteit(en) mee vorm geven. Daarnaast kunnen echter ook verschillende groepen binnen eenzelfde natie zich baseren op afwijkende versies van een geschiedkundig verhaal, waardoor de geschiedenis van een land niet door elke inwoner ervan op dezelfde wijze wordt herinnerd. In bepaalde gevallen geven deze tegengestelde visies aanleiding tot controverse, met als gevolg een verdeelde

¹ M. REYNEBEAU, *Het Nut van het Verleden*, Tielt, 2006, 12.

² T. HUNT, 'Whose Truth? Objective Truth and a Challenge for History', *Criminal Law Forum*, 15 (2004), 194; E. BARKAN, 'Introduction: Historians and Historical Reconciliation', *The American Historical Review*, 114 (2009), 900; C. LORENZ, 'Historical Knowledge and Historical Reality: A Plea for "Internal Realism"', *History and Theory*, 33 (1994), 320.

³ REYNEBEAU, *Nut van het Verleden*, 12-13 en 130.

⁴ B. ANDERSON, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Londen en New York, 1983; E. HOBBSAWM, *The Invention of Tradition*, Cambridge en New York, 1983; P. NORA, *Les Lieux de Mémoire*, 7 dln., Parijs, 1984-1992.

samenleving. Eén voorbeeld hiervan betreft de gebeurtenissen van *Bloody Sunday* in Noord-Ierland: bij deze betoging van katholieke Ieren in Londonderry kwamen in 1972 dertien mensen om het leven, toen Britse soldaten het vuur openden op de betogers. Voor veel katholieke Ieren was dit een zuivere misdaad, hoewel er nooit een veroordeling werd uitgesproken door het Widgery-tribunaal, dat deze feiten datzelfde jaar onderzocht. Onder meer omwille van de beslissing van dit tribunaal bleef de controverse over deze gebeurtenis nog jaren aanslepen, waardoor Brits premier Tony Blair in 1998 besloot een tweede parlementair onderzoek op te starten, om de zaak uit te klaren.⁵ Dit Saville-tribunaal, dat werd bijgestaan door historische adviseurs, publiceerde in 2010 zijn eindrapport. Dit rapport concludeerde dat er wel degelijk fouten waren gemaakt, waarna premier David Cameron in naam van de Britse regering officieel zijn excuses aanbood, aan de familieleden van de slachtoffers. Indirect werd zo ook het vorige tribunaal terechtgevoerd en stond *Bloody Sunday* vanaf dan bekend als dat wat de literatuur aanduidde met de term *historical wrong*: een fout in de geschiedenis.⁶

Het Saville-tribunaal en zijn onderzoeksvoorwerp zijn kenmerkend voor een trend die de laatste decennia opgang maakt; steeds meer landen willen namelijk in het reine komen met hun nationaal verleden en bepaalde 'zwarte bladzijden' (historische fouten) in hun nationale geschiedenis rechtzetten of herinterpreteren. Deze evolutie kwam tot stand in de jaren 1990 en werd grotendeels ingegeven door de val van de Berlijnse muur (1989), wat het einde van de Koude Oorlog inluidde en de bestaande politieke referentiekaders ophief. Hoewel het een 'koude' oorlog betrof, bleek net als bij vele andere conflicten dat dit gevolgd werd door een drang naar verzoening en reflectie, na een lange periode van strijd.⁷ In tegenstelling tot wat Francis Fukuyama beweerde, stopte de geschiedenis hier niet, maar begon er een nieuw hoofdstuk, waarbij zowel de historische gebeurtenissen zelf, alsook de bestaande historiografie over deze gebeurtenissen onderhevig waren aan een grootschalige revisie.⁸ Op die manier werden bepaalde heersende visies op het verleden, die ontstonden binnen de context van de Koude Oorlog, verzoend met een nieuw referentiekader, dat feitelijk was ontstaan. Zoals het voorbeeld van het Saville-tribunaal aantoont, spelen historici bij deze evolutie een belangrijke rol. Met hun kennis van het verleden worden zij vaak aangezocht als experts of adviseurs, ten einde duiding te geven bij controversiële historische gebeurtenissen en bepalen zij mee welke versie van een verhaal het meest waarheidsgetrouw is. Op die manier krijgen historici de functie toegewezen als 'rechters van de geschiedenis', met alle uitdagingen die daaraan gekoppeld zijn. Eén manier om dit te

⁵ P. BEW, 'The Bloody Sunday tribunal and the role of the historian', in H. JONES, K. ÖSTBERG en N. RANDERAAD ed., *Contemporary History on Trial. Europe since 1989 and the Role of the Expert Historian*, Manchester, 2007, 62-65; Noot: deze beslissing van het Widgery-tribunaal werd grotendeels aanzien als een doofpotaffaire (*whitewash*). Zie: *BBC News*, 'Initial Bloody Sunday inquiry labelled 'whitewash''.

⁶ A. STRATTON, 'David Cameron condemns Bloody Sunday killings and makes apology', *The Guardian* (15 juni 2010). (<https://www.theguardian.com/commentisfree/2010/jun/15/david-cameron-bloody-sunday-apology>). Geraadpleegd op 14 juli 2016; Noot: zowel het Saville- en Widgery-tribunaal ontlenden hun namen aan hun respectievelijke voorzitters, met name rechters John Widgery en Mark Saville; Noot: de stad Londonderry is zelf een goed voorbeeld van hoe bepaalde plaatsen (*lieux*) verschillende visies op de geschiedenis belichamen. De (officiële) benaming 'Londonderry' wordt voornamelijk gebruikt door pro-unionisten, terwijl Ierse nationalistena eerder de term 'Derry' verkiezen; Noot: voor gebruik van de term *historical wrong*, zie voetnoten 50 tot 55.

⁷ D. BLOOMFIELD, *On Good Terms: Clarifying Reconciliation*, Berlijn, 2006, 7-8; Noot: Bloomfield definieerde verzoening als een proces en het opbouwen van een gezamenlijke toekomst, volgend op een verdeeld verleden.

⁸ H. JONES, K. ÖSTBERG en N. RANDERAAD red., *Contemporary History on Trial. Europe since 1989 and the Role of the Expert Historian*, Manchester, 2007, 2; B. BEVERNAGE, 'History by Parliamentary Vote: Science, Ethics and Politics in the Lumumba Commission', *History Compass*, 9 (2011), 300; W. DE RIDDER, 'Wie heeft Lahaut vermoord? Nabeschantingen bij een historisch onderzoek', *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 49 (2015), 95; REYNEBEAU, *Nut van het Verleden*, 237-238; F. FUKUYAMA, *The End of History and the Last Man*, Londen en New York, 1992; Noot: de term 'revisie' slaat op het historisch revisionisme, in de betekenis van een herziening van de bestaande historiografie over een bepaald onderwerp (een alternatieve betekenis betreft negationisme).

realiseren, is via zogenoemde 'Waarheidscommissies': het meest bekende voorbeeld hiervan is Zuid-Afrika, dat na het einde van het apartheidsregime zo'n commissie instelde, in 1995.⁹ Een andere methode betreft de parlementaire onderzoekscommissie, die in deze studie verder aan bod zal komen, via een vergelijkende analyse van twee Belgische onderzoekscommissies.

De twee casussen die worden behandeld, zijn enerzijds de parlementaire commissie naar de moord op Patrice Lumumba en anderzijds het onderzoek naar de moord op Julien Lahaut. Deze twee commissies vormen een kruispunt van de historische en de politieke wereld. Omwille hiervan zal de onderzoeksvraag van deze studie zich dan ook toeleggen op de exacte aard van de relatie tussen de historicus en de politiek, binnen het specifieke milieu van een parlementaire commissie.¹⁰ Als onderdeel hiervan is een eerste deelvraag welke specifieke reden de politiek heeft, om over te gaan tot de oprichting van zulke commissies en hoe de historicus daar juist aan te pas komt. Verder is met betrekking tot de reeds vernoemde functie van de historicus als expert of adviseur, ook een tweede deelvraag van belang: met name hoe onafhankelijk de historicus is van de politieke wereld, of net de mate waarin deze politiek binnen een commissie haar gezag uitoefent. Een derde en laatste deelvraag, focust op het belang van politieke steun, om van zo'n onderzoekscommissie een succes te maken. Dit laatste punt wordt geduid aan de hand van twee specifieke kenmerken, met name de mate van toegang tot bronnen (archieven) en daarnaast de financiële slagkracht van een commissie. Om deze factoren diepgaand te kunnen analyseren, wordt in deze studie gebruik gemaakt van interviews met zowel commissieleden als andere betrokken personen. Naast de reeds bestaande literatuur zullen ook archiefstukken van de zogenaamde commissie-Lumumba aan bod komen, in combinatie met persartikels en audiovisueel materiaal voor beide commissies.¹¹ Vooraleer over te gaan tot de analyse van deze twee case studies, zal eerst een parlementaire onderzoekscommissie als begrip kort geduid worden, met aansluitend een algemene bespreking van de plaats die de historicus hierbij inneemt, via studies over publieksgeschiedenis. In het daaropvolgende hoofdstuk komt dan de specifieke historiografie over commissies met een geschiedkundig onderwerp aan bod. Dit gedeelte wordt ook gecombineerd met een schets van twee types van onderzoekscommissies, ter illustratie van de bestaande toegepaste modellen. Aansluitend worden daaraan ook twee voorbeelden gekoppeld, om zo de wisselwerking tussen geschiedenis en politiek te duiden.

2. Geschiedenis en Politiek: Parlementaire Onderzoekscommissies

Een parlementaire onderzoekscommissie heeft over het algemeen weinig banden met de historische wereld. Zo'n commissie is dan ook in de eerste plaats een politiek instrument en hoewel dit op het eerste zicht vanzelfsprekend lijkt, moet dit punt toch benadrukt worden. Dit deden ook de auteurs van *Parlementaire onderzoekscommissies*, in hun studie van dit onderzoeksmiddel. Zij wijzen onder meer op het feit dat zo'n commissie steeds werkzaam is in een politieke context, met politieke actoren.¹²

⁹ A. VERDOOLAEGE en P. KERSTENS, 'The South African Truth and Reconciliation Commission and the Belgian Lumumba Commission: A Comparison', *Africa Today*, 50 (2004), 76-77.

¹⁰ Noot: een parlementaire commissie verwijst hier naar een onderzoeksteam dat handelt in overheidsopdracht en voor dit onderzoek al dan niet samenwerkt met (verkozen) leden van die overheid.

¹¹ Noot: het archief van de zogenaamde commissie-Lahaut wordt in deze studie niet gebruikt. Volgens het hoofd van dit onderzoek (Emmanuel Gerard) is dit eerder een verzameling van documenten die zijn geraadpleegd. Documentatie over de commissie zelf zit hier dus niet in. Uit: E. GERARD, persoonlijk interview, 18 maart 2016; Noot: de literatuur over beide commissies is voor wat betreft de commissie-Lahaut beperkt, aangezien zij haar eindverslag pas in mei 2015 gepubliceerd heeft; Noot: voor een lijst van afgenomen interviews, zie bijlage I.

¹² C. FIJNAUT, L. HUYSE en R. VERSTRAETEN, *Parlementaire onderzoekscommissies: mogelijkheden, grenzen en risico's*, Leuven, 1998, 30 en 35.

Een ander belangrijk element is dat de doelstelling van een onderzoekscommissie ligt in het uitvoeren van controle, voornamelijk op de regering, als één van de primaire taken van het parlement. Dit aspect werd ook beklemtoond in een andere studie van onderzoekscommissies, door Sofie Staelraeve.¹³ Een essentieel punt is dat een commissie voor haar controletaken steeds de bevoegdheden krijgt van een onderzoeksrechter.¹⁴ Deze kenmerken stroken ook met de verschillende vormen waarin een commissie voorkomt, zoals die door de auteurs van *Parlementaire onderzoekscommissies* worden geschetst. Deze typologie hangt daarbij voornamelijk af van het onderwerp, of de sfeer waarbinnen dit thema zich bevindt. Het meest voorkomende type van onderzoek bestaat uit een controle van het beleid van de regering, met daarnaast als tweede type een doorlichting van het gerecht. Daarnaast is er ook een derde type, dat voor deze studie het meeste belang heeft, met name onderzoek naar een bepaalde 'maatschappelijke ontwikkeling'. Dit slaat op een belangrijke en ingrijpende gebeurtenis, die vaak een grote maatschappelijke impact heeft; de meeste parlementaire onderzoekscommissies worden trouwens opgezet na zo'n gebeurtenis. Binnen de Belgische context is een goed voorbeeld hiervan de Dutroux-commissie (1996-1998), als onderdeel (of ter afsluiting) van een woelige periode in de Belgische geschiedenis. In zulke gevallen ontstaan er binnen de maatschappij ook vaak (te) hoge verwachtingen over het gevoerde parlementair onderzoek, uit een verlangen om tot een soort van *closure* te komen. Verder kunnen onderzoekscommissies bepaalde controversiële onderwerpen wel net bespreekbaar maken en het debat hierover aanzwengelen.¹⁵

Een parlementaire commissie kan zowel de aanleiding zijn tot, of net het resultaat van een debat binnen de samenleving. Hiermee vervult de politieke wereld en dan vooral het parlement zijn kerntaak als vertegenwoordiging van het volk en vormt het parlementaire halfmond zo een afspiegeling van de maatschappij, waarmee het ook in een constante wisselwerking staat. Verder ziet Staelraeve een *revival* van de rol die parlementen spelen binnen het politieke bestel, wat alvast gedeeltelijk verklaart waarom het gebruik van een parlementaire onderzoekscommissie de laatste decennia zo sterk is toegenomen: tussen 1880 en 1980 waren er in België namelijk vijf onderzoekscommissies actief, terwijl er voor de periode na 1980 tot op heden 23 commissies zijn opgericht.¹⁶ Deze evolutie vindt trouwens niet enkel plaats in België, ook in het buitenland valt er een stijging op te merken. Dit fenomeen kan gekoppeld worden aan de eerder vermelde trend binnen de internationale politieke wereld, om historische fouten aan te pakken: verschillende commissies die zulke fouten in het

¹³ S. STAELRAEVE, *Parlementaire Onderzoekscommissies: Zin en Onzin*, Gent, 2003, 25; Noot: Staelraeve is ook zelf politiek actief, als lid van Jong-VLD. Zie: I. ALBERS, 'Sabena-commissie was geen maat voor niets', *De Standaard* (31 januari 2003). (http://www.standaard.be/cnt/dst31012003_078). Geraadpleegd op 10 juli 2016.

¹⁴ STAELRAEVE, *Onderzoekscommissies: zin en onzin*, 41-46; Noot: de voornaamste bevoegdheden zijn het uitvoeren van huiszoekingen, het verhoren van getuigen (onder ede) en de inbeslagname van eigendom.

¹⁵ FIJNAUT e.a., *Onderzoekscommissies: mogelijkheden*, 12, 25 en 175-176; STAELRAEVE, *Onderzoekscommissies: zin en onzin*, 30; Noot: de Dutroux-commissie is een goed voorbeeld van te hooggespannen verwachtingen, die voor het publiek niet zijn ingelost. Zie: P. RAXHON, 'Historiens et commissions d'enquête parlementaire. Le cas belge: la Commission Lumumba', in G. ZELIS, *L'historien dans l'espace public. L'histoire face à la mémoire, à la justice et au politique*, Brussel, 2006, 12; Noot: 'closure' als Engelstalige term is hier het meest geschikt, gezien dit een gevoel weergeeft van zowel het afsluiten van een minder fraaie periode en een vervulling van een (maatschappelijke) roep naar gerechtigheid.

¹⁶ FIJNAUT e.a., *Onderzoekscommissies: mogelijkheden*, 33-34 en 185; STAELRAEVE, *Onderzoekscommissies: zin en onzin*, 10-11 en 101-103; GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Notities van Laenens, Artikel van Sofie Staelraeve getiteld 'De socialisatie van parlamentsleden in een commissie', maart 2002, 2-4; Noot: Staelraeve telt vijf commissies voor de periode 1880-1980, terwijl Fijnaut e.a. er nog een zesde erkennen. Deze maakte wel geen eindverslag op, wat het verschil verklaart. Noot: Dit cijfer (23) is inclusief de onderzoekscommissie naar de aanslagen van 22 maart 2016. Zie: J. DE BROUWER, P.O. DE BROUX, F. MULLER en X. ROUSSEAU, 'Historiens et commissions d'enquête publiques en Belgique', *Historiens dans la cité. Hommage à Jean-Pierre Nandrin* (Les Cahiers de la Fonderie: revue d'histoire sociale et industrielle de la région Bruxelloise, 51), Brussel, 25 (2015), 55; G. PAELINCK, *De Redactie*, 'Akkoord over opdracht onderzoekscommissie aanslagen'.

nationaal verleden onderzoeken, worden namelijk hoofdzakelijk door de parlementen van deze naties opgezet. Een parlementaire onderzoekscommissie blijkt zo het middel bij uitstek te zijn, om te voldoen aan de nood (of de vraag) die er bestaat binnen de samenleving, om een geschiedkundig discours te herschrijven dat zij als gebrekkig ervaart. Deze commissies maken trouwens zeer vaak gebruik van experts om de politieke leden bij te staan, waarbij hun takenpakket meestal niet duidelijk is afgelijnd. Daarnaast blijft hun rol voornamelijk adviserend en behouden politici zo zelf de controle.¹⁷ Zeer typerend hiervoor waren de verklaringen van historicus Guy Vanthemsche, die in een rondetafelgesprek over parlementaire onderzoekscommissies sprak over zijn ervaringen in de Sabena-commissie (2001-2002). Hij voelde zijn functie eerder aan als die van een 'documentalist', gezien de focus lag op zijn heuristische kwaliteiten en hij ook niet betrokken werd bij het opmaken van het eindverslag. "De politiek behield haar meesterschap", zo stelde hij vast.¹⁸

Niet alle parlementaire onderzoekscommissies kennen hun experts een ondergeschikte rol toe. In het geval van de Belgische Sabena-commissie betrof het een zeer politiek-actueel thema, dat zich afspeelde in de economische sfeer (het failliet van nationale luchtvaartmaatschappij Sabena, in november 2001). Ook de aanstelling van Vanthemsche ontwikkelde zich binnen de actualiteit: hij had namelijk in diezelfde maand november een boek gepubliceerd, over de geschiedenis van de nationale luchtvaartmaatschappij en stond zo naar eigen zeggen al op de radar van de leden van de Sabena-commissie, toen die van start ging.¹⁹ Het eerder vermelde Saville-tribunaal daarentegen behandelde gebeurtenissen die zich meer dan een kwarteeuw geleden voltrokken. Hier was er dus eerder nood aan historische duiding, dan louter de benodigde kennis voor het doorploegen van een grote hoeveelheid archiefmateriaal. Een andere wijze waarop deze laatste commissie verschilde van de eerste, is door het feit dat zij kon omschreven worden als een 'stille' commissie, waarrond er minder media-aandacht was. Dit is het voornaamste onderscheidende kenmerk van een 'maatschappelijke commissie'. In het geval van het Saville-tribunaal kwam dit niet enkel door de afstand in tijd tot het onderzoeksvoorwerp, maar ook doordat zijn doelstelling zich niet zozeer toespitste op het vaststellen van strafrechtelijke of politieke verantwoordelijkheden. De Sabena-commissie ging daarentegen expliciet op zoek naar de schuldigen voor het faillissement.²⁰ Hoewel het Saville-tribunaal zo dus kan aanzien worden als een 'maatschappelijke commissie', is er echter een veel betere term die de lading dekt: met name een historische commissie. Dit type van commissies wordt gekenmerkt door het inherent historische karakter ervan, zowel in haar onderzoeksvoorwerp als door de inschakeling van historici als experts. Ondanks deze historische eigenschappen, is dit type commissie daarnaast nog steeds een parlementaire onderzoekscommissie, met dus een uitdrukkelijk politiek karakter.

¹⁷ STAELRAEVE, *Onderzoekscommissies: zin en onzin*, 34 en 43; FIJNAUT e.a., *Onderzoekscommissies: mogelijkheden*, 81-82.

¹⁸ J. DE BROUWER, P.O. DE BROUX, F. MULLER en X. ROUSSEAU, 'Table ronde. Commissions d'enquête. Interviews de Emmanuel Gerard, Guy Vanthemsche, Jean-Philippe Schreiber, Philippe Raxhon', *Historiens dans la cité. Hommage à Jean-Pierre Nandrin* (Les Cahiers de la Fonderie: revue d'histoire sociale et industrielle de la région Bruxelloise, 51), Brussel, 25 (2015), 60-61; Noot: de exacte omschrijving die Vanthemsche gebruikte voor zijn rol was die van een 'gedemasculineerde' historicus ("*demasculiné*").

¹⁹ DE BROUWER e.a., 'Table ronde', (Les Cahiers de la Fonderie), 57 en 59; Noot: Vanthemsche was door de Sabena-commissie eerst uitgenodigd als ad hoc expert, om wat duiding te geven over dit onderwerp, maar werd uiteindelijk als vast expert aangesteld.

²⁰ FIJNAUT e.a., *Onderzoekscommissies: mogelijkheden*, 29; K. HEYLEN, *De Redactie*, 'De zoektocht naar verantwoordelijken'; Noot: de Sabena-commissie wees moedermaatschappij *Swissair* aan als de voornaamste schuldige, hoewel zij ook de Belgische overheid een zekere verantwoordelijkheid toedichtte.

2.a. Historici en historische commissies

De historicus die meewerkt aan een historische commissie plaatst zich in het hart van de politiek. Naast de eerder vermelde functie van rechter die hem wordt toegekend, roept ook dit op zijn beurt allerlei vragen op. Alvast de geschiedenis als discipline vervult reeds lang een nut voor de 'wereldlijke macht', gaande van koningsbiografieën en vaderlandse histories, tot de 'commissie voor geschiedvervalsing', die Russisch president Dmitri Medvedev in 2009 oprichtte. Dit was ook het geval met betrekking tot het Saville-tribunaal, aangezien dit initiatief paste in de politiek van premier Blair om het vredesproces in Noord-Ierland nieuw leven in te blazen.²¹ De notie van macht is op deze manier intrinsiek en historisch verbonden met de discipline van geschiedschrijving. Zo argumenteert Reynebeau alvast dat macht steeds een grote rol speelt in de geschiedenis en dus ook binnen de geschiedschrijving zelf. Daarnaast stelt criminoloog Cyrille Fijnaut, vanuit zijn ervaring als voormalig expert van een Belgische parlementaire commissie, dat politiek draait rond macht, terwijl wetenschap gelijk staat aan een zoektocht naar waarheid. Hij stelt hierbij dat macht soms nodig is om tot deze waarheid te kunnen komen, waardoor hij een vermenging van wetenschap en politiek eerder positief bekijkt. Ook de machthebber zelf, ofwel de overheid, is volgens hem gebaat bij het kennen van deze waarheid.²² Hiermee doelt Fijnaut op de reeds genoemde politieke bruikbaarheid van geschiedenis. Ook historische commissies gaan zo ontegensprekelijk hand in hand met de politieke recuperatie van een geschiedkundig onderwerp. Omwille van die reden bestaat er rond de deelname aan deze commissies dan ook veel debat binnen de historische wereld. Deze problematiek wordt ook gekoppeld aan een meer algemene vraag in de discipline voor het naar buiten treden van de historicus (uit diens spreekwoordelijke 'ivoren toren'), doordat een maatschappelijke of historische commissie een onderdeel vormt van publieksgeschiedenis.²³

De notie van publieksgeschiedenis wordt nog steeds fel bediscussieerd. Deze subdiscipline heeft ondertussen wel een steeds grotere plaats verworven binnen de geschiedschrijving, althans volgens de stelling van William Leuchtenburg, in zijn artikel *The Historian and the Public Realm*. Hij ziet de vraag voor een 'naar-buiten-treden' van de historicus daarbij als zeer polariserend, hoewel Leuchtenburg zelf dit als actief of geëngageerd historicus wel positief beoordeelt. Toch wijst hij verder op de gevaren die ermee gepaard gaan, onder meer doordat politici geschiedenis veelal gebruiken om reeds vaststaande ideeën te bevestigen, veeleer dan om hun blik te verruimen, door kennis op te doen van alternatieve visies.²⁴ Jeremy Black daarentegen verwijst net naar de overheid als scheidsrechter van tegengestelde visies binnen de maatschappij.²⁵ Dit is een geldig punt, aangezien een volk zijn identiteit haalt uit de geschiedenis en de staat als representatie hiervan dus een zeker zeggenschap heeft, ook al betreedt deze hiermee het historische domein. Wat Black betreft, is het dan ook voor de historicus nuttig om zelf de politieke arena te betreden. Iets wat ook Leuchtenburg onderschrijft, door bijvoorbeeld te wijzen op het feit dat veel beslissingen die de academische wereld

²¹ P. BEW, 'The Bloody Sunday inquiry: was it worth it?', *The Telegraph* (14 juni 2010). (<http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/northernireland/7825835/The-Bloody-Sunday-inquiry-was-it-worth-it.html>). Geraadpleegd op 11 juli 2016; *BBC News*, 'Initial Bloody Sunday inquiry labelled 'whitewash''; BARKAN, 'Historians and Historical Reconciliation', 912; W. COUDENYS, *Het Geheugen van Rusland*, Leuven en Den Haag, 2014, 207-208; Noot: de exacte benaming luidde 'Presidentiële commissie ter bestrijding van historische vervalsingen die Rusland schade toebrengen'. In 2012 werd deze instelling opgeheven.

²² REYNEBEAU, *Nut van het Verleden*, 32-33; FIJNAUT e.a., *Onderzoekscommissies: mogelijkheden*, 95.

²³ JONES e.a., *Contemporary History*, 1; DE BROUWER e.a., 'Historiens et commissions d'enquête', (*Les Cahiers de la Fonderie*), 56; C. FINK, 'A New Historian?', *Contemporary European History*, 14 (2005), 136-137.

²⁴ W.E. LEUCHTENBURG, 'The Historian and the Public Realm', *The American Historical Review*, 97 (1992), 1-3, 5-7 en 10.

²⁵ J. BLACK, *Using History*, Londen, 2005, 21.

aanbelangen, daar genomen worden. Carole Fink voegt daaraan toe dat de historicus wel niet echt thuis is in deze wereld, terwijl Fijnaut nog iets verder gaat en stelt dat deze soms vrij machteloos staat. Dit laatste aspect zit ook vervat in Blacks stelling, dat de academische wereld steeds meer afhankelijk wordt van de overheid voor haar financiering, waardoor de historicus volgens hem evolueert tot een 'dienaar van de staat'.²⁶

Los van de exacte aard van de verhouding tussen de historicus en de politicus, staat vast dat deze verhouding er wel degelijk is. Gezien het belang van macht voor en binnen de geschiedschrijving, is zo ook het belang van politieke steun voor het welslagen van een onderzoekscommissie een factor. Deze steun kan vele vormen aannemen, bijvoorbeeld als financiële of materiële ondersteuning, dit laatste voornamelijk als een openstelling van archieven. Archiefwerk vormt dan ook een essentieel onderdeel van historisch onderzoek. Zoals Fink stelde, hield het einde van de Koude Oorlog ook een openstelling in van verschillende archieven (veelal van overheidsinstellingen), zodat deze vanaf dan beschikbaar waren voor de historicus en zijn (revisionistisch) onderzoek.²⁷ Voor Vanthemsche waren zijn heuristische vaardigheden alvast de voornaamste reden voor zijn aanstelling als expert van de Sabena-commissie, waarbij hij er ook op wees dat hij als commissielid toegang kreeg tot de archieven van de luchtvaartmaatschappij, via de eerder vermelde onderzoeksbevoegdheden. Dit stelde hem in staat de politici doordacht in te lichtten, vooraleer zij hun eindoordeel velden. Dit gegeven onderstreept het belang van archiefwerk, net zoals de notie van de historicus als rechter impliciet ook het belang van schriftelijk of materieel bewijsmateriaal inhoudt. Verder wordt in hetzelfde tijdschrift waarin Vanthemsche deze opmerkingen maakt, ook gewezen op het belang van financiering, als een vorm van interactie tussen geschiedenis, politiek en publiek. Dit kon op verschillende manieren tot stand komen, zoals door overheidssubsidies, maar ook via inzamelacties (*crowdfunding*). De trend naar een steeds meer dalende subsidiëring zorgt daarbij voor een verder 'naar-buiten-treden' van de historicus, om nieuwe vormen van financiering te vinden.²⁸ Hermann Von der Dunk waarschuwt dat deze evolutie het gevaar inhoudt van de commercialisering van geschiedschrijving, niet zozeer door het fenomeen van overheidsopdrachten, maar omwille van de groeiende marktlogica binnen de wetenschappelijke wereld in het algemeen.²⁹

Von der Dunk staat zelf redelijk afkerig tegenover overheidsopdrachten. Ook Tristram Hunt is zeer kritisch over commissiewerk: voor hem leidt dit naar een soort officiële en onweerlegbare geschiedenis, die het debat niet opent maar net afsluit. Verder waarschuwt Hunt dat de opkomst hiervan leidt tot een 'juridische turn' binnen de geschiedschrijving.³⁰ Deze term komt in het debat rond publieksgeschiedenis vaak terug en hangt ook sterk samen met de notie van de historicus als rechter.

²⁶ LEUCHTENBURG, 'Historian and Public Realm', 14-15; FINK, 'A New Historian?', 147; FIJNAUT e.a., *Onderzoekscommissies: mogelijkheden*, 97; BLACK, *Using History*, 179.

²⁷ FINK, 'A New Historian?', 136; Noot: ook dit element is verbonden aan de opkomst van historische commissies.

²⁸ DE BROUWER e.a., 'Table ronde', (Les Cahiers de la Fonderie), 62-63; DE BROUWER e.a., 'Historiens et commissions d'enquête', (Les Cahiers de la Fonderie), 54 en 56; Noot: in dit rondetafelgesprek werd ook de (eerste) commissie voor de spoliatie van Joodse goederen besproken (1997-2001). De historici die daaraan meewerkten (Jean-Philippe Schreiber en Rudi Van Doorslaer), werden weliswaar niet betrokken bij de beslissing van deze commissie om schadevergoedingen uit te betalen (aan overlevenden van Joodse slachtoffers), maar hun werk legde wel de verdeelsleutel vast die hiervoor als basis diende. In dit geval was er dus sprake van een invloed die historici uitoefenden op de politiek, m.b.t. financiële vraagstukken.

²⁹ H.W. VON DER DUNK, 'Opdrachten horen tussengangen te zijn, geen hoofdgerichten' (De Arena: Geschiedschrijving in opdracht), *Bijdragen en Mededelingen Betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 122 (2007), 259; Noot: ook Annet Mooij verwijst in hetzelfde themanummer naar deze toenemende marktlogica of 'vermarkting'. Zie: A. MOOIJ, 'De markt en het forum' (De Arena: Geschiedschrijving in Opdracht), *Bijdragen en Mededelingen Betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 122 (2007), 244.

³⁰ HUNT, 'Whose Truth?', 197; Noot: Hunt ziet een historische commissie trouwens niet als een wetenschappelijk onderzoek naar een bepaald onderwerp, maar als een (afsluitend) onderdeel van dit onderwerp zelf.

De centrale vraag daarbij is of het voor een historicus geoorloofd is om een oordeel te vellen, via zijn deelname aan historische commissies, maar ook door op te treden als expert in een rechtszaak.³¹ Het meest gekende voorbeeld van dit laatste is het zogenoemde *David Irving Trial* in het Verenigd Koninkrijk: historicus David Irving spande in 1996 een lasterproces aan tegen zijn collega Deborah Lipstadt, omdat zij in haar boek *Denying the Holocaust* beweerde dat Irving aan geschiedvervalsing deed, door historische feiten over de Holocaust te verdoezelen of af te zwakken. Irving werd op het einde van dit proces in 2000 uiteindelijk zelf veroordeeld, voor negationisme.³² Ook Frankrijk kende in de jaren 1990 processen met een sterk historische lading, waarbij het oorlogsverleden en meer bepaald de herinnering aan het Vichy-regime aan een revisie werd onderworpen. Het bekendste was het zogenaamde proces-Papon (1998), waar historici als getuige-deskundige aan deelnamen.³³ Zoals Hunt opmerkte, maakte zowel de verdediging als de aanklager gebruik van deze historische expertise, om elk hun eigen zaak te bepleiten. Voor Hunt stond het vormen van een oordeel in zulke rechtszaken gelijk aan het afsluiten van het historische debat, maar Leuchtenburg vergeleek dit element net met de discipline van de geschiedschrijving zelf: net zoals daar verschillende waarheden bestaan, was dit principe ook voor publieksgeschiedenis van toepassing, in de vorm van verschillende oordelen. Deze pluralistische kijk vormde voor hem een constructief element. Ook Chris Lorenz zat op dezelfde lijn en onderstreepte daarbij het belang van argumentatie, om zo tot een historische consensus te komen.³⁴ Consensus is ook een sleutelwoord in de literatuur over historische commissies; vooraleer de twee casussen te analyseren, zal eerst deze historiografie verder aan bod komen.

³¹ FINK, 'A New Historian?', 138; A. KARN, 'Depolarizing the Past: The Role of Historical Commissions in Conflict Mediation and Reconciliation', *Journal of International Affairs*, 60 (2006), 32; M.O. BARUCH, 'L'historien dans le prétoire: le procès Papon', in G. ZELIS, *L'historien dans l'espace public. L'histoire face à la mémoire, à la justice et au politique*, Brussel, 2006, 64; Noot: voor discussie over historici als rechters, zie: K. NEUMANN, 'Historians and the yearning for historical justice', *Rethinking History*, 18 (2014), 157; P. MANDLER, 'The responsibility of the historian', in H. JONES, K. ÖSTBERG en N. RANDERAAD red., *Contemporary History on Trial. Europe since 1989 and the Role of the Expert Historian*, Manchester, 2007, 15-16; JONES e.a., *Contemporary History*, 3-4 en 193.

³² FINK, 'A New Historian?', 142-144; D. LIPSTADT, *Denying the Holocaust: The Growing Assault on Truth and Memory*, New York, 1994.

³³ FINK, 'A New Historian?', 138-140; Noot: Maurice Papon werkte als functionaris voor het Vichy-regime en was verantwoordelijk voor de deportatie van Franse Joden; Zie ook: R. BRANCHE, 'The state, the historians and the Algerian War in French memory, 1991-2004', in H. JONES, K. ÖSTBERG en N. RANDERAAD red., *Contemporary History on Trial. Europe since 1989 and the Role of the Expert Historian*, Manchester, 2007, 159-173; BARUCH, 'L'historien dans le prétoire', in ZELIS, *L'historien dans l'espace public*, 57-66.

³⁴ HUNT, 'Whose Truth?', 197; LEUCHTENBURG, 'Historian and Public Realm', 11 en 17-18; LORENZ, 'Historical Knowledge and Reality', 321 en 326.

HOOFDSTUK I: ONDERZOEKSKADER

1. Historiografie van Historische Commissies

De historiografie over historische commissies zelf is over het algemeen beperkt. Veel van de werken die hierboven reeds aan bod kwamen, waren veelal gesitueerd in de sfeer van publieksgeschiedenis, waarbij dit type van onderzoekscommissie een onderdeel vormde van de bredere vraag naar de rol van de historicus in de maatschappij. Ook de bijhorende notie van de historicus als rechter werd hierin besproken, in diens functie als commissielid of als getuige-deskundige in een rechtszaak. Dit was zeker het geval in *Contemporary History on Trial*, een redactiewerk waarin meerdere auteurs hun ervaringen in historische commissies beschreven. Daarnaast spraken de redacteurs van dit boek net als Staelraeve over een *revival*, niet van parlementen, maar van de rol van geschiedenis binnen de maatschappij, die sinds de Koude Oorlog een steeds grotere interesse vertoonde voor haar (gedeeld) verleden. Zelf plaatsten zij echter enkele vraagtekens bij het hiermee gepaard gaande fenomeen, van historici die via parlementaire onderzoekscommissies dit verleden onderzochten. Onder meer omwille van de soms grote politieke en publieke druk die zo'n commissie te beurt viel, vreesden zij dat dit zou leiden tot een 'populistische' geschiedenis, die beantwoordde aan de verwachtingen in de maatschappij. De samenleving verwachtte volgens hen nu eenmaal resultaten, iets waar ook Fijnaut naar verwees.³⁵ Verder gaven deze hoge verwachtingen volgens de redacteurs ook een misleidend beeld van de geschiedschrijving, alsof historici 'de' waarheid in pacht zouden hebben. Net zoals Hunt benadrukten zij hiermee het gevaar van een onveranderbare geschiedenis, doordat de politiek de intrinsieke aard van geschiedschrijving als een constante herinterpretatie miskende. Tot slot zagen de redacteurs in de teams van historici die commissies bevolken enerzijds een positieve vorm van samenwerking, maar anderzijds ook condities die aanleiding zouden geven tot een noodzakelijke consensus in hun conclusies, wat zij eerder problematisch achtten.³⁶ Hoewel een terechte opmerking, is dit toch een wat vreemde redenering, gezien ook binnen de academische wereld historici onderling samenwerken en (kunnen) verschillen van mening, in hun interpretatie.

De historicus als rechter wordt zo in het algemeen slecht onthaald. Dit kwam ook naar voor in de bijdragen van de individuele auteurs uit *Contemporary History on Trial*, net zoals in de studies uit de inleiding van deze paper. Hierin werden meestal slechts één of twee voorbeelden van commissies besproken, zonder deze vanuit een comparatief standpunt te benaderen. Dit laatste is een lacune die deze studie wil invullen, via een vergelijkende analyse van de commissie-Lumumba en de commissie-Lahaut. Daarnaast zullen deze onderzoekscommissies ook afgetoetst worden aan de meer 'klassieke' of academische vorm van geschiedschrijving, zodat naast het parlement als politieke instelling ook de rol van wetenschappelijke instellingen aan bod komt. Een belangrijk instituut hierbij is het CegeSoma (Studiecentrum Oorlog en Maatschappij), een overheidsinstelling die zich specialiseert in onderzoek naar het oorlogsverleden van de Belgische samenleving.³⁷ Chantal Kesteloot besprak het CegeSoma (waar zij ook werkzaam is) in een bijdrage uit de studie *L'histoire dans l'espace public* van redacteur Guy Zelis, een werk dat paste binnen de al vermelde subdiscipline van publieksgeschiedenis. Kesteloot benadrukte daarbij dat dit instituut zijn onderzoeksveld verruimd had, naar oorlogsverleden in het algemeen en zich zo niet meer exclusief concentreerde op de Tweede Wereldoorlog, zoals vroeger het

³⁵ JONES e.a., *Contemporary History*, 2 en 8-9; FIJNAUT e.a., *Onderzoekscommissies: mogelijkheden*, 175-176.

³⁶ JONES e.a., *Contemporary History*, 193-194 en 198.

³⁷ Noot: sinds 1 januari 2016 is het CegeSoma onderdeel van het Rijksarchief. Zie: K. VELLE en R. VAN DOORSLAER, *CegeSoma*, 'Bericht aan de bezoekers en partners van het CegeSoma en het Rijksarchief'.

geval was.³⁸ Met betrekking tot de commissie-Lumumba bleek alvast de Koude Oorlog een factor van belang, maar verder was dit vooral bij de commissie-Lahaut het geval. De moord op Lahaut speelde zich daarnaast af kort na Wereldoorlog II, in een periode waarin deze Koude Oorlog definitieve vorm kreeg. Ook onderzoek hiernaar legt zich zo toe op het omslagpunt tussen deze oorlogen. De directeur van het CegeSoma, Rudi Van Doorslaer, was trouwens coauteur van een studie naar deze moord, met de verdienste dat hij deze in de context van de Koude Oorlog plaatste.³⁹ Rekening houdend met deze elementen was het CegeSoma dan ook goed geplaatst om de commissie-Lahaut in goede banen te leiden: dit oorlogsinstituut kreeg namelijk deze opdracht door de overheid toegewezen.

Het onderzoeksdomein van Europese historische commissies heeft meestal betrekking op het oorlogsverleden van een land. Meer bepaald de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog wordt vaak onderzocht, waarbij de Holocaust het voornaamste studieobject vormt. De meeste commissies die vanaf de jaren 1990 in werking traden, legden zich in hun onderzoek dan ook toe op dit aspect, waarbij Jodenvervolgning niet enkel een misdaad uit het verleden was, maar als een historische fout werd geïnterpreteerd.⁴⁰ De aard van deze misdaden bestond grotendeels uit de deportatie van Joden en de inbeslagname van hun eigendom. Dit type van onderzoek kwam veelal tot stand vanwege een zekere nood die er bestond in de maatschappij om dit verleden uit te klaren en het bestaande discours hierover aan te passen, maar evengoed volgde de politiek hiermee een verandering die binnen dit discours reeds was ingezet. Het eerder vermelde proces-Papon vormt een goed voorbeeld hiervan. Naast dit proces werden ook talloze commissies opgericht om de herinnering aan het Vichy-regime bij te stellen, in lijn met de bestaande historiografie, die deze omslag reeds had gemaakt.⁴¹ Eén voorbeeld hiervan was de zogenaamde Matteoli-commissie (1997-2000), die zich toespitste op eventuele schadevergoedingen voor nabestaanden van Joodse slachtoffers, wiens goederen ten tijde van het Vichy-regime in beslag waren genomen.⁴² Ook België kende een onderzoekscommissie met grotendeels dezelfde opdracht, of beter gezegd twee commissies: de Eerste commissie-Buysse (1997-2001) werd bijgestaan door twee historici die een studieopdracht uitvoerden, om zo de reikwijdte van de schade te bepalen, waarmee zij het onderzoek een historische basis gaven. Daarna ging de Tweede commissie-Buysse (2002-2008) van start, die zich op deze studieopdracht baseerde in haar behandeling van individuele dossiers die werden ingediend, door Joodse slachtoffers of hun

³⁸ C. KESTELOOT, 'Histoire et politique: pression, dialogue, convergence ou indifférence?', in G. ZELIS, *L'historien dans l'espace public. L'histoire face à la mémoire, à la justice et au politique*, Brussel, 2006, 115-116.

³⁹ R. VAN DOORSLAER en E. VERHOEYEN, *De moord op Lahaut, Het communisme als binnenlandse vijand*, Leuven, 1985; GERARD, interview, maart 2016; Noot: niettemin deze omslag, verwaarloosde het CegeSoma WOII niet en wou het ook buiten commissiewerk historische fouten behandelen. Zo noemde Van Doorslaer de collaboratie in een artikel "de donkerste periode uit de Belgische geschiedenis", een zwarte bladzijde die hij via zijn instituut mee wou helpen omdraaien. Zie: T. COCHEZ, 'Crowdfundingactie moet zwarte Vlaamse bladzijde helpen omdraaien', *Apache* (27 november 2014). (www.apache.be/?p=49927). Geraadpleegd op 13 juli.

⁴⁰ R. LUDI en J.M. DREYFUS, 'Historians as Political Trouble-Shooters: Officially Commissioned Surveys in France and Switzerland', *Center for European Studies*, 2001, 22. (<http://www.people.fas.harvard.edu/~ces/publications/docs/pdfs/LudiDreyfus.pdf>). Geraadpleegd op 14 juli 2016; E. BARKAN, 'Historical Reconciliation: Redress, Rights and Politics', *Journal of International Affairs*, 60 (2006), 9.

⁴¹ J. FETTE, 'Apology and the Past in Contemporary France', *French Politics, Culture & Society*, 26 (2008), 79-80; Noot: de eerste revisionistische studies over het Vichy-regime verschenen volgens Fette al in de jaren 1970.

⁴² FETTE, 'Apology and the Past', 84; Noot: ook deze commissie werd vernoemd naar haar voorzitter, de Franse politicus Jean Matteoli. Voor de Belgische evenknie van deze commissie was dit oud-hofmaarschalk Lucien Buysse. Zie: S. DALEY, 'French Issue First Detailed Study of Wartime Thefts From Jews', *The New York Times* (18 april 2000). (<http://www.nytimes.com/2000/04/18/world/french-issue-first-detailed-study-of-wartime-thefts-from-jews.html>). Geraadpleegd op 13 juli 2016; *Etaamb*, 'Koninklijk Besluit van 02 augustus 2002'.

nabestaanden.⁴³ Uiteindelijk besloot deze commissie om in meer dan 5000 dossiers over te gaan tot een uitbetaling.⁴⁴

Schadevergoedingen zijn dan ook een logisch gevolg van historische fouten. De erkenning van zulke fouten door een overheid (maar ook door privéorganisaties) roept automatisch de vraag op naar compensatie, in de vorm van financiële reparaties voor het geleden leed. Vooral met betrekking tot de genoemde voorbeelden, die zich afspeelden binnen de context van misdaden tegen de Joden, is dit een vaakvoorkomend element. Dit bleek zeker het geval bij de commissie-Bergier (1997-2002), die actief was in Zwitserland, een land dat tijdens de Tweede Wereldoorlog gespaard bleef van bezetting maar wiens financiële instellingen wel banden hadden met het Naziregime.⁴⁵ De kwestie van schadevergoedingen voor historisch leed is daarnaast ook controversieel, althans volgens Katrina Wyman, die historische fouten benadert vanuit een juridische invalshoek. Voor haar zijn historische commissies die werken rond wat kan worden omschreven als symbooldossiers minder omstreden, gezien er geen financiële compensaties aan te pas komen.⁴⁶ Vanuit haar achtergrond is dit een begrijpelijke opmerking, hoewel er ook in symbooldossiers soms veel controversie ontstaat, bijvoorbeeld over historische monumenten. Eén voorbeeld hiervan is de herinnering aan het regime van Francesco Franco in Spanje. Het landschap van Spanje ligt nog steeds bezaaid met monumenten die deze dictator liet bouwen, die tot op vandaag het voorwerp vormen van een maatschappelijk debat.⁴⁷ Verder is het voor Wyman ook niet afdoende bewezen dat een samenleving haar visie op een bepaald verleden bijstelt, wanneer dergelijke historische fouten via een commissie zijn behandeld. Volgens haar is er eerder sprake van het tegendeel: het onderzoek van een historische commissie vormt niet zozeer het startpunt van een evolutie in de mentaliteit van de bevolking, over een bepaald verleden, maar is eerder een politieke gevolgtrekking van maatschappelijke visies die reeds zijn bijgesteld.⁴⁸ Het eerder genoemde voorbeeld van het Vichy-regime bevestigt deze stelling.

Een commissie vormt in sommige gevallen dus slechts de schriftelijke neerslag van een reeds bijgesteld maatschappelijk discours, als een soort officiële bevestiging van wat iedereen al lang 'weet'. Niettemin kan het werk van een historische commissie ook invloed hebben op een samenleving, door met deze politieke erkenning een debat te ontketenen, over de herinnering aan een bepaalde episode uit de nationale geschiedenis. Eén voorbeeld hiervan is het *Instytut Pamięci Narodowej* (IPN), ofwel

⁴³ Noot: deze twee historici waren de eerder vernoemde Jean-Philippe Schreiber en Rudi Van Doorslaer.

⁴⁴ DE BROUWER e.a., 'Table ronde', (Les Cahiers de la Fonderie), 58; M. VAN WAMBEKE red., *Eindrapport van de Commissie voor de schadeloosstelling van de leden van de Joodse Gemeenschap van België voor hun goederen die werden geplunderd of achtergelaten tijdens de oorlog 1940-1945*, 2008, 74-77. (http://www.combuysse.fgov.be/nl/eindrapport_commissie_schadeloosstelling_2_nl.pdf). Geraadpleegd op 13 juli 2016; Noot: het totale bedrag aan schadevergoedingen bedroeg 35,2 miljoen euro; Noot: zowel de eerste en de tweede commissie-Buysse opereerden onder voogdij van de Kanselarij van de Eerste Minister. Zij waren strikt genomen dus geen parlementaire onderzoekscommissies. Zie: DE BROUWER e.a., 'Historiens et commissions d'enquête', (Les Cahiers de la Fonderie), 55.

⁴⁵ LUDI en DREYFUS, 'Historians as Political Trouble-Shooters', 2-5.

⁴⁶ K.M. WYMAN, 'Is There A Moral Justification For Redressing Historical Injustices?', *Vanderbilt Law Review*, 61 (2008), 140.

⁴⁷ REYNEBEAU, *Nut van het Verleden*, 6; J. FREEDLAND, 'Spain and the lingering legacy of Franco', *The Guardian* (28 maart 2011). (<https://www.theguardian.com/world/2011/mar/28/spain-lingering-legacy-franco>). Geraadpleegd op 14 juli 2016; Noot: het meest gekende voorbeeld van zo'n monument is de *Valle de los Caídos*.

⁴⁸ WYMAN, 'Is There A Moral Justification?', 142-143; Noot: ook Bob De Graaff sprak zich als ervaringsdeskundige uit tegen het idee dat commissiewerk of overheidsopdrachten een maatschappelijke impact hadden (De Graaff zetelde in de Srebrenica-commissie, die later aan bod komt). Zie: B. DE GRAAFF, 'Zit u dan nog niet in de gevangenis?' of: hoe erg is geschiedschrijving in opdracht?' (De Arena: Geschiedschrijving in Opdracht), *Bijdragen en Mededelingen Betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 122 (2007), 248.

het *Institute of National Remembrance* in Polen.⁴⁹ Hoewel zelf geen historische commissie, is deze overheidsinstelling vergelijkbaar met het Belgische CegeSoma of het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD). In opdracht van de Poolse regering begon het IPN in 2000 een onderzoek naar het *Jedwabne Massacre*, een pogrom tegen Poolse Joden in het gelijknamige dorp, dat plaatsvond in 1941. In 2002 publiceerde het IPN haar bevindingen. Alexander Karn besprak dit rapport en noemde het een contextualisering van een gebeurtenis die nog steeds zeer omstreden was. Het heersende discours in Polen over dit onderwerp legde de verantwoordelijkheid bij de Nazi's, die Poolse burgers onder dwang bij het pogrom hadden betrokken. Het rapport van het IPN stelde echter dat ook Pools (katholiek) antisemitisme en spontane acties van Poolse partizanen mee aan de basis lagen van dit en andere pogroms, die plaatsvonden tijdens Wereldoorlog II. Karn is zeer positief over het rapport van de Jedwabne-commissie, hoewel de conclusies ervan op het eerste gezicht redelijk gematigd lijken. Toch heeft hij een punt als hij stelt dat een contextualisering van deze gebeurtenissen geen doofpotaffaire is (*whitewash*), maar een "bescheiden compromis", dat zowel het Joodse slachtofferschap en het Poolse daderschap erkent.⁵⁰ Gezien de oorlogsgeschiedenis van Polen nog steeds een sterk nationaal slachtofferschap oproept, is dit dus een eerste (bescheiden) stap naar een verzoening met een onverwerkt verleden.

Verzoening is ook een kernwoord in het betoog van zowel Karn als zijn collega, Elazar Barkan. Hun verzamelde werk vormt tevens het zwaartepunt van de bestaande historiografie over historische fouten en historische commissies, hoewel zij de focus eerder leggen bij waarheidscommissies.⁵¹ Zoals vermeld is het voorbeeld van Zuid-Afrika het meest toonaangevend. Daarnaast is dit land kenmerkend voor het type samenlevingen waarin Karn en Barkan onderzoek zich afspeelt, namelijk dat van 'jonge' democratieën. De formule van een waarheidscommissie komt het vaakst terug bij dit type van samenlevingen en is verwant met die van een historische commissie, maar wijkt er wel van af op enkele cruciale punten: allereerst is het doel van een waarheidscommissie om tot nationale eenheid en verzoening te komen, meestal volgend op een periode van (gewapend) conflict, dat de maatschappij heeft verdeeld. Historische commissies komen dan weer eerder voor in gevestigde democratieën, die reeds lang conflictvrij zijn.⁵² De voornaamste besproken commissies bevestigen dit, afgezien van de voornoemde Jedwabne-commissie in Polen, die hier enigszins van afwijkt. Daarnaast concentreert een waarheidscommissie zich hoofdzakelijk op het bestraffen van daders dan wel het erkennen van slachtoffers, wat bij een historische commissie meer voorkomt. In dit geval beantwoordt de Jedwabne-commissie wel aan dit laatste kenmerk. Dit was wel ook bij de Waarheidscommissie in Zuid-Afrika het geval, gezien die uiteindelijk niet veel straffen uitsprak en via

⁴⁹ IPN, 'Official Statement of the Institute of National Remembrance - Commission for the Prosecution of Crimes Against the Polish Nation on the Manslaughter of Jewish inhabitants of Jedwabne, July 10th, 1941'.

⁵⁰ KARN, 'Depolarizing the Past', 33-35; Noot: het rapport van de Jedwabne-commissie is enkel beschikbaar in het Pools en Karn zelf noemt geen cijfer, maar volgens onderstaand artikel van *Arutz Sheva* ligt het aantal doden van het *Jedwabne Massacre* tussen de 300 en 400; Noot: tijdens de vijftigjarige herdenking vroeg Pools president Aleksander Kwaśniewski vergiffenis voor deze feiten, de Rooms-katholieke Kerk in Polen stuurde echter geen enkele vertegenwoordiger. Kardinaal Jozef Glemp van zijn kant vroeg zelfs tegen-excuses van de Joodse gemeenschap, omwille van hun collaboratie met de Sovjetroepen. Zie: BARKAN, 'Historians and Historical Reconciliation', 899-900; Noot: kort na de zestigjarige herdenking van dit pogrom in 2011, werd het herdenkingsmonument in Jedwabne beklad met onder meer een hakenkruis. Zie: C. YA'AR, *Arutz Sheva*, 'Vandals Deface Poland's Jedwabne Holocaust Memorial'.

⁵¹ A. KARN en E. BARKAN red., *Taking Wrongs Seriously: Apologies and Reconciliation*, Stanford, 2006, 33-49; E. BARKAN, 'Engaging History: Managing Conflict and Reconciliation', *History Workshop Journal*, 59 (2005), 229-236.

⁵² BARKAN, 'Historical Reconciliation', 1-15; VERDOOLAEGE en KERSTENS, 'Truth Commission and Belgian Lumumba Commission', 77 en 88.

publieke hoorzittingen ook de slachtoffers een stem gaf.⁵³ Niettegenstaande deze overeenkomsten is de doelstelling van beide type commissies onmiskenbaar verschillend en voornamelijk tijdsgebonden: een waarheidscommissie neigt eerder naar conflictresolutie in het heden, terwijl een historische commissie een historisch onrecht of fout uit het verleden wil 'oplossen'. En hoewel ook dit onverwerkt verleden consequenties heeft in het heden, is het niet zo ontwrichtend voor de samenleving, net omdat dit verleden historisch is.⁵⁴

Het verleden wordt door een historische commissie ook 'onderhandeld' naar het heden toe. Dit element van een 'onderhandelde geschiedenis' vormt het tweede kernpunt in de studies van Karn en Barkan en sluit aan bij de notie van verzoening.⁵⁵ Verzoening is zowel bij waarheidscommissies als bij historische commissies aanwezig, zij het op een andere manier: in het eerste geval betreft het veeleer een verzoening tussen individuen of groepen onderling, terwijl er in het tweede geval meer sprake is van een verzoening van een maatschappij met haar eigen verleden. Barkan spreekt in dit geval over het bekomen van een 'gedeeld narratief' (*shared narrative*), waarbij hij zelf de nadruk legt op het bestaan van alternatieve visies binnen de samenleving. De staat wil deze visies via een onderzoekscommissie 'oplossen', om zo tot een breed gedeeld compromis of discours te komen.⁵⁶ Hoewel Barkan de focus hier legt op tegenstrijdige en naast elkaar bestaande visies van het verleden, is dit evengoed van toepassing op de vertaling van het 'oude' naar het 'nieuwe' discours; deze vertaling of herinterpretatie zal vaak geen radicaal ander discours introduceren in de samenleving. Blacks omschrijving van de staat als scheidsrechter voor afwijkende zienswijzen, kan bij historische commissies aangevuld worden met een temporeel aspect: de ene visie ligt soms geworteld binnen een bepaalde historische traditie, terwijl de andere meer moderne (hedendaagse) noties aanhoudt. Zoals Leuchtenburg stelt, halen mensen reeds millennia hun identiteit uit de geschiedenis en zullen zij dit ook blijven doen.⁵⁷ Een herinterpretatie van het verleden betekent geen afwijzing daarvan, maar juist een verzoening daarmee, via wat Karn in het voorbeeld van de Jedwabne-commissie een bescheiden compromis noemt.

2. Onderzoek in Overheidsopdracht: Twee Modellen

Naast de Poolse Jedwabne-commissie bestaan er verder nog buitenlandse voorbeelden, die elk op hun manier historische fouten verwerken. De werking en samenstelling van een commissie kan daarbij grondig verschillen, maar een gemeenschappelijk element is dat elk van hen tot stand komt via de overheid. Ook hierin kan soms variatie bestaan, zoals een commissie die opereert onder het parlement (Sabena-commissie), de Eerste Minister (commissie-Buyse I en II) of in het geval van de Jedwabne-commissie, een overheidsinstelling. Deze laatste was zoals gezegd werkzaam onder het IPN. Naast deze continentaal-Europese voorbeelden staan verder de Angelsaksische tribunalen, die steeds worden voorgezeten door een rechter (die in deze functie ook lid is van het *House of Lords*), zoals het

⁵³ BARKAN, 'Historical Reconciliation', 9-10; VERDOOLAEGE en KERSTENS, 'Truth Commission and Belgian Lumumba Commission', 78-79 en 87.

⁵⁴ Noot: Barkan omschreef de taak van een historische commissie als het oplossen van een structureel onrecht, waarmee hij impliciet ook wees op de notie dat dit onrecht al generaties doorwerkte. Zie: BARKAN, 'Historical Reconciliation', 10.

⁵⁵ BARKAN, 'Historians and Historical Reconciliation', 912; BARKAN, 'Engaging History', 235; KARN en BARKAN red., *Taking Wrongs Seriously*, 8; KARN, 'Depolarizing the Past', 32-33 en 47-48; Noot: Karn besprak in dit werk voornamelijk bilaterale commissies, tussen twee landen die vroeger vijanden waren, maar nu tot een gezamenlijke lezing van hun geschiedenis wilden komen. Als voorbeeld gebruikte hij de Duits-Tsjechisch Historische commissie, een privé-initiatief.

⁵⁶ BARKAN, 'Historians and Historical Reconciliation', 908; BARKAN, 'Engaging History', 233-234.

⁵⁷ BLACK, *Using History*, 21; LEUCHTENBURG, 'Historian and Public Realm', 7.

Saville-tribunaal. Los van de gebruikte formule zijn parlementaire onderzoekscommissies zoals vermeld vaak onderhevig aan kritiek, vanuit de academische wereld. Binnen het eerder geschetste debat waren (en zijn) veel historici van mening dat dit een slechte evolutie was, die het wetenschappelijk karakter van historische studies ondergroef en de deur opende voor een ideologisch discours. Of in het geval van Hunts kritiek, dat zo'n commissie een onweerlegbare staatsgeschiedenis zou genereren. Jean-François Bergier daarentegen argumenteerde dat het verslag van een historische commissie geen politieke waarheid voorstelde en trouwens ook geen historische waarheid, die onweerlegbaar zou zijn.⁵⁸ Bergier was voorzitter van de gelijknamige Zwitserse commissie, die al even aan bod kwam, maar nu verder als eerste buitenlands model zal worden besproken. Een tweede voorbeeld is de Nederlandse Srebrenica-commissie (1996-2002), die als alternatief model wordt behandeld en in haar werking nauw aansluit bij die van de commissie-Lahaut. Hetzelfde geldt ook voor de commissie-Lumumba, die qua typologie dan weer vergelijkbaar is met de commissie-Bergier. Tot slot kunnen via deze bespreking ook de al geschetste kenmerken van historische commissies getoetst worden, met daarbij oog voor de wisselwerking tussen maatschappij, geschiedenis en politiek.

2.1. Zwitserland: de commissie-Bergier

De commissie-Bergier had een zeer grote invloed in de opkomst van historische commissies. Haar onderzoeksvoorwerp was hetzelfde als de reeds vernoemde Matteoli-commissie, met name oorlogsmisdaden tegen de Joden en dan vooral de inbeslagname van hun eigendom. Zwitserland was één van de eerste landen die besloot deze problematiek via een commissie te onderzoeken. Omwille daarvan stond zij dan ook model voor de vele commissies die nadien in Europa werden opgericht.⁵⁹ Deze beslissing van de Zwitserse overheid kwam tot stand te midden van internationale kritiek, over bepaalde 'slapende' bankrekeningen die Zwitserse financiële instellingen beheerden. Gezien deze rekeningen hun origine kenden in de Tweede Wereldoorlog, hadden verscheidene Joodse organisaties reeds decennialang hierover opheldering gevraagd, omdat het duidelijk was dat Zwitserse banken en bedrijven tijdens de oorlog zaken deden met het Naziregime. De Zwitserse instellingen beriepen zich daarbij steeds op het bankgeheim, maar in 1996 werd de druk op de regering te groot, toen in de Verenigde Staten het zogenaamde *Volcker Committee* werd opgericht. Dit was geen parlementaire onderzoekscommissie, maar wel een privé-initiatief van enkele invloedrijke Joodse organisaties, dat werd voorgezeten door de ex-voorzitter van de *Federal Reserve*, Paul Volcker. Haar doel was om een restitutie te bekomen, van de gelden die op deze slapende rekeningen terug te vinden waren. De Zwitserse regering besloot daardoor over te gaan tot de oprichting van een eigen commissie, bestaande uit acht experten, de meerderheid ervan historici en vier ervan Zwitsers.⁶⁰ De opdracht van deze internationale commissie was tweeledig: enerzijds onderzocht zij de reikwijdte van de financiële

⁵⁸ J.F. BERGIER, 'Commissioned History in Switzerland', in O. RATHKOLB, *Revisiting the National Socialist Legacy: Coming to Terms with Forced Labor, Expropriation, Compensation and Restitution*, Innsbruck, 2002, 43.

⁵⁹ H.B. JUNZ, 'Confronting Holocaust History: The Bergier Commission's Research on Switzerland's Past', *Jerusalem Center for Public Affairs*, 2003, 1 en 3. (<http://www.jcpa.org/phas/phas-8.htm>). Geraadpleegd op 15 juli 2016; BERGIER, 'Commissioned History', in RATHKOLB, *National Socialist Legacy*, 50; JONES e.a., *Contemporary History*, 4; Noot: de cijfers verschillen per auteur, maar in het algemeen is er sprake van meer dan 20 zulke commissies, die in het spoor van de commissie-Bergier in Europa zijn opgericht.

⁶⁰ R. LUDI, 'Waging War on Wartime Memory: Recent Swiss Debates on the Legacies of the Holocaust and the Nazi Era', *Jewish Social Studies*, 10 (2004), 120-121; JUNZ, 'Confronting Holocaust History', 1; LUDI en DREYFUS, 'Historians as Political Trouble-Shooters', 2 en 4-7; FINK, 'A New Historian?', 144; Noot: de commissie bestond specifiek uit zeven historici en één jurist. Haar officiële benaming was trouwens het ICE (*Independent Commission of Experts*). Helen Junz sloot pas aan na de dood van commissielid Sybil Milton, in 2000.

collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog en anderzijds bestudeerde zij het asielbeleid van de toenmalige Zwitserse regering.

In 2002 publiceerde de commissie-Bergier haar eindrapport, bestaande uit 27 delen. Daarin stonden krachtige conclusies met betrekking tot het immigratiebeleid: door tienduizenden Joodse asielzoekers de toegang tot Zwitserland te weigeren, veroordeelde de toenmalige overheid hen in feite tot een zekere dood. Verder concludeerde de commissie dat er sprake was van een verregaande financiële collaboratie, hoewel de these van Zwitserland als Nazistisch witwasparadijs niet bewezen werd.⁶¹ Wat betreft de slapende bankrekeningen had dit rapport in het jaar van zijn verschijning nog maar weinig politieke en juridische waarde; de Zwitserse overheid had immers vier jaar eerder al een minnelijke schikking getroffen met de reeds vermelde Joodse organisaties. In de publieke sfeer had het werk van de commissie echter het meeste impact: ten tijde van haar werkzaamheden werd de herinnering aan het oorlogsverleden fel bediscussieerd, waarbij veel Zwitsers vijandig stonden tegenover dit politiek initiatief.⁶² Eén van de leden van de commissie, Regina Ludi, argumenteerde dat dit kwam doordat de commissie niet enkel een teer onderwerp aanraakte, maar in feite de personificatie was van een regelrechte aanval op de Zwitserse identiteit: neutraliteit was immers een bepalend kenmerk van Zwitserland en de sterke banden die het land had met het Naziregime, ondermijnden deze heersende visie.⁶³ Een ander commissielid, Helen Junz, stelde dan weer dat deze waarheid reeds gekend was bij het grote publiek en de commissie enkel nieuwe documentatie vond om deze te staven. Ook Bergier zelf wees hierop, door te stellen dat deze episode in de Zwitserse geschiedenis enerzijds wel bekend was, maar anderzijds niet erkend werd.⁶⁴ In die hoedanigheid bezondigde de commissie zich voor velen aan een soort nestbevuiling, door luidop een publiek geheim wereldkundig te maken. Zij schreef hiermee een nieuw, revisionistisch discours en hoewel de internationale reacties op het rapport veelal positief waren, zaten in Zwitserland zelf maar weinigen te wachten op dit narratief.⁶⁵

De meest kritische stemmen kwamen dan ook van Zwitserse academici. Zo publiceerde Jean-Christian Lambelet bijvoorbeeld een uitgebreid artikel, waarin hij de tekortkomingen van het rapport systematisch uit de doeken deed en de commissie verweet speculatieve interpretaties te maken. Zijn studie leest voornamelijk als een soort apologie voor het neutraliteitsdiscours, ook doordat hij zelf overgaat tot speculaties, om de conclusies van het rapport onderuit te halen.⁶⁶ Verder uitte Gregor

⁶¹ JUNZ, 'Confronting Holocaust History', 2-3. (<http://www.jcpa.org/phas/phas-8.htm>). Geraadpleegd op 15 juli 2016; Noot: Junz was daarnaast ook lid van het *Volcker Committee*.

⁶² LUDI en DREYFUS, 'Historians as Political Trouble-Shooters', 6 en 10; Noot: veel Zwitsers stonden ook vijandig tegenover Joden. Ludi stelde namelijk dat incidenten waarbij deze het slachtoffer werden van antisemitisme meer voorkwamen, in de periode dat de commissie van start ging. Zie ook: LUDI, 'Waging War on Wartime Memory', 124.

⁶³ LUDI, 'Waging War on Wartime Memory', 127 en 132-133; Noot: Lorenz schreef m.b.t. dit aspect over het gebrek aan aanvaardbaarheid van een geschiedenis voor een 'publiek' (samenleving), indien dit discours niet strookte met de identiteit die deze samenleving haalde uit haar verleden. Zie: LORENZ, 'Historical Knowledge and Reality', 316.

⁶⁴ JUNZ, 'Confronting Holocaust History', 2; BERGIER, 'Commissioned History', in RATHKOLB, *National Socialist Legacy*, 45-46; Noot: ook Karn zei dit in zijn korte bespreking van de commissie-Bergier. Zie: KARN, 'Depolarizing the Past', 36.

⁶⁵ LUDI en DREYFUS, 'Historians as Political Trouble-Shooters', 9.

⁶⁶ J.C. LAMBELET, *A Critical Evaluation of the Bergier Report on "Switzerland and Refugees during the Nazi Era", With a New Analysis of the Issue*, Lausanne, 2001, 2. (<http://www.hec.unil.ch/deep/textes/01.03.pdf>). Geraadpleegd op 15 juli 2016; Noot: een voorbeeld van Lambelets speculaties was de manier waarop hij het Zwitsers antisemitisme tijdens WOII minimaliseerde. Hij verwees hierbij naar een toen pas uitgekomen studie over dit onderwerp, die stelde dat antisemitisme in de VS tijdens WOII niet zo wijdverspreid was als eerst werd gedacht. Lambelet ging er dan maar van uit dat dit voor Zwitserland ook het geval moest zijn (zie pagina 56).

Spuhler een vaak terugkerende vorm van kritiek op commissies, met name de notie van de historicus als rechter binnen het politieke domein. Ook bij de Lumumba-commissie zal blijken dat zij zulke kritiek te verwerken kreeg, naast opmerkingen over het gebrek aan buitenlandse (Congoese) experts. Hoewel de commissie-Bergier deze wel inschakelde, om haar werk extra legitimiteit te geven, kon een officieel staatsrapport voor Spuhler echter nooit onafhankelijk zijn. Hij omschreef het rapport daarom als een staatslegitiem discours, dat ook een staatsmonopolie inhield, doordat de commissie toegang kreeg tot verscheidene gesloten archieven.⁶⁷ Bergier zelf stelde dat een parlementaire commissie nodig was, om de toegang tot deze archieven te verzekeren, waardoor de formule van een onderzoekscommissie zich dan ook opdrong. Met betrekking tot de zogenoemde notie als rechter wou hij daarbij geen schuld, maar enkel verantwoordelijkheden vaststellen. Tot slot stelde hij dat zijn bedoeling niet lag in het vervangen van de ene mythe door de andere, of om een soort van "antimythe" te creëren.⁶⁸ Ludi stelde dat wat betreft deze 'mythe' (het zogezegd neutraliteitsdiscours), de commissie maar weinig impact had op de Zwitserse samenleving, hoewel zij vond dat dit discours ondertussen wel aan kracht had verloren. Karn ten slotte was van oordeel dat de commissie de herinnering aan dit verleden wel degelijk dieper in het collectieve bewustzijn had geduwd.⁶⁹ Hoewel de impact van de commissie-Bergier in Zwitserland dus voer bleef voor discussie, gaf zij het startschot voor een grootschalige herinterpretatie van de Holocaust in Europa. Het werk van de Srebrenica-commissie, dat verder aan bod komt, had daarentegen een onmiskenbare (politieke) impact.

2.2. Nederland: de Srebrenica-commissie

Het initiatief voor de Srebrenica-commissie kwam tot stand binnen een zeer politiek-actuele context. Midden de jaren 1990 woedde er een oorlog in ex-Joegoslavië, met allerhande gewapende conflicten die gekoppeld werden aan Servisch expansionistisch nationalisme. Dit noopte de Verenigde Naties ertoe een vredesmacht naar het gebied te sturen, waarvoor Nederland enkele honderden soldaten leverde, die gekend waren onder de noemer 'Dutchbat' (*Dutch Battalion*). In 1995 kwamen deze troepen in een controversale terecht, door de zogenaamde 'val van Srebrenica'. Dit Bosnische dorp werd door Nederlandse blauwhelmen bewaakt en was een veilige zone, tot zij zich terugtrokken, toen Servische troepen een offensief startten. In de gebeurtenissen die daarop volgden, kwamen 7500 mensen om het leven, in wat door velen een genocide werd (en wordt) genoemd.⁷⁰ Deze kwestie veroorzaakte zodanig veel commotie in de Nederlandse samenleving, dat de politieke wereld onder een enorme druk stond om dit uit te klaren. Zij koos er uiteindelijk voor om de gebeurtenissen voor, na en tijdens de val van Srebrenica te laten onderzoeken, om te bepalen of er fouten waren gemaakt

⁶⁷ G. SPUHLER, 'Die Bergier-Kommission als "Geschichtsbarkeit"?: zum Verhältnis von Geschichte, Recht und Politik', *Zeitschrift für Geschichte*, 11 (2004), 106-107; Noot: het budget van de commissie bedroeg 22 miljoen Zwitserse frank. Spuhler stelde dat geen enkele broodheer dit geld op tafel zou leggen, zonder enig zeggenschap te willen hebben.

⁶⁸ J.F. BERGIER, 'Sur le rôle de la 'Commission indépendante d'experts Suisse - Seconde Guerre mondiale'', *Revue Suisse d'histoire*, 47 (1997), 800 en 807; BERGIER, 'Commissioned History', in RATHKOLB, *National Socialist Legacy*, 49.

⁶⁹ LUDI en DREYFUS, 'Historians as Political Trouble-Shooters', 12; KARN, 'Depolarizing the Past', 36; Noot: Karn sprak in die hoedanigheid over het rapport als een 'morele rehabilitatie' voor Zwitserland.

⁷⁰ J.C.H. BLOM, 'Historical research where scholarship and politics meet: the case of Srebrenica', in H. JONES, K. ÖSTBERG en N. RANDERAAD red., *Contemporary History on Trial. Europe since 1989 and the Role of the Expert Historian*, Manchester, 2007, 104; Noot: het rapport van de Srebrenica-commissie gebruikt zelf hoofdzakelijk de term 'massamoord'. Zie: A. DE BAETS, 'Na de genocide. Waarheidsstrategieën van rechters en historici', *Tijdschrift voor Geschiedenis* (Het drama Srebrenica: Geschiedtheoretische beschouwingen over het NIOD-rapport), 116 (2003), 42.

en zo ja, wie hiervoor verantwoordelijk was. De formule van een parlementaire commissie kwam daarbij niet aan bod, omdat de Tweede Kamer zelf betrokken partij was: haar leden hadden in 1993 immers de beslissing genomen om deze troepen uit te sturen. Het parlement besloot daarom in 1996 om dit onderzoek uit te besteden, aan het eerder vermelde NIOD. Onder leiding van directeur Hans Blom zou een team van historici tot een sluitend rapport proberen te komen, dat zij na herhaaldelijk uitstel in 2002 uiteindelijk overhandigden aan de regering.⁷¹ Het NIOD concludeerde daarin dat 'Dutchbat' zelf geen fouten kon verweten worden, maar dat de beslissing om troepen naar dit oorlogsgebied te sturen een vergissing was. Kort daarop bood de toenmalige regering Wim Kok II haar ontslag aan. Kok zelf zei daarbij dat deze beslissing niet als een schuldbekentenis mocht aanzien worden, maar louter als het nemen van politieke verantwoordelijkheid.⁷²

Toen Blom de opdracht voor een onderzoek aanvaardde, vond hij net als Kok dat hij een verantwoordelijkheid had om op te nemen. In meerdere artikels wees hij herhaaldelijk op de morele en maatschappelijke plicht die hij voelde, om op deze vraag van de politiek in te gaan, waarbij hij wel wou vermijden om politieke of morele oordelen te maken. Daarnaast beschouwde hij het eindverslag niet enkel als een politiek rapport, maar ook als een wetenschappelijke studie.⁷³ De dualiteit tussen deze twee kenmerken was een bron van veel kritiek, met daarnaast vele verwijzingen naar vormelijke fouten of "slordigheden". Specifiek werd het rapport omschreven als te gedetailleerd, met een gebrek aan samenhang tussen de afzonderlijke delen en verder het feit dat er geen echte schuldigen werden aangewezen. Daarnaast vonden sommige auteurs, zoals Jan Honig, dat het verslag simpelweg te laat kwam.⁷⁴ De notie van politieke hoogdringendheid die in deze commentaar verrat lag, verwees nogmaals naar de dubbelzinnigheid van het rapport: als wetenschappelijk werk werd het door academici becommentarieerd, maar doordat het ook een politiek verslag was, maakten die politieke opmerkingen, zoals in het geval van Honig. In een speciale editie van *Tijdschrift voor Geschiedenis* werd het rapport wel hoofdzakelijk als een geschiedkundig werk aanzien en lag de discussie verrat in de gebruikelijke kritiek op het samengaan van wetenschap en politiek. Eén aspect dat daarbij aan bod

⁷¹ VON DER DUNK, 'Opdrachten horen tussengangen te zijn' (De Arena), 257; BLOM, 'Historical research where scholarship and politics meet', in JONES e.a., *Contemporary History*, 104-107 en 113; Noot: dit verslag bestond uit ca. 3300 pagina's, het dubbele met bijlagen. De lengte ervan werd vaak bekritiseerd; Noot: het rapport werd een maand voor de nationale verkiezingen gepresenteerd. Blom had dit liever vermeden, maar stelde met reden dat een uitgave kort na de verkiezingen politiek ondoenbaar was (zie pagina 115-117 van BLOM, 'Historical...').

⁷² J.C.H. BLOM, 'Une recherche historique entre science et politique. Le cas 'Srebrenica'', in G. ZELIS, *L'historien dans l'espace public. L'histoire face à la mémoire, à la justice et au politique*, Brussel, 2006, 94, 103 en 105; BLOM, 'Historical research where politics and scholarship meet', in JONES e.a., *Contemporary History*, 105 en 107; Noot: na het ontslag van de regering besloot de Nederlandse Tweede Kamer om alsnog een parlementaire onderzoekscommissie op te starten. Deze onderschreef grotendeels de conclusies uit het NIOD-rapport. Zie: F. ANKERSMIT e.a., 'Het Srebrenica-rapport. Wat leren we ervan?', *Tijdschrift voor Geschiedenis* (Het drama Srebrenica: Geschiedtheoretische beschouwingen over het NIOD-rapport), 116 (2003), 7.

⁷³ J.C.H. BLOM, B.G.J. DE GRAAFF en D.C.L. SCHOONOORD, 'Oordelen in uitersten', *Bijdragen en Mededelingen Betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 118 (2003), 339 en 354; J.W.L. BROUWER, 'Gedegen en evenwichtig? Het NIOD-rapport nader beschouwd', *Bijdragen en Mededelingen Betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 118 (2003), 293; BLOM, 'Historical research where politics and scholarship meet', in JONES e.a., *Contemporary History*, 106; Noot: Blom anticipeerde op de vraag naar eventuele politieke oordelen, door tijdens de voorstelling van het verslag te wijzen op het feit dat het rapport handelde over een drama in de Balkan, en niet een politiek schandaal in Den Haag (zie pagina 114 van BLOM, 'Historical...').

⁷⁴ BROUWER, 'Gedegen en evenwichtig?', 295 en 307; J.W. HONIG, 'Die enorme hoeveelheid informatie... De mateloze reconstructie van een oorlogsmisdaad', *Bijdragen en Mededelingen Betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 118 (2003), 308, 310 en 315-317; F. BAUDET, 'Srebrenica, een 'veilig' gebied. Het laatste woord over de val van een safe area?', *Tijdschrift voor Geschiedenis* (Het drama Srebrenica: Geschiedtheoretische beschouwingen over het NIOD-rapport), 116 (2003), 16 en 22; F. ANKERSMIT, 'Een schuld zonder schuldigen?' Morele en politieke oordelen in het Srebrenica-rapport', *Tijdschrift voor Geschiedenis* (Het drama Srebrenica: Geschiedtheoretische beschouwingen over het NIOD-rapport), 116 (2003), 79.

kwam, draaide rond het reeds vermelde concept van commissiewerk als een vorm van consensus, in dit geval enkel tussen historici onderling. Pieter Lagrou en Antoon De Baets bijvoorbeeld waren tegen dit principe en zagen de opname van meerdere afwijkende visies als heilzaam voor het publiek debat.⁷⁵ Dit kan gekoppeld worden aan Hunts opmerking over een vaststaand verleden, of de meer algemene notie van 'de' waarheid, die zij op deze manier willen vermijden. Tot slot wezen andere auteurs ook op Bloms uitspraak om geen oordeel te vellen, door een verwijzing naar de taalkundige onmogelijkheid hiervan. Zij argumenteerden daarbij dat dit aspect nu eenmaal een onderdeel vormde van belangrijke maatschappelijke vragen en deze uitdaging dus best werd aangegaan.⁷⁶

De Srebrenica-commissie had onmiskenbaar een grote maatschappelijke betekenis. De redacteurs van het eerder vernoemde *Contemporary History on Trial* omschreven deze commissie ook als de enige ware historische commissie, doordat deze enkel uit historici bestond, zoals ook het geval was bij de commissie-Lahaut.⁷⁷ Toch bleek de Srebrenica-commissie intrinsiek verbonden met de politieke wereld van Den Haag, gezien haar opdracht kwam van het parlement en haar (politiek) rapport leidde tot het ontslag van de regering. Paradoxaal genoeg stond deze commissie nochtans ver verwijderd van de politieke arena, doordat dit onderzoek niet plaatsvond binnen de schoot van een parlementair orgaan, maar integendeel door een onafhankelijke en wetenschappelijke instelling werd uitgevoerd. In tegenstelling tot wat de redacteurs van *Contemporary History on Trial* beweerden, zorgde deze afstand tussen de politieke en historische wereld niet voor een depolitisering van het onderwerp.⁷⁸ Gedurende haar werkzaamheden was de Srebrenica-commissie vaak het lijdend voorwerp van nieuwsberichten over de val van Srebrenica, dat als een traumatische gebeurtenis onmiddellijk deel uitmaakte van het onverwerkt verleden, of beter gezegd de onverwerkte actualiteit van de Nederlandse samenleving. De sterke link tussen de historische en de politieke wereld werd hierbij voornamelijk geleverd door middel van deze actualiteitswaarde, via de publieke opinie en met de media als katalysator.⁷⁹ Het trauma binnen de samenleving werd zo gekanaliseerd naar de wetenschap en vooral naar de politiek, die zowel vertegenwoordiger van deze maatschappij was alsook betrokken partij. Via de Srebrenica-commissie kwam zo duidelijk een unieke wisselwerking tot stand tussen samenleving, historici en politiek. Maar ook in afwezigheid van zo'n commissie kan dit resultaat bekomen worden, wat in het volgende onderdeel aan bod zal komen.

3. Oproep aan de Overheid: Twee Voorbeelden

Een historische commissie is steeds een politiek initiatief, waardoor de politieke wereld er dan ook het meesterschap over behoudt, *dixit* Vanthemsche. De aanleiding om tot het instellen van een commissie over te gaan, komt zoals aangetoond wel vaker van buiten de politieke wereld. In het geval van de Matteoli-commissie waren dit een reeks rechtszaken die werden aangespannen tegen voormalige

⁷⁵ DE BAETS, 'Na de genocide', (Het drama Srebrenica), 41-42; P. LAGROU, 'Het Srebrenica-rapport en de geschiedenis van het heden', *Bijdragen en Mededelingen Betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 118 (2003), 335; Noot: Lagrou vormt geen deel van dit themanummer, maar zijn visie past wel binnen deze discussie.

⁷⁶ ANKERSMIT, 'Een schuld zonder schuldigen?' (Het drama Srebrenica), 98; M. BAUD en F. VAN VREE, 'Geschiedschrijving, politiek en moraal', *Tijdschrift voor Geschiedenis* (Het drama Srebrenica: Geschiedtheoretische beschouwingen over het NIOD-rapport), 116 (2003), 69-70 en 75-76.

⁷⁷ JONES e.a., *Contemporary History*, 196.

⁷⁸ JONES e.a., *Contemporary History*, 196; Noot: de al vermelde kwestie van de publicatie van het rapport, in de aanloop naar de verkiezingen, bevestigt de politieke natuur ervan.

⁷⁹ Noot: dit is een eigen analyse, op basis van de literatuur m.b.t. deze actualiteitswaarde. Zie: J.C.H. BLOM en B.G.J. DE GRAAFF, 'Het Srebrenica-onderzoek: een extreem geval van eigentijdse geschiedenis', *Tijdschrift voor Geschiedenis* (Het drama Srebrenica: Geschiedtheoretische beschouwingen over het NIOD-rapport), 116 (2003), 117; BLOM, 'Le cas 'Srebrenica'', in ZELIS, *L'histoire dans l'espace public*, 100-101.

Vichy-functionarissen en met betrekking tot de commissie-Bergier was dit de internationale kritiek die Zwitserland te beurt viel. Ook de net besproken Srebrenica-commissie onderzocht een zeer politiek geladen onderwerp, door de grote druk die er ontstond binnen de samenleving om dit uit te klaren. Dit bevestigt dat historische commissies over het algemeen sterk maatschappelijk gebonden zijn. Ook de actualiteitswaarde van een bepaald historisch onderwerp verklaart trouwens waarom politici zich zo vaak inlaten met historische thema's. Zoals Wyman reeds stelde, zou de politiek daarbij grotendeels een reeds gangbaar discours eerder neerschrijven dan wel lanceren, in het collectieve bewustzijn. Dit werd nogmaals bevestigd, door het feit dat in veel literatuur over de commissies die reeds aan bod kwamen, vaak werd verwezen naar het feit dat deze verslagen 'niets nieuws' bevatten.⁸⁰ Het discours van een commissie is meestal al in mindere of in meerdere mate aanwezig binnen de maatschappij, waarbij het zijn oorsprong vindt in een reeks van factoren, bijvoorbeeld de internationale context.⁸¹ Een andere oorzaak is simpelweg de tijd die er is overgegaan, waardoor het heersende discours omtrent een bepaalde episode niet langer strookt met de huidige waarden binnen de maatschappij en een *update* zich dus aanbiedt. In veel gevallen wordt hiervoor naar de politiek gekeken, maar verder kan zij ook onder zachte dwang hiertoe worden bewogen. Dit is zeker het geval bij de veranderende herinnering aan het Franco-regime in Spanje, die kort zal worden besproken, als het eerste van twee voorbeelden van een oproep aan de politiek.

3.1. Spanje: de herinnering aan Franco

Het regime van Francesco Franco kwam tot stand na de Spaanse burgeroorlog (1936-1939). Hoewel hij als overwinnaar de republikeinse regering omver had geworpen, werd in de daaropvolgende decennia nog steeds een bloedige repressie doorgevoerd van republikeinse dissidenten. Zo werden er naar schatting 400.000 mensen gedetineerd, met daarnaast circa 30.000 onopgehelderde 'verdwijningen'. Tot aan zijn dood in 1975 zou Franco als politieke kracht aanwezig blijven, maar sindsdien maakte Spanje een succesvolle overgang naar een democratische rechtsstaat.⁸² De herinnering aan Franco en meer bepaald zijn bloedige repressie bleef in de Spaanse geschiedenis wel 'onopgelost', omwille van een akkoord tussen de politieke partijen om dit verleden te laten rusten. Dit zogenaamde *Pacto del Olvido* (pact van vergeten) kwam na Francos dood tot stand, vanwege een verlangen de nog fragiele democratische wending niet in het gedrang te brengen, door de vroegere machtshebbers te agiteren. Hierdoor werd in de Spaanse samenleving niet gesproken over deze episode en ook de politiek raakte er niet aan.⁸³ Pas vanaf de jaren 1980 kwam dit verleden geleidelijk aan terug op de agenda, onder meer door de publicatie van meerdere studies over deze repressie. Een echte omslag werd wel pas na

⁸⁰ ANKERSMIT e.a., 'Het Srebrenica-rapport', (Het drama Srebrenica), 9; BERGIER, 'Commissioned History', in RATHKOLB, *National Socialist Legacy*, 45-46; JUNZ, 'Confronting Holocaust History', 2; Noot: deze commentaar werd ook gegeven bij het rapport van de commissie-Lumumba. Zie: J.C. WILLAME, 'Commission Lumumba: pièges et parasites', *La Revue Nouvelle*, (2001), 30; B. BEVERNAGE, 'Geschiedenis in overheidsopdracht: wetenschap, ethiek en politiek in de Belgische Lumumba-commissie', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 125 (2012), 88-89.

⁸¹ Noot: dit slaat voornamelijk op het einde van de Koude Oorlog, maar specifiek ook op de commissie-Bergier.

⁸² M. DAVIS, 'Is Spain Recovering its Memory? Breaking the Pacto del Olvido', *Human Rights Quarterly*, 27 (2005), 860-861; H. GRAHAM, 'Coming to Terms with the Past: Spain's Memory Wars', *History Today*, 54 (2004), 29; A. HADZELEK, 'Spain's 'pact of silence' and the Removal of Franco's Statues', in D. KIRBY, *Past Law, Present Histories*, Canberra, 2012, 161.

⁸³ HADZELEK, 'Spain's 'pact of silence'', in KIRBY, *Past Law, Present Histories*, 161-163; Noot: hoewel het *Pacto del Olvido* (ook bekend als het *Pacto de Silencio*) een politiek akkoord was, stelde Madeleine Davis dat dit onmogelijk kon worden volgehouden, zonder dat er tegelijkertijd ook een wil tot vergeten aanwezig was bij de bevolking. Zie: DAVIS, 'Is Spain Recovering its Memory?', 866.

het jaar 2000 bereikt.⁸⁴ Eén belangrijke factor hierbij was de zogenaamde *Asociación de la Recuperación de la Memoria Histórica* (ARMH). Deze niet-gouvernementele organisatie ijverde voor een erkenning van de vele slachtoffers die gevallen waren tijdens de repressie. De vele verdwijningen, in feite moorden, werden door deze maar ook soortgelijke organisaties onderzocht, door systematisch massagraven op te sporen en bloot te leggen, om zo deze doden een naam en ook een identiteit te geven. Op deze manier werden al meer dan 6000 slachtoffers opgespoord.⁸⁵

Dit gebeurde zonder veel hulp van de staat. De overgrote meerderheid van initiatieven zoals ARMH werden voornamelijk opgezet vanuit de samenleving zelf.⁸⁶ Met betrekking tot de herinnering aan Franco in de publieke ruimte was het anders gesteld, gezien de Spaanse politiek de laatste tien jaar hierover een omslag maakte. Zo werd eind 2007 een wet goedgekeurd (*Ley de Memoria Histórica*), die komaf maakte met alle publieke symbolen die verwezen naar Franco, waardoor onder meer de vele standbeelden die zijn beeltenis droegen werden verwijderd.⁸⁷ Het regime van Franco wordt op deze manier herinnerd, net door het fysiek uit de publieke sfeer te halen. Dit wekt wel veel controverse op in Spanje, door het bestaan van een dubbel discours in de maatschappij: enerzijds wordt de burgeroorlog immers door sommigen aanzien als een vervolgen conflict, waarin beide zijden misdaden pleegden, anderzijds zien anderen Franco als een dictatoriaal heerser en ijveren zij voor een erkenning van zijn misdaden. De centrale vraag in dit alles draait rond de notie van slachtofferschap, binnen een meer bredere context van het groeiende internationale belang van de mensenrechten.⁸⁸ Deze problematiek is zo vergelijkbaar met die van de misdaden tegen de Joden tijdens Wereldoorlog II, die reeds besproken is. In Spanje blijkt de socialistische partij (PSOE) daarnaast meer geneigd die problematiek te behandelen, dan bij de conservatieve partij (PP) het geval is.⁸⁹ De al vermelde verdeeldheid binnen de samenleving wordt op die wijze ook belichaamd door het Spaanse politieke landschap. Tot slot viel net als bij de Srebrenica-commissie de belangrijke rol van de media op: samen met een *revival* van de historiografie rond Francos repressie, werden er immers ook talloze documentaires uitgezonden over dit onderwerp.⁹⁰ Ook dit was een factor in het doorbreken van het stilzwijgen en het bepalen van de politieke agenda, wat ook bij de commissie-Lahaut aan bod zou

⁸⁴ J. LABANYI, 'The Politics of Memory in Contemporary Spain', *Journal of Spanish Cultural Studies*, 9 (2008), 119-124; GRAHAM, 'Coming to Terms with the Past', 29; HADZELEK, 'Spain's 'pact of silence'', in KIRBY, *Past Law, Present Histories*, 168.

⁸⁵ DAVIS, 'Is Spain Recovering its Memory?', 858-859; HADZELEK, 'Spain's 'pact of silence'', in KIRBY, *Past Law, Present Histories*, 169; B. BEVERNAGE en L. COLAERT, 'History from the Grave? Politics of Time in Spanish Mass Grave Exhumations', *Memory Studies*, 7 (2014), 441 en 443. (<http://mss.sagepub.com/content/7/4/440>). Geraadpleegd op 15 juli 2016; Noot: de opkomst van deze bewegingen in het laatste decennium wordt ook wel aangeduid met de term 'massagraffenomeen' (zie pagina 443 van B. BEVERNAGE en...).

⁸⁶ L. COLAERT, *History from the Grave: Politics of Memory in Exhumations of Mass Graves from the Spanish Civil War*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, departement Geschiedenis, 2015, 21; Noot: Colaert omschreef de 'exhumatiebewegingen' als leidinggevend in het herinneringsbeleid (zie pagina 19-20).

⁸⁷ LABANYI, 'The Politics of Memory', 119; HADZELEK, 'Spain's 'pact of silence'', in KIRBY, *Past Law, Present Histories*, 153; Noot: Hadzelek gaf het voorbeeld van een ruitersstandbeeld van Franco in Madrid, dat 's nachts onder politiebewaking werd verwijderd, in 2005. De volgende dag begon een periode van protesten vlakbij de lege sokkel, die voor velen een schrijn was geworden (zie pagina 159-160 van HADZELEK, 'Spain's 'pact of...').

⁸⁸ LABANYI, 'The Politics of Memory', 123; DAVIS, 'Is Spain Recovering its Memory?', 860 en 876-877; BARKAN, 'Historians and Historical Reconciliation', 906.

⁸⁹ DAVIS, 'Is Spain Recovering its Memory?', 877-878; Noot: de conservatieve *Partido Popular* (PP) fungeert voor velen als een soort behoeder van Francos erfenis, wegens politieke redenen kan de PP dit verleden dus niet volledig afwerpen; Noot: ook Black verwijst naar dit verschil tussen de partijen, met het voorbeeld van een conflict rond de aanpassing van het wapenschild van de Spaanse regio Aragon. Zie: BLACK, *Using History*, 93.

⁹⁰ HADZELEK, 'Spain's 'pact of silence'', in KIRBY, *Past Law, Present Histories*, 170-171; GRAHAM, 'Coming to Terms with the Past', 30; DAVIS, 'Is Spain Recovering its Memory?', 867.

komen. Net als wetenschappelijke studies trouwens, die zeker in het volgende voorbeeld bepalend waren; namelijk het verhaal van de 'historische fout' die gemaakt werd, bij Johnson Whittaker.

3.2. Verenigde Staten: Johnson Whittaker

Johnson Whittaker was een zwarte Amerikaan, die zich in 1876 inschreef bij de *West Point Academy*. Hij bevond zich zo in een unieke situatie, gezien hij de enige zwarte kadet was in deze prestigieuze militaire academie in de VS, in de periode van de zogenaamde *Reconstruction*. Dit is de benaming voor de periode na de Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865), die resulteerde in de afschaffing van de slavernij. Hoewel nu vrije mannen en vrouwen, was het nog steeds geen sinecure voor zwarten om in de Amerikaanse samenleving aanvaard te worden.⁹¹ Whittakers inschrijving bleek dan wel mogelijk, dit betekende niet dat hij aanvaard werd door zijn collega's of zijn oversten, waardoor hij dan ook een sociale paria was. In april 1880 ging dit onverhuld racisme nog een stap verder, toen Whittaker gewond en vastgebonden werd teruggevonden in zijn kamer. In zijn verklaring over dit incident zei hij dat hij aangevallen was door drie gemaskerde mannen, maar na een onderzoek door de academie besloot deze geen waarde te hechten aan dit verhaal en Whittaker voor onbepaalde duur te schorsen. Zij stelde daarbij dat hij deze verwondingen waarschijnlijk zelf had aangebracht, als excuus om niet te moeten participeren aan een examen. Whittaker protesteerde en besloot zijn zaak in 1881 voor de krijgsraad te brengen, om zo zijn onschuld aan te tonen. Ook hier verloor hij het pleit en werd zijn straf zelfs verzaagd, naar een oneervol ontslag uit de academie, maar de advocaat-generaal van het Amerikaanse leger oordeelde niet veel later dat dit proces wegens procedurefouten ongeldig was. Hierdoor kon Whittaker in theorie alsnog terugkeren naar *West Point*, ware het niet dat deze instelling besloot hem niet meer toe te laten. De reden of het excuus hiervoor was dat hij na zijn aanval niet had deelgenomen aan het eerder vermelde examen.⁹²

John Marszalek zag Whittakers beproeving als toonaangevend voor historisch racisme in het Amerikaanse leger. Aangezien hij zich specialiseerde in dit type onderzoek, besloot hij in 1972 diens verhaal te publiceren onder de titel *Court Martial: A Black Man in America*.⁹³ Hoewel hij in zijn werk de vraag naar wie de feiten effectief gepleegd had nog steeds onopgelost liet, werd zijn studie over het algemeen positief onthaald. Er was lof vanwege het degelijke bronnenmateriaal, maar bovenal vonden veel auteurs dat dit een verhaal was dat moest verteld worden. Ook producer Harry Moses vond dit, gezien deze in 1994 Whittakers relaas verfilmde, voor de televisiezender *Showtime*.⁹⁴ Hierdoor kwam

⁹¹ J.F. MARSZALEK, 'A Black Cadet At West Point', *American Heritage Magazine*, 22 (1971), 1; J.F. MARSZALEK, 'The Black Man in Military History', *Negro History Bulletin*, 36 (1973), 122; T.S. PURDUM, 'Black Cadet Gets a Posthumous Commission', *The New York Times* (25 juli 1995). (<http://www.nytimes.com/1995/07/25/us/black-cadet-gets-a-posthumous-commission.html>). Geraadpleegd op 15 juli 2016.

⁹² MARSZALEK, 'A Black Cadet', 1-6, 8-10 en 12-13.

⁹³ J.F. MARSZALEK, *Court Martial: A Black Man in America*, New York, 1972; E.M. COFFMAN, Bespreking van J.F. MARSZALEK, *Court Martial: A Black Man in America*, New York, 1972, *Military Affairs*, 37 (1973), 111; Noot: Coffman stelde dat Marszaleks boek, hoewel een onderzoek naar de aanvaarding van zwarten in het leger, vooral één grote case study was, veeleer dan een meer algemene analyse van dit onderwerp.

⁹⁴ J.M. ELLIOT, Bespreking van J.F. MARSZALEK, *Court Martial: A Black Man in America*, New York, 1972, *Negro History Bulletin*, 48 (1985), 45; L.M. SCHENCK, Bespreking van J.F. MARSZALEK, *Assault at West Point: The Court Martial of Johnson Whittaker*, New York, 1994, *Military Law Review*, 148 (1995), 280; M.E. FLETCHER, Bespreking van H. MOSES, *Assault at West Point*, Showtime, 1994, *The Journal of American History*, 81 (1994), 1401; Noot: zoals Stephanie Stevens zei in haar recensie, was de schuldvraag secundair, gezien Marszalek de focus legde op de individuele belangen van bepaalde spelers in dit proces. Zie: S.L. STEPHENS, Bespreking van J.F. MARSZALEK, *Assault at West Point: The Court Martial of Johnson Whittaker*, New York, 1994, *Military Law Review*, 153 (1996), 297; Noot: naar aanleiding van de film werd Marszaleks boek heruitgegeven, onder een andere titel. Zie: J.F. MARSZALEK, *Assault at West Point: The Court Martial of Johnson Whittaker*, New York, 1994.

ook Marszaleks boek in de aandacht, met daarnaast het verhaal van Whittaker zelf en vooral het gevoel van onrecht, dat velen vonden dat hem was aangedaan. Ook senator Ernest Hollings van de staat South Carolina (Whittakers geboortestaats) vond dat deze historische fout moest rechtgezet worden. Omwille hiervan introduceerde hij wetgeving om Whittaker alsnog te honoreren, door hem postuum te onderscheiden in de graad van tweede luitenant. Het was uiteindelijk de Amerikaanse president Bill Clinton die in 1996 deze graad toekende, door op een plechtigheid de nabestaanden van Whittaker diens eretekens te overhandigen. Clinton zei daarbij dat de geschiedenis niet kon worden ongedaan gemaakt, maar dat dit onrecht op deze manier wel erkend werd. Op dezelfde wijze stelde ook Marszalek dat hoewel dit een vertraagde gerechtigheid was, gerechtigheid toch was geschied.⁹⁵ Zijn studie was hiervoor bepalend, hoewel ook dit alleen niet genoeg was, gezien Whittakers verhaal eerst moest verspreid worden via het medium televisie. Ook het politieke initiatief van senator Hollings was essentieel om tot deze resolutie te kunnen komen. Politiek en geschiedenis kwamen op deze manier samen om een maatschappelijk discours van racisme te erkennen, een slachtoffer te eren en een historisch onrecht terug recht te trekken. Al deze elementen waren ook aanwezig in het onderzoek naar de moorden op Patrice Lumumba en Julien Lahaut. Deze twee casussen zullen samen met hun respectievelijke commissies in de volgende hoofdstukken verder aan bod komen, binnen het geschetste onderzoekskader.

⁹⁵ 'Seeking 'Fair Deal' for a Black Cadet', *The New York Times* (31 januari 1994). (<http://www.nytimes.com/1994/01/31/us/seeking-fair-deal-for-a-black-cadet.html>). Geraadpleegd op 15 juli 2016; PURDUM, 'Black Cadet Gets Commission', *The New York Times* (25 juli 1995); J.F. MARSZALEK in SCHENCK, Bespreking van MARSZALEK, *Assault at West Point*, 280.

HOOFDSTUK II: CASUS LUMUMBA EN LAHAUT

1. De Moord op Patrice Lumumba

"Toen Lumumba vermoord werd, was het een soort eer om te kunnen zeggen 'ik was daarbij'."

Deze uitspraak komt van Emmanuel Gerard, historicus en in die hoedanigheid lid van de commissie-Lumumba.⁹⁶ Deze parlementaire onderzoekscommissie voerde zoals gezegd een studie uit naar de moord in januari 1961 op Patrice Lumumba, de eerste democratisch verkozen premier van Congo. Zij volgde grotendeels het model van de eerder genoemde commissie-Bergier en had zo als 'volwaardige' commissie de bevoegdheden van een onderzoeksrechter. Het onderwerp betrof deze keer niet de Holocaust, maar wel de koloniale geschiedenis van België en dan vooral de periode volgend op de dekolonisatie.⁹⁷ Want ook na de onafhankelijkheid van Congo, op 30 juni 1960, bleef er nog steeds een grote Belgische aanwezigheid in het land, zowel op administratief, militair en burgerlijk vlak. Dit aspect bleek ook indirect de specifieke reden te zijn, die het Belgische parlement had om dit onderzoek op te starten, met name de vermeende betrokkenheid van bepaalde Belgen in dit moorddossier. De figuur van premier Lumumba was in België dan ook zeer omstreden. De beeldvorming die in de jaren 1960 over hem ontstond in de publieke opinie was unaniem negatief, gezien er kort na de onafhankelijkheid een grootschalige crisis uitbrak in de vroegere Belgische kolonie. Hierbij werden duizenden Belgische ex-kolonialen die in Congo verbleven (ook wel *colons* genoemd) het slachtoffer van verkrachtingen, moorden en verscheidene andere types van agressie, vanwege de Congolese bevolking. Dit vormde het startpunt van een periode die in de literatuur bekend stond als de zogenaamde Congo-crisis. Deze crisis begon in juli 1960, met een opstand in de *Force Publique*, het Congolese leger.⁹⁸ De feiten van deze crisis waren daarbij gekoppeld aan wilde geruchten die hierover de ronde deden, die door de Belgische pers en teruggekeerde *colons* werden verspreid. Het resultaat hiervan was, dat voor veel Belgen Lumumba de verpersoonlijking werd van alles wat er misliep, in de vroegere kolonie.⁹⁹

Ook de Belgische staat kon zich niet vinden in het premierschap van Lumumba. Naast zijn soms impulsief karakter, was Lumumba een politicus die voor Congo een onafhankelijke koers wilde uitstippelen, waarbij al te veel Belgische invloeden moesten vermeden worden.¹⁰⁰ Dit strookte niet

⁹⁶ GERARD, interview, maart 2016.

⁹⁷ Noot: volgens Barkan vormt het koloniaal verleden wel vaker het onderzoeksvoorwerp van historische commissies, die in gevestigde democratieën worden opgezet. Zie: BARKAN, 'Historical Reconciliation', 10.

⁹⁸ *Verslag namens de onderzoekscommissie van het parlementair onderzoek [...] omstandigheden waarin Patrice Lumumba werd vermoord en van de eventuele betrokkenheid daarbij van Belgische politici: Deel II* (DOC 50 0312/007), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 16-11-2001, 828; L. DE WITTE, *De moord op Lumumba*, Leuven, 1999, 40-41; C. KLEP, 'Een problematische erfenis: België en de moord op Lumumba' (Discussiedossier over Lumumba), *Bijdragen en Mededelingen Betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 122 (2007), 374-375; M. REYNEBEAU, 'Niets dan de waarheid', *Knack* (6 juli 2000), 26; M. RUYNS, *Waarom Lumumba moest sterven*, Kapellen, 2000, 7 en 107; Noot: Ruys sprak hier over het beeld van Lumumba als een 'Satan'. Dit was ook Lumumbas codenaam voor de Belgische inlichtingendiensten; Noot: *Force Publique* was de naam van het vroegere koloniale leger, in de periode na de onafhankelijkheid werd dit omgevormd tot het *Armée Nationale Congolaise* (ANC).

⁹⁹ G. VERBEECK, 'Coming to terms with the (post-)colonial past in Belgium: the inquiry into the assassination of Patrice Lumumba', in H. JONES, K. ÖSTBERG en N. RANDERAAD ed., *Contemporary History on Trial. Europe since 1989 and the Role of the Expert Historian*, Manchester, 2007, 53; G. VERBEECK, 'De Lumumba-commissie of een Belgische 'Methodenstreit'', *Nieuwste Tijd. Kwartaalschrift voor eigentijdse geschiedenis*, 1 (2001), 11.

¹⁰⁰ E. GERARD en B. KUKLICK, *Death in the Congo: Murdering Patrice Lumumba*, Cambridge en Londen, 2015, 15; RUYNS, *Waarom Lumumba moest sterven*, 32 en 49; Noot: Ruys sprak in dit geval over Lumumbas "dictatoriale trekjes" en "woedaanvallen". Gerard en Kucklick hielden het bij 'volatiel' en 'impulsief'.

met het beleid van de Belgische regering, die Congo tijdens de Rondetafelconferentie te Brussel in januari 1960 dan wel haar onafhankelijkheid had gegund, maar het land daarbij niet volledig wou los laten.¹⁰¹ De financiële en economische belangen die België had in Congo waren dan ook zeer groot, gezien de rijke bodemschatten waarover de ex-kolonie beschikte, die door verschillende Belgische bedrijven werden ontgonnen. Vooral het mijnbouwbedrijf *Union Minière* had een sterke aanwezigheid in Congo, specifiek in de zuidelijke provincie Katanga. De Katangese dochteronderneming van dit bedrijf, de *Union Minière du Haut Katanga* (UMHK), werd door vele auteurs zelfs een staat binnen de staat genoemd, onder meer doordat het beschikte over een eigen veiligheidsdienst.¹⁰² Met betrekking tot deze voornoemde staat waarin dit bedrijf lag, werd hiermee vooral verwezen naar Katanga, gezien deze provincie zich bij de start van de onlusten afscheidde van Congo.¹⁰³ Het deed dit onder leiding van Moïse Tshombe, die met zijn politieke partij CONAKAT (*Confédération des Associations Tribales du Katanga*) al langer bezwaren maakte tegen Congos unitaire structuur. Tshombe zelf werd president van Katanga. Gezien de Belgische belangen het grootst waren in deze provincie en de secessie ervan Lumumba in een lastig parket bracht, steunde de Belgische overheid deze afscheiding, zij het niet officieel.¹⁰⁴ Ook de UMHK koos partij voor Tshombe, door haar belastingen vanaf dan door te storten aan de nieuwgevormde staat, in plaats van aan de centrale overheid in Leopoldville (het huidige Kinshasa).¹⁰⁵ Op deze manier voerde België tegenover Congo een actieve politiek, die erop gericht was de centrale regering van Lumumba te destabiliseren en hem van de macht te verwijderen.

De verwijdering van Lumumba stond ook in Congo zelf hoog op de agenda van bepaalde personen. Eén van hen was Joseph Kasavubu, de leider van de politieke regeringspartij ABAKO (*Alliance des Bakongos*), maar daarnaast president van Congo. Het was in zijn functie als staatshoofd, dat Kasavubu begin september 1960 een initiatief opstartte, om Lumumba door het parlement uit zijn ambt te laten ontsetten, op basis van grondwettelijke bezwaren. Kasavubu wou het premierschap daarbij overdragen aan de voorzitter van de Senaat (Joseph Ileo).¹⁰⁶ Het 'plan' hiervoor werd opgesteld door Belgische regeringsleden, meer bepaald de minister van Buitenlandse Zaken, Pierre Wigny. Dit

¹⁰¹ Noot: zo werd er tijdens de Rondetafelconferentie beslist dat beide landen een Vriendschapsverdrag zouden tekenen, om de goede banden tussen hen te verzekeren. Zie: L. LAENENS en P. KERSTENS, 'De conclusies van de Lumumba-commissie: waarom we ze verdedigen en waarom ze uw aandacht verdienen', *Oikos*, 20 (2002), 64-65; Noot: er werd verder een tweede economische Rondetafelconferentie georganiseerd, waarbij België een voordelige regeling bedong voor zichzelf. Zo zou onder meer de aandelenportefeuille van voormalig Belgisch Congo overgezet worden naar een (op papier) gezamenlijke holding, waarin de Belgische overheid echter de plak zwaaide. Zie: D. VAN REYBROUCK, *Congo: Een geschiedenis*, Amsterdam, 2010, 277-280.

¹⁰² *Verslag namens de onderzoekscommissie van het parlementair onderzoek [...] omstandigheden waarin Patrice Lumumba werd vermoord en van de eventuele betrokkenheid daarbij van Belgische politici: Deel I* (DOC 50 0312/006), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 16-11-2001, 517-518 en 522; Noot: België beheerde zo 70% van de Congolese economie, via de overheidsholding *Société Générale* (SG). De SG was in verschillende economische sectoren actief, o.a. als moederbedrijf van de *Union Minière*; Noot: ook Jean Omasombo Tshonda, ad hoc expert van de commissie-Lumumba, sprak van "un état dans un état". Uit: J. OMASOMBO TSHONDA, persoonlijk interview, 12 april 2016; Zie ook: VAN REYBROUCK, *Congo*, 134-135.

¹⁰³ J. BRASSINNE DE LA BUISSIÈRE, *Enquête sur la mort de Lumumba*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, departement Geschiedenis, Université libre de Bruxelles, 1991, 8. (<http://www.brassinnedelabuissiere-lumumba.be/>). Geraadpleegd op 16 juli 2016.

¹⁰⁴ BRASSINNE, *Enquête sur la mort de Lumumba*, 585 en 588; *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 51, 92 en 521-522; Noot: de secessie van Katanga werd internationaal niet erkend, waardoor de druk op België groot was om Tshombes regime niet te ondersteunen. Ludo De Witte stelde dat door deze verdoken steun, Katanga grotendeels werd aanzien als een Belgische vazalstaat. Zie: DE WITTE, *De Moord op Lumumba*, 82 en G. DRAYE e.a., *Passages 1945-2001: Na de Tweede Wereldoorlog*, Averbode, 2010, 23.

¹⁰⁵ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 521; Noot: daarnaast stortte de UMHK een voorschot van meer dan één miljoen BEF aan de Katangese regering, kort na de secessie.

¹⁰⁶ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 73, 110-112, 123-126; VAN REYBROUCK, *Congo*, 321.

initiatief van de Belgische staat poogde zo Lumumba van het politieke toneel te doen laten verdwijnen, maar het mislukte: Lumumba vocht met Kasavubu een procedureslag uit over de wettelijkheid van dit politiek manoeuvre. Omdat deze eerste meer steun genoot in het Congolese parlement, won hij het pleit.¹⁰⁷ Niettemin deze overwinning was Lumumbas politieke carrière als premier kort daarna afgelopen, toen Joseph Mobutu als toenmalig kolonel van het Congolese leger midden september 1960 een staatsgreep pleegde. Hij maakte zo handig gebruik van de politieke instabiliteit die ontstond door Kasavubus initiatief, waarbij verder de meer algemene context van de Congo-crisis ook meespeelde.¹⁰⁸ Eén onderdeel van deze crisis was de reeds vermelde secessie van Katanga, maar verder scheidde in augustus 1960 ook de provincie Kasai zich formeel af, met Belgische steun en onder leiding van Albert Kalonji. Zowel Kalonji als Mobutu waren vroegere medestanders van Lumumba, maar zagen nu hun kans schoon om zelf de macht te grijpen. Zij hadden er net als Kasavubu dus belang bij dat Lumumba als politieke speler zou verdwijnen.¹⁰⁹ Deze laatste genoot wel nog veel steun bij de bevolking, waardoor Mobutu na zijn machtsovername besloot om Lumumba onder huisarrest te plaatsen in Leopoldville, om hem zo te neutraliseren. Kasavubu mocht wel aanblijven als president en deelde daarbij de macht met Mobutu en zijn technocratisch kabinet, dat bekend stond als het College van de Commissarissen-generaal.¹¹⁰

Hoewel dit College en Mobutu niet op legitieme wijze aan de macht waren gekomen, genoot het toch internationale steun. Het waarnemend staatshoofd (Kasavubu) was nog steeds democratisch verkozen en Mobutus regering zorgde daarnaast voor de nodige stabiliteit.¹¹¹ Verder had Lumumba zich als eerste minister niet populair gemaakt op het wereldpolitieke toneel. Naast het al vermelde 'moeilijke' karakter dat hem werd toegeschreven, hield Lumumbas politiek niet vast aan de heersende geopolitieke referentiekaders, die toen van kracht waren. Deze constellatie werd grotendeels bepaald door de Koude Oorlog, die een binair politiek discours in het leven riep, bestaande uit enerzijds het communisme en anderzijds het kapitalisme.¹¹² Via de dekolonisatie van het Afrikaanse continent werd deze oorlog ook daar gevoerd, doordat de twee voornaamste antagonisten (de Sovjet-Unie en de Verenigde Staten) elkaar bevochten, voor invloed in landen die van groot strategisch belang waren.¹¹³ Congo voldeed met zijn rijke bodemschatten aan dit criterium, waardoor de recente ontwikkelingen in dit land dan ook van nabij werden gevolgd. Deze ontwikkelingen zorgden wel voor een fragmentatie

¹⁰⁷ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 132-133; VAN REYBROUCK, *Congo*, 322; Noot: technisch gezien leverde Wigny slechts de juridische adviezen voor dit initiatief, maar het verslag van de commissie-Lumumba vermeldde in dit verband dat deze eerder het karakter hadden van instructies.

¹⁰⁸ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 136; VAN REYBROUCK, *Congo*, 322.

¹⁰⁹ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 83-84, 96-99 en 152; RUYSS, *Waarom Lumumba moest sterven*, 32; VAN REYBROUCK, *Congo*, 263; Noot: Kasai was rijk aan grondstoffen, waardoor ook hier de SG voet aan de grond had, via haar dochterbedrijf *Forminière*. Net als de UMHK (en de Belgische staat), steunde ook dit bedrijf deze secessie, in die mate dat volgens De Witte Kasai spottend de *République de Forminière* werd genoemd. Zie: DE WITTE, *De Moord op Lumumba*, 49; *Verslag onderzoekscommissie: Deel II*, Kamer, 832.

¹¹⁰ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 131, 139-140 en 146; VAN REYBROUCK, *Congo*, 323; Noot: Lumumba stond niet formeel onder huisarrest, maar na enkele mislukte pogingen van Mobutu om hem te arresteren, vroeg Lumumba hulp aan de VN. Dit resulteerde in een beschermingskordon van blauwhelmen, die rond zijn residentie werden opgesteld. Hier rond verzamelde zich dan weer een tweede kordon met ANC-troepen, met orders om hem te arresteren; Noot: dit College bestond uit Congolese universitair en technici.

¹¹¹ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 140 en 147; Noot: België wilde deze steun omzetten in internationale erkenning, door Kasavubu als staatshoofd uit te spelen en zo Lumumba van de macht te houden. Daarnaast ijverde Wigny bij Mobutu voor een arrestatie van de Congolese ex-premier.

¹¹² Noot: naast dit binair discours bestond er ook nog een coalitie van 'Niet-gebonden Landen'. Een stichtend lid hiervan was Ghana, een voormalige Britse kolonie die reeds in 1957 onafhankelijk werd en zo tot voorbeeld strekte voor Afrikaanse leiders. Ook Lumumba was een fervent aanhanger van de Ghanese president, Kwame Nkrumah. Zie: A. MUNRO, *Britannica*, 'Non-Aligned Movement'; RUYSS, *Waarom Lumumba moest sterven*, 21.

¹¹³ GERARD en KUKLICK, *Death in the Congo*, 252; VAN REYBROUCK, *Congo*, 207 en 316-317.

van Congo als staat, terwijl Lumumba in de eerste plaats een nationalist was, die de eenheid en onafhankelijkheid van zijn land wou verzekeren.¹¹⁴ Hij wilde dan ook komaf maken met het separatisme van zowel Kasai en Katanga en voerde een offensief om deze gebieden terug in te nemen. Hiervoor zocht Lumumba initieel steun bij Dag Hammarskjöld, de secretaris-generaal van de Verenigde Naties, maar deze weigerde om zijn troepen hiervoor in te zetten, gezien het om een binnenlandse aangelegenheid ging.¹¹⁵ Hierop besloot Lumumba om dan maar aan te kloppen bij de Sovjet-Unie, die zijn verzoek wel inwilligde en hem in deze (beperkte) steun voorzag. Het gevolg hiervan was dat Lumumba vanaf dan gebrandmerkt stond als een communist, een beeldvorming die nog lang overeind zou blijven en hem in de ogen van België (en de Verenigde Staten) een vijand maakte.¹¹⁶

De Verenigde Naties hadden evenmin een positief beeld van Lumumba. Zijn demarche om zich na hun weigering tot de Sovjet-Unie te richten, werd gezien als politiek opportunisme en droeg bij aan zijn reeds verzuurde relatie met Hammarskjöld. Omwille van deze en andere geopolitieke redenen, besloten de Verenigde Naties in november 1960 bij stemming om niet Lumumba maar zijn politieke rivaal Kasavubu te erkennen, als de rechtmatige Congolese vertegenwoordiger.¹¹⁷ Hierdoor stond Lumumba politiek geïsoleerd, waardoor hij dan ook besloot om zijn huisarrest te ontvluchten. Daarop zette hij koers naar Stanleyville, waar zijn politieke medestanders een tegenregering hadden opgezet. Nog voor hij deze stad kon bereiken, werd Lumumba echter door het Congolese leger gearresteerd. Na een kort verblijf in de hoofdstad kwam hij uiteindelijk terecht in de gevangenis van Thysville, waar hij tot januari 1961 zou verblijven.¹¹⁸ Hoewel Lumumba hierdoor zelf geen directe politieke invloed meer uitoefende, fungeerde hij nog steeds als boegbeeld van de tegenregering en kon hij bij grote delen van de bevolking nog steeds op veel sympathie rekenen. Sommige van deze sympathisanten maakten ook deel uit van het Congolese leger, dat nog geregeld onrust kende binnen haar rangen. Eén van zulke onlusten brak uit in januari 1961, vlakbij Thysville, waardoor zowel in Leopoldville als in Brussel het schrikbeeld opdook, van een politieke wederopstanding van Lumumba. In de Congolese hoofdstad stond er diezelfde maand ook een politieke conferentie op de agenda, waarbij verscheidene nationale en regionale leiders zouden debatteren over de Congolese staatsstructuren. Omwille van deze twee redenen werd beslist om Lumumba over te plaatsen, zodat hij zeker geen invloed zou kunnen uitoefenen. Iets waar ook België op aandrong, bij monde van de

¹¹⁴ Noot: Omasombo wees op het feit dat de term 'nationalist' in deze betekenis een heel andere connotatie had, dan de hedendaagse (westerse) invulling van dit concept. Uit: OMASOMBO, interview, april 2016; Noot: Lumumbas partij, het MNC (*Mouvement National Congolais*) was tijdens de verkiezingen de enige partij die een uitgesproken nationaal karakter had. De andere partijen waren gebaseerd op bestaande regionale en/of stammenstructuren. Dit kwam ten dele door het feit dat Lumumbas stam (de Batetela of Tetela) verspreid waren over Congo. Zie: RUYSS, *Waarom Lumumba moest sterven*, 23.

¹¹⁵ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 120-121.

¹¹⁶ A.S. GIJS, 'Une ascension teintée de rouge. Autorités, Sûreté de l'Etat et grandes Sociétés face au "danger Lumumba" avant l'indépendance du Congo (1956-1960)', *Revue belge d'histoire contemporaine*, XLII, 2012, 1, 13 en 55; KLEP, 'Een problematische erfenis' (Discussiedossier over Lumumba), 375; GERARD en KUKLICK, *Death in the Congo*, 57; VERBEECK, 'een Belgische 'Methodenstreit'', 10; Noot: Verbeeck sprak in dit geval over een verstrengeling van het conflict tussen Kasavubu en Lumumba, met de tegenstellingen van de Koude Oorlog.

¹¹⁷ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 39 en 89; Noot: het commissieverslag vermeldde letterlijk dat het de wens was van de VN, dat Lumumba als premier zou verdwijnen; VERBEECK, 'Coming to terms with the (post-)colonial past', in JONES e.a., *Contemporary History*, 55; VAN REYBROUCK, *Congo*, 324; GERARD en KUKLICK, *Death in the Congo*, 90; Noot: volgens Gerard en Kucklick omschreef Hammarskjöld Lumumba zelfs als een Mussolini voor Nkrumahs Hitler. Deze opmerking kwam voort uit de vele burgerdoden die gevallen waren, bij Lumumbas offensief in Kasai. Zie: *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 73.

¹¹⁸ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 217-218; DE WITTE, *De Moord op Lumumba*, 216-219.

minister van Afrikaanse Zaken, Harold d'Aspremont-Lynden.¹¹⁹ Met betrekking tot deze transfer lagen er verschillende opties op tafel, met als voornaamste twee de stad Bakwanga in Kasai en daarnaast Elisabethville in Katanga. Op de valreep werd er gekozen voor deze laatste optie.¹²⁰

Zijn overbrenging naar Elisabethville zou Lumumba fataal worden. Op 17 januari 1961 werd hij samen met twee medestanders (Joseph Okito en Maurice Mpolo) overgevoerd naar Katanga, waarna de Katangese autoriteiten hen transporteerden naar *Maison Brouwez*, een leegstaande villa vlakbij de luchthaven. Daar aangekomen werden de drie gevangenen zwaar mishandeld door hun bewakers, maar ook door sommige Katangese ministers.¹²¹ Deze woonden na dit bezoek de speciale ministerraad bij, die kort na Lumumbas aankomst was bijeen geroepen en die onder leiding van president Tshombe over het lot van Lumumba, Mpolo en Okito zou beslissen. Het verdict viel redelijk vlug, want slechts een paar uur later vertrok er een konvooi van militairen en ministers (waaronder Tshombe) samen met de drie gevangenen naar een verlaten plek in de jungle. Op deze plek werden Lumumba en zijn medestanders één voor één geëxecuteerd. Hun lichamen werden daarna vlakbij de executieplaats begraven. De volgende dag kwam er bericht dat sommige inwoners van nabijgelegen dorpen de schoten hadden gehoord en op onderzoek waren gegaan.¹²² Daarop besloot de Katangese minister van Binnenlandse Zaken, Godefroid Munongo, dat deze lichamen permanent moesten 'verdwijnen'. Hij vertrouwde deze opdracht toe aan Gerard Soete, een Belg die in Katanga als politiecommissaris tewerkgesteld was. Deze besloot de lijken eerst op te graven en tijdelijk te herbegraven op een afgelegen plek, niet ver van de grens met Rhodesië (het huidige Zimbabwe). Enkele weken later kwam Soete terug, om samen met zijn broer deze lichamen te versnijden en op te lossen in zoutzuur, om zo elk spoor van Lumumba en zijn metgezellen uit te wissen.¹²³ Of toch bijna elk spoor, gezien hij enkele tanden en vingerkootjes van Lumumba voor zichzelf hield, als een soort trofee. Bijna vier decennia later zou hij deze tanden vertonen aan een journalist, zoals ook zijn dochter dit vijftien jaar nadien deed.¹²⁴ Lumumbas stoffelijke resten, of in ieder geval wat er nog van rest, kennen zo nog steeds geen laatste rustplaats of grafmonument.

¹¹⁹ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 234, 246 en 270-271; Noot: ook na de onafhankelijkheid van Congo bleef het ministerie van Afrikaanse Zaken bestaan. d'Aspremont-Lynden vervulde zijn functie als minister pas vanaf september 1960, na een herschikking van de regering van Gaston Eyskens. Bij het aantreden van de volgende regering, in april 1961, werd dit ministerie opgedoekt. Zie: *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 466-467; *Verslag onderzoekscommissie: Deel II*, Kamer, 603-604.

¹²⁰ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 246 en 311-312; Noot: Lumumba zat reeds in het vliegtuig dat hem transporteerde, toen de uiteindelijke keuze voor Elisabethville werd gemaakt; Noot: ook een transfer naar Shinkakasa stond op de agenda, hoewel volgens Brassinne deze optie vlug van tafel werd geveegd, door de weigering van de lokale districtcommissaris. Zie: BRASSINNE, *Enquête sur la mort de Lumumba*, 78.

¹²¹ DE WITTE, *De Moord op Lumumba*, 221, 235-236 en 241-247; *Verslag onderzoekscommissie: Deel II*, Kamer, 596 en 378-380; Noot: Mpolo was minister van Jeugd en Sport in Lumumbas kabinet, terwijl Okito de functie had van vicevoorzitter van de Senaat; Noot: de getuigen die voor de commissie verschenen, gaven afwijkende versies m.b.t. welke ministers die avond aanwezig waren in *Maison Brouwez*, maar de voornaamste personen waarover er een consensus bestond, waren de ministers van Openbare Werken (Gabriel Kitenge), Financiën (Jean-Baptiste Kibwe) en Binnenlandse Zaken (Godefroid Munongo). Zie: *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 343.

¹²² *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 379-382; DE WITTE, *De Moord op Lumumba*, 269-273; GERARD en KUKLICK, *Death in the Congo*, 207; BRASSINNE, *Enquête sur la mort de Lumumba*, 292-294.

¹²³ DE WITTE, *De Moord op Lumumba*, 306-309; GERARD en KUKLICK, *Death in the Congo*, 207-208; Noot: Munongo nam volgens het commissierapport de leiding over deze operatie. Hij kon Lumumba niet luchtten en had voordien al eens een order uitgevaardigd aan zijn troepen, dat Lumumba moest verdwijnen, indien die voet op Katangese bodem zou zetten. Zie *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 127.

¹²⁴ GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Persknipsels, Interview Gerard Soete met 'Humo' omtrent moord Lumumba, 5 oktober 1999; J. ANTONISSEN en H. VAN TENDELOO, 'De man die Lumumba deed verdwijnen', *Humo* (19 januari 2016), 120; Noot: Soete zelf overleed in 2000 aan een hartaanval.

2. De Moord op Julien Lahaut

Het grafmonument van Julien Lahaut kent zoals steeds nog veel eerbetuigingen. Op 18 augustus 2015 werd er weer een jaarlijkse herdenking gehouden, ditmaal om de vijfenzestigste verjaardag van zijn dood te herinneren. De figuur van Lahaut leeft dan ook nog zeer sterk in Wallonië, als boegbeeld van de sociale beweging, iets wat ook Françoise Muller als lid van de commissie-Lahaut benadrukt.¹²⁵ Deze commissie onderzocht zoals vermeld de onopgeloste moord op Lahaut. Naast federaal parlementslid André Cools, die in 1991 werd vermoord, was dit de enige politieke moord die België heeft gekend.¹²⁶ Lahaut zelf was parlementslid voor en erevoorzitter van de *Parti Communiste de Belgique* (PCB). Dit punt gaf ook aanleiding voor een onderzoek dat niet enkel de moord zelf onderzocht, maar verder en vooral het bestaan van eventuele opdrachtgevers naging en de mate van bescherming die de moordenaars mogelijk van hogerhand genoten. Daarnaast werd ook het gerechtelijk dossier van de moord geanalyseerd, dat in 1972 werd geklasseerd, omdat deze misdaad ondertussen verjaard was.¹²⁷ De moord zelf voltrok zich in de nadagen van de zogenaamde Koningskwesitie, volgend op het einde van de Tweede Wereldoorlog. Tijdens deze oorlog had de toenmalige koning van België, Leopold III, in 1940 een persoonlijk gesprek gehad met Adolf Hitler, in Berchtesgaden (Duitsland). Toen dit bekend werd, veroorzaakte dit na de oorlog grote controverse bij de Belgische bevolking, waardoor Leopolds positie op de troon ter discussie werd gesteld. Ook de politiek kon geen akkoord bereiken over de mogelijke terugkeer van Leopold III, waarop de regering van premier Achiel Van Acker in 1945 besloot om de koning via wet in de onmogelijkheid tot regeren te verklaren. De christendemocratische CVP stelde zich in deze discussie zeer koningsgezind op, in tegenstelling tot de socialistische en communistische partijen, die er voorstander van waren dat Leopold III zijn troon zou afstaan.¹²⁸

België was zo politiek en publiek in twee kampen opgedeeld. Niettemin deze verdeeldheid, slaagde de CVP erin om na de verkiezingen van 1949 een sterk resultaat neer te zetten, waardoor zij wetgeving kon doordrukken om een volksraadpleging te organiseren. Via dit referendum zou de bevolking zich dan over deze netelige kwestie kunnen uitspreken. Hoewel er bij deze raadpleging in maart 1950 effectief een meerderheid voor de terugkeer van Leopold koos, waren de voor- en tegenstemmen grotendeels verdeeld over respectievelijk Vlaanderen en Wallonië.¹²⁹ Voor de liberale regeringspartner van de regering Eyskens I, die dit referendum had mogelijk gemaakt, was een terugkeer dan ook geen optie, gezien de communautair verdeelde stemming. De CVP daarentegen stelde dat een meerderheid van de bevolking hier voorstander van was, waardoor zij dit dan ook wilde afdwingen. Daarop verliet de liberale partij de regering, maar in de daaropvolgende verkiezingen behaalde de CVP een absolute meerderheid, in zowel de Kamer als de Senaat. Hierdoor kon de partij

¹²⁵ F. MULLER, telefonisch interview, 18 mei 2016; M. GRETRY, *RTBF*, 'Le 65ème anniversaire de l'assassinat de Julien Lahaut commémoré à Seraing'; Noot: volgens dit artikel waren er tussen de 200 en 300 mensen aanwezig bij deze herdenking, wat 65 jaar na Lahauts dood een opmerkelijk hoog aantal is.

¹²⁶ S. MAGHREBI, *De l'idéologie à l'affairisme? Les assassinats de Julien Lahaut et André Cools*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, departement Geschiedenis, Université libre de Bruxelles, 2007, 8.

¹²⁷ E. GERARD, W. DE RIDDER en F. MULLER, *Wie heeft Lahaut vermoord? De geheime Koude Oorlog in België*, Leuven, 2015, 11; J. PIRLOT, *Julien Lahaut Vivant*, Cuesmes, 2010, 115.

¹²⁸ E. GERARD en E. KWANTEN, *Politieke Geschiedenis van België*, Leuven, 2014, 122-124; GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 20-22; Noot: de liberale partij nam in deze discussie een middenpositie in; Noot: Leopold III was daarnaast getrouwd met 'burgerprinses' Liliane Baels, zijn tweede vrouw na koningin Astrid, die stierf in 1935. Ook dit schepte kwaad bloed bij de bevolking, doordat dit huwelijk plaatsvond tijdens de oorlog (in 1941) en koningin Astrid zeer geliefd was. Zie: A. SCHWARZENBACH, *CegeSoma*, 'De gedroomde koningin: reacties op de dood van koningin Astrid van België, 1905-1935'.

¹²⁹ GERARD en KWANTEN, *Politieke Geschiedenis van België*, 124; Noot: op nationaal niveau lag het aantal stemmen pro-terugkeer op bijna 58%. In Vlaanderen stemde 72% hier voor, in Wallonië was dit slechts 42%.

eigenhandig het besluit van de regering Van Acker herroepen, waardoor er aan de onmogelijkheid tot regeren van de koning een einde kwam.¹³⁰ Toen Leopold III daarop in juli 1950 uit zijn ballingschap in Zwitserland terugkeerde, om zijn troon op te eisen, werden er in Wallonië verschillende manifestaties gehouden, die vervolgens uitbraken in rellen. Hierbij vielen zelfs enkele doden, waardoor het land volgens sommigen zelfs op de rand van een burgeroorlog stond. De CVP-regering Duvieusart beseftte zo dat een terugkeer van Leopold III als vorst niet tot de mogelijkheden behoorde en bond in. Enkel de minister van Binnenlandse Zaken, Albert De Vleeschauer, bleef hieraan vasthouden, maar hij stond volledig geïsoleerd. Want ook Leopold zelf besloot uiteindelijk te verzaken aan zijn troon, een beslissing die hij maakte tijdens de onderhandelingen hierover met de regering, die bekend staan als de 'Nacht van Laken' (31 juli-1 augustus). Hij zou daarbij zijn bevoegdheden en zijn titel als Koning van België overdragen aan zijn twintigjarige zoon, prins Boudewijn.¹³¹

Boudewijn legde de grondwettelijke eed af als koninklijk prins, op 11 augustus 1950.¹³² Hiermee bezwoer hij de Koningskwesitie en herstelde hij de eenheid van het land. Hoewel veel mensen liever Leopold III op de troon hadden zien zitten, in plaats van zijn zoon, konden de meesten zich wel vinden in dit compromis, gezien het Belgische koningshuis gehandhaafd bleef.¹³³ Dit sentiment werd breed gedeeld onder de bevolking, maar er waren ook delen van de maatschappij die een eerder republikeins discours voorstonden. Lahaut behoorde samen met zijn partijgenoten tot deze laatste strekking, de PCB stond namelijk net als alle communistische partijen zeer afkerig tegenover de bourgeoisie, waarvan het koningshuis de ultieme vertegenwoordiging was. Dit en andere elementen van de communistische ideologie werden in het naoorlogse België wel niet breed aanvaard, of althans niet meer. De PCB kende haar grootste aanhang kort na de Tweede Wereldoorlog. Dit doordat het communistisch verzet zich na de inval van Hitler in de Sovjet-Unie (in 1941) in verschillende Europese landen organiseerde, tegen de Duitse bezetter. Ook bij de PCB was dit het geval, waardoor deze partij net als verscheidene andere Europese communistische partijen veel krediet had opgebouwd bij de bevolking. Het resultaat hiervan was dat de PCB bij de verkiezingen van 1946 haar vooroorlogse score in zetels meer dan verdubbelde, waarna zij ook een tijdlang deel uitmaakte van enkele opeenvolgende (en kortstondige) naoorlogse regeringen.¹³⁴ Hier kwam verandering in bij het begin van de Koude Oorlog, waarvan de krijtlijnen zich al vlug na Wereldoorlog II aftekenden. De groeiende dreiging van

¹³⁰ K. VANIERSCHOT, *Ethesis*, 'Volks of Vlaams? Communautaire spanningen in de CVP tijdens de homogene regeringen (1950-1954)'.

¹³¹ GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 24-25; Noot: bij een protestactie in Grâce-Berleur vielen er drie doden; VAN DOORSLAER en VERHOEYEN, *De moord op Lahaut*, 39-42; Noot: dit werk is een heruitgave van het reeds vermelde werk uit 1985, waaraan enkel een inleiding is toegevoegd, met nieuwe feiten en ontwikkelingen in dit dossier.

¹³² GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 19; Noot: gezien de meerderjarigheid toen wettelijk vastlag op de leeftijd van 21 jaar, regeerde Boudewijn tot juli 1951 als koninklijk prins, waarna hij de eed aflegde als koning. Pas in 1990 werd de meerderjarigheid verlaagd naar achttien jaar. Zie: *Plenum*, 'Belgische Kamer: zitting van 18 januari 1990', 20.

¹³³ GERARD en KWANTEN, *Politieke Geschiedenis van België*, 124; Noot: dit verschil in voorkeur voor Leopold III of Boudewijn draaide niet enkel rond persoonlijke kenmerken, maar had ook een politieke dimensie: Leopold III stond bekend als een vorst met een autoritaire stijl, die het koningschap actief invulde, door zich in te laten met het politieke beleid. Hij overschreed daarbij de grondwettelijke beperkingen van zijn mandaat (zoals door zijn ontmoeting met Hitler), waardoor er na zijn abdicatie een trend ontstond van een meer 'passief' koningschap, dat door de politiek aan banden werd gelegd. Ook Boudewijn poogde soms het beleid te sturen en stootte hiermee op bepaalde politieke limieten, zoals uit de bespreking van de commissie-Lumumba zal blijken.

¹³⁴ GERARD en KWANTEN, *Politieke Geschiedenis van België*, 117; PIRLOT, *Julien Lahaut Vivant*, 121-122; Noot: tegenover de verkiezingen van 1939 ging de PCB van negen naar 23 zetels en werd zo de derde grootste partij; Noot: na de oorlog volgden enkele regeringen elkaar snel op, de PCB werd daarbij voornamelijk toegevoegd aan kabinetten onder leiding van de socialistische premier Van Acker. Zie: *Wikipedia*, 'Lijst van Belgische nationale regeringen'; GERARD en KWANTEN, *Politieke Geschiedenis van België*, 117-118.

het communisme was een belangrijke factor in deze periode, waardoor ook de invloed van de PCB in het politieke bestel afnam. Tegen 1947 was haar rol grotendeels uitgespeeld.¹³⁵ In 1950 bedroeg het aantal vertegenwoordigers van de PCB in totaal nog slechts zeven leden, in de Kamer en de Senaat.¹³⁶ Hoewel deze partij dus maar over een kleine delegatie beschikte tijdens de eedaflegging van prins Boudewijn voor de Verenigde Kamers, zou zij echter luidkeels van zich laten horen.

De kreet '*Vive la République!*' is genoegzaam bekend bij het grote publiek in België. Toen Boudewijn de eed wou afleggen, weerklonken deze woorden vooraleer hij de kans kreeg dit te doen. Dit was geen spontane beslissing, gezien er onder de PCB-leden afspraken waren gemaakt om deze woorden uit te roepen, op het moment dat deze kreet ook effectief weerklonk. De naam van Lahaut is nog steeds aan deze uitspraak verbonden. Hij was ook betrokken bij deze afspraak, met de intentie dat hij daadwerkelijk als eerste zou roepen, maar uiteindelijk was het zijn partijgenoot Georges Glineur, die deze woorden toen uitschreeuwde.¹³⁷ Toch werd deze uitspraak onmiddellijk toegewezen aan Lahaut, ten dele door zijn status als boegbeeld van de PCB.¹³⁸ Hoewel dit incident leidde tot grote verontwaardiging, was dit niet de enige reden voor sommigen om achter Lahaut aan te gaan. De Koningskwestie kende met deze eedaflegging haar afloop en hoewel er controverses waren rond de figuur van koning Leopold III, vertaalde dit zich niet naar een breed debat over de monarchie. De kreet van Lahaut was dan wel een provocatie aan het adres van monarchisten, maar dit argument gold evenzeer voor anticommunisten. De gepercipieerde dreiging van het communisme werd dan weer wel bediscussieerd. Zo was in juni 1950 de oorlog in Korea gestart, een zogenaamde *proxy-war*, die een onderdeel vormde van de Koude Oorlog. Ook België nam hier met een contingent troepen aan deel. Dit conflict kwam amper vijf jaar na het einde van Wereldoorlog II, waarvan bepaalde auteurs stelden dat deze als een continuatie van de Eerste Wereldoorlog kan gezien worden. De notie van een Derde Wereldoorlog lag zo niet veraf bij een deel van de publieke opinie.¹³⁹ Daarnaast had de PCB zich niet populair gemaakt, onder meer door de uitspraak van haar parlementslid Edgar Lalmand in april 1949: die zei dat indien de troepen van de Sovjet-Unie België zouden binnenvallen, hij deze als bevrijders zou onthalen. In het parlement werd zijn uitspraak via een resolutie als landverraad veroordeeld.¹⁴⁰ De vernedering van de vorst tijdens zijn troonsbestijging in datzelfde parlement, was in deze context voor sommigen een stap te ver.

¹³⁵ GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 28-29; Noot: de PCB werd in deze Koude Oorlogssfeer ook steeds meer afgeschilderd als een 'vijfde colonne', ofwel een voorhoede van een toekomstige Sovjetinvasie.

¹³⁶ J. GOTOVITCH, 'Histoire du Parti Communiste de Belgique', *Courrier hebdomadaire du CRISP*, 37 (1997), 31-32.

¹³⁷ Noot: Glineur gaf dit toe aan een journalist, n.a.v. de eedaflegging van Koning Albert in 1993, waar trouwens parlementslid Jean-Pierre Van Rossem een soortgelijke kreet riep. Zie: 'Babel', *Klara*, 27 oktober 2010 (<http://cobra.canvas.be/cm/1.893003?view=popupPlayer>). Geraadpleegd op 16 juli 2016; VAN DOORSLAER en VERHOEYEN, *De Moord op Lahaut*, 13; Noot: volgens een document van de PCB was het effectief de bedoeling dat Lahaut deze woorden als eerste zou uitroepen, gevolgd door de overige PCB-leden. Deze riepen blijkbaar wel zoals gepland, hoewel de geluidsopname van de eedaflegging (zie bovenstaande link) dit in het midden liet, gezien het tumult dat losbrak na Glineurs kreet. Zie: PIRLOT, *Julien Lahaut Vivant*, 133-135.

¹³⁸ MAGHREBI, *De l'idéologie à l'affairisme?*, 23; Noot: Lahaut stond ook bekend voor zijn krachtige stem.

¹³⁹ GERARD en KWANTEN, *Politieke Geschiedenis van België*, 124; GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 31 en 285; Noot: in het Nederlands wordt een *proxy-war* aangeduid als een 'oorlog bij volmacht'. De Engelstalige term hiervoor is wel meer courant; Noot: zo sprak alvast de reeds genoemde Bergier over een 'Dertigjarige oorlog', die zich uitstreckte over het interbellum. Zie: BERGIER, 'Commissioned History', in RATHKOLB, *National Socialist Legacy*, 47.

¹⁴⁰ E. GERARD, W. DE RIDDER en F. MULLER, 'Peut-on justifier un assassinat politique? La mort du président du Parti communiste de Belgique, Julien Lahaut: un assassinat politique au cœur de la guerre froide', *Crimes de sang. Une exposition sur la vie*, Luik, 2013, 21; GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 230; Noot: Lalmand deed deze uitspraak n.a.v. de oprichting van de NAVO.

Eén week na de troonsbestijging, op 18 augustus, werd Lahaut vermoord. Twee personen belden aan bij zijn huis te Seraing, waarna één van hen zich introduceerde aan Lahauts vrouw met de naam Hendrickx. Kort nadat zijn vrouw hem sommeerde met vermelding van deze naam, werd Lahaut neergeschoten in zijn deuropening. Na de moord vluchtten deze twee personen weg met hun auto, met een derde kompaan achter het stuur.¹⁴¹ De ware namen van deze daders bleven lange tijd onbekend, ook voor het Belgische gerecht. Toen Verhoeyen en Van Doorslaer deze moord in de jaren 1980 onderzochten, konden zij die wel achterhalen, hoewel zij de schutter in hun boek *De Moord op Lahaut* (1985) enkel met de schuilnaam 'Adolphe' aanduiden. De auteurs deden dit uit respect voor zijn familie, met wie zij konden spreken voor hun onderzoek. De moordenaar zelf was ondertussen reeds overleden. Niettemin kwam zijn echte naam later wel in de openbaarheid, net als die van zijn mededaders: met name François Goossens en daarnaast de gebroeders Alex en Eugène Devillé.¹⁴² Een andere naam die door de auteurs wel genoemd werd, was die van André Moyen, een voormalig verzetsstrijder tijdens de Tweede Wereldoorlog en verder de oprichter van een Belgisch, clandestien en anticommunistisch inlichtingennetwerk. Zulke netwerken werden na Wereldoorlog II in meerdere Europese landen opgericht, met steun van de Verenigde Staten, als voorhoede voor een mogelijk conflict met de Sovjet-Unie.¹⁴³ Deze zogenaamde *stay-behind* netwerken staan hoofdzakelijk bekend onder de gemeenschappelijke noemer 'Gladio', een term die oorspronkelijk enkel van toepassing was voor het Italiaanse inlichtingennetwerk. Kort na de Koude Oorlog kwam het bestaan hiervan aan het licht, waardoor ook in andere Europese landen deze netwerken bekend geraakten. Dit was ook het geval in België, wat ertoe leidde dat Moyen en zijn medestanders voor een parlementaire commissie moesten verschijnen, die zowel Moyens organisatie als andere clandestiene netwerken onderzocht. Deze Gladio-commissie (1990-1991) werd wel een mislukking, doordat vele (ex-)inlichtingenofficieren omwille van nationale veiligheidsoverwegingen weigerden te getuigen.¹⁴⁴ Moyen zou zo niet al zijn geheimen prijsgeven, ook niet over de moord op Lahaut. Hij stierf uiteindelijk in 2008.¹⁴⁵

3. Instelling van de Onderzoekscommissies

Geheimhouding en getuigenverhoren vormden een wezenlijk onderdeel van de parlementaire commissie naar de moord op Lumumba. Ook de commissie-Lahaut zou verder gesprekken hebben met nabestaanden van de betrokkenen. Beide commissies moesten daarbij wel rekening houden met het

¹⁴¹ GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 38-41; MAGHREBI, *De l'idéologie à l'affairisme?*, 26-27; Noot: de naam die de moordenaars gebruikten was vals, maar werd wel bewust gekozen. Lahaut zat tijdens Wereldoorlog II enkele jaren opgesloten in het concentratiekamp Neuengamme, waar hij goed bevriend was geworden met een zekere Hendrickx. Zie: VAN DOORSLAER en VERHOEYEN, *De Moord op Lahaut*, 55.

¹⁴² A. GERLO, 'De Moord op Julien Lahaut', *Nieuw Tijdschrift van de VUB*, 6 (1993), 111; MAGHREBI, *De l'idéologie à l'affairisme?*, 67; Noot: de studie van Verhoeyen en Van Doorslaer kwam hoofdzakelijk tot stand via interviews, al dan niet anoniem. Maghrebi noemde dit meer onderzoeksjournalistiek, dan wel een historische methode.

¹⁴³ MAGHREBI, *De l'idéologie à l'affairisme?*, 69; GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 286; VAN DOORSLAER en VERHOEYEN, *De Moord op Lahaut*, 203-204; Noot: Verhoeyen kende Moyen reeds sinds 1975 en volgens hem zei deze laatste spontaan iets van de moord op Lahaut af te weten. Hij wist verder wie de daders waren, maar weigerde hun identiteit prijs te geven. Uit: E. VERHOEYEN, persoonlijk interview, 4 mei 2016.

¹⁴⁴ E. GERARD, 'The Murder of Julien Lahaut (1950) and the Anti-Communist Campaign in Belgium', *Dutch Crossing*, 40 (2016), 64-65; D. DE CONINCK, 'Het zotte en zorgeloze leven van de moordenaar van Julien Lahaut', *De Morgen* (4 januari 2003). (<http://www.demorgen.be/plus/het-zotte-en-zorgeloze-leven-van-de-moordenaar-van-julien-lahaut-b-1412193812290/>). Geraadpleegd op 16 juli 2016; FIJNAUT e.a., *Onderzoekscommissies: mogelijkheden*, 41; VAN DOORSLAER en VERHOEYEN, *De Moord op Lahaut*, 22.

¹⁴⁵ T.D.B., 'Contraspion André Moyen overleden', *De Morgen* (7 februari 2008). (<http://www.demorgen.be/binnenland/contraspion-andre-moyen-overleden-bf9e3e03/>). Geraadpleegd op 16 juli 2016.

feit dat veel van de betrokken personen zelf al overleden waren: toen de commissie-Lumumba werd opgericht, was deze moord al 39 jaar oud, terwijl in het geval van de commissie-Lahaut deze termijn bijna zestig jaar bedroeg. De vraag die zich daarbij stelt, is hoe en waarom de politiek uiteindelijk overgaat tot het instellen van commissies, voor moorden die reeds decennia geleden gebeurd zijn. In tegenstelling tot de al vernoemde Srebrenica-commissie, was er niet echt sprake van een zeer politiek geladen onderwerp. Verder stond België niet onder internationale druk, zoals bij de commissie-Bergier het geval was. Voor wat betreft de moord op Lumumba was de vermeende Belgische betrokkenheid binnen bepaalde (linkse) kringen wel een gekend discours, dat inging tegen de heersende these, die de moord als een afrekening onder Congolezen zag. Eén incriminerend boek zorgde ervoor dat deze zienswijze plots in het nieuws kwam en zo aanleiding gaf tot een politiek debat. Ook bij de Jedwabne-commissie was er trouwens sprake van een ophefmakend boek, met name *Sąsiedzi* (Buren), van Jan Tomasz Gross. Dit werd gepubliceerd in mei 2000 en leidde in Polen tot heel wat controverses, gezien Gross hierin met een beschuldigende vinger wees naar de Poolse bevolking, voor haar rol in het Jedwabne-pogrom. Dit boek gaf zo mee de aanleiding tot de oprichting van de Jedwabne-commissie, in augustus 2000.¹⁴⁶ Ook bij de commissie-Lumumba zou zich een soortgelijke evolutie voordoen. In het geval van Lahaut werden reeds gekende elementen over de moord dan weer aangevuld met nieuwe onthullingen, die via een televisiedocumentaire naar buiten kwamen. In het dossier rond de moord op Lumumba kwam dit element eveneens aan bod.

3.1. De aanleiding

"Ce soir, ça fait fini."

Dit citaat komt uit *Histories*, een voormalig documentaireprogramma van de Vrt. Zijn reportages behandelden steeds bepaalde historische episodes uit de internationale of Belgische geschiedenis, met het accent op Wereldoorlog II. In oktober 1999 zond *Histories* een speciale dubbelaflevering uit, ditmaal over het Belgische koloniaal verleden en specifiek de moord op Lumumba. Verschillende nog levende Belgische 'getuigen' van deze gebeurtenis kwamen hierbij aan bod en legden verklaringen af, waaruit bleek dat zij in mindere of in meerdere mate betrokken waren bij deze moord. Eén van hen betrof de Belgische inlichtingenofficier Armand Verdickt, die aanwezig was op de luchthaven van Katanga, wanneer Lumumba daar in 1961 werd uitgeleverd. Hij vertelde dat de reeds vernoemde Munongo, die toen ook aanwezig was, hem op dat moment bovenstaand citaat toefluisterde.¹⁴⁷ Zowel Verdickt als de andere Belgen die in *Histories* getuigden, werkten na de onafhankelijkheid van Congo voor de Congolese en Katangese autoriteiten, maar stonden wel op de loonlijst van de Belgische staat, als ambtenaren.¹⁴⁸ Het verhaal dat *Histories* schetste, was op die manier incriminerend voor de toenmalige Belgische regering van Gaston Eyskens, voor wat betreft de betrokkenheid van België bij deze moord. Dit discours bleek grotendeels gebaseerd te zijn op een nieuw boek dat gelijktijdig gepubliceerd werd, van socioloog Ludo De Witte (*De Moord op Lumumba*), die ook aan deze reportage meewerkte. De Witte beweerde onomwonden dat de toenmalige Belgische regering verantwoordelijk

¹⁴⁶ J.T. GROSS, *Sąsiedzi. Historia zagłady żydowskiego miasteczka*, Sejny, 2000; A. KACZYŃSKI, *Culture.pl*, "'Sąsiedzi' Jana Tomasza Grossa"; Noot: dit boek werd in 2002 uitgegeven in een Engelse vertaling (*Neighbours*).

¹⁴⁷ B. GOVAERTS en K. SCHOETENS, 'Kongolese Vertellingen: Patrice Lumumba (deel 2)', *Histories*, Canvas, 28 oktober 1999 (BRUSSEL, Vrt-archief); Noot: de term getuigen wordt hier gebruikt in brede zin, dus niet enkel voor personen die de moord hebben zien gebeuren. De getuigen die in de reportage aan bod komen zijn o.a. Louis Marlière (adviseur van Mobutu), Jacques Bartelous (kabinetschef van Tshombe) en de al genoemde Soete, Verdickt en Brassinne (deze laatste als speciaal gezant van het ministerie van Afrikaanse Zaken, voor Katanga).

¹⁴⁸ Noot: deze regeling werd uitgewerkt in het eerder vernoemde Vriendschapsverdrag tussen de twee landen.

was voor de moord op Lumumba, met naast de figuur van premier Eyskens ook de eerder vernoemde minister Wigny als medeplichtige. Het meest bezwarende materiaal bracht hij aan tegen de ook al genoemde minister d'Aspremont-Lynden, die volgens De Witte een sterke hand had in de moord.¹⁴⁹ Eén cruciaal element dat daarbij aan bod kwam, was een telex die d'Aspremont op 16 januari 1961 naar Tshombe verstuurd had, waarin hij aandrong dat deze laatste de transfer van Lumumba naar Katanga zou goedkeuren. Door dit bericht "nam d'Aspremont de laatste twijfels weg bij Tshombe", waardoor deze hiermee instemde, althans volgens De Witte en *Histories*.¹⁵⁰

De historie die De Witte schetste ging in tegen het heersende discours over de dekolonisatie. Dit dominant discours plaatste zoals gezegd de moord op Lumumba tot dan toe steeds binnen een Congolese context, waarbij de Belgische staat veeleer een argeloze toeschouwer was en veel *colons* het slachtoffer werden, van Lumumbas antibelgicisme en van de Congo-crisis die hij ontketende.¹⁵¹ Deze crisis mondde vervolgens uit in de neergang van de voormalige kolonie, omwille van wanbeheer en etnische tegenstellingen tussen verschillende Congolese stammen, waarvan Lumumba zowel een slachtoffer als een dader was.¹⁵² In deze visie liep het dus mis nadat de Belgen uit Congo vertrokken. Of beter gezegd, gezien de nog grote Belgische aanwezigheid, vanaf wanneer zij het bestuur aan de Congolezen overdroegen. De Witte daarentegen zag de periode na de Congolese onafhankelijkheid eerder als een continuatie van het kolonialisme. Hij vond dit neokoloniale discours ook terug in het werk van Jacques Brassinne, een politicoloog die sinds de jaren 1960 veel studies had geschreven over de moord op Lumumba. Brassinne was dan ook een bevoorrechte getuige, als lid van het *Bureau Conseil de l'État du Katanga*. Dit Bureau vormde een soort Belgische schaduwregering voor Katanga en werd opgezet door d'Aspremont, om de Belgische belangen in het gebied te waarborgen.¹⁵³ In die hoedanigheid was Brassinne ook adviseur van Tshombe. Zijn advies voor wat betreft de transfer van Lumumba naar Katanga bleek wel negatief, net zoals dit het geval was bij de overige leden van het Bureau.¹⁵⁴ Tshombe nam dit advies zoals gekend niet ter harte. Eventueel was dit de reden waarom Brassinne overging tot het verzamelen van getuigenissen, bij de betrokken personen, om zelf de ware

¹⁴⁹ DE WITTE, *De Moord op Lumumba*, 16; Noot: de achterzijde van dit boek vat de De Wittes conclusie reeds samen, doordat hij de moord op Lumumba omschreef als een aangekondigd verhaal, dat door Eyskens, Wigny en d'Aspremont geschreven was.

¹⁵⁰ GOVAERTS en SCHOETENS, 'Patrice Lumumba (deel 2)', *Histories* (Vrt-archief); Noot: het eerste deel van dit tweeluik werd een week eerder uitgezonden en schetste het leven van Lumumba. In de introductie daarvan zei de presentatrice dat er de voorbije weken veel te doen was rond deze moord, een verwijzing naar de publicatie van De Wittes boek. Ook volgens Yves Smakman werd dit toen druk besproken in de pers. Zie: B. GOVAERTS en K. SCHOETENS, 'Kongolese Vertellingen: Patrice Lumumba (deel 1)', *Histories*, Canvas, 21 oktober 1999 (BRUSSEL, Vrt-archief); Y. SMAKMAN, *De verwerking van het koloniale verleden in Nederland en België*, Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Universiteit Utrecht, departement Geschiedenis, 2011, 30.

¹⁵¹ L. LAENENS, persoonlijk interview, 5 april 2016; KLEP, 'Een problematische erfenis' (Discussiedossier over Lumumba), 377; Noot: Lumumbas antibelgicisme werd ontkracht door de zoon van Lumumba (François) en ook door Ruys, die als journalist Lumumba verschillende keren persoonlijk ontmoet had. Ruys gaf wel blijk van een zeker neokolonialisme, doordat hij zich m.b.t. de vraag wie er verantwoordelijk was voor de moord afvroeg, of Lumumba niet "medeschuldig was aan zijn eigen ondergang". Zie: RUYS, *Waarom Lumumba moest sterven*, 28-29 en 117; B. BEIRLANT, 'Zoon Patrice Lumumba vraagt "waarheid en gerechtigheid"', *De Standaard* (16 juni 2001). (http://www.standaard.be/cnt/dst16062001_003). Geraadpleegd op 16 juli 2016.

¹⁵² VERBEECK, 'een Belgische "Methodenstreit"', 12; BRASSINNE, *Enquête sur la mort de Lumumba*, 594; Noot: de notie van Lumumba als slachtoffer en dader doet ook denken aan het Poolse slachtoffer- en daderschap, m.b.t. het reeds besproken Jedwabne-pogrom. Het slachtofferschap van *colons* is zelfverklaard en staat tegenover hun daderschap, wat dan weer door antikolonialen wordt naar voor geschoven.

¹⁵³ *Verslag onderzoekscommissie: Deel II*, Kamer, 602.

¹⁵⁴ GOVAERTS en SCHOETENS, 'Patrice Lumumba (deel 2)', *Histories*, (Vrt-archief); Noot: Brassinne zweerde in de reportage zelfs op het hoofd van zijn kinderen dat het Bureau hier tegen was. Ook Bartelous onderschreef dit. De adviseurs gingen zo dus in tegen de politiek van hun 'eigen' minister (d'Aspremont).

toedracht rond deze moord te achterhalen. Hij gebruikte hiervoor zijn persoonlijke relaties met deze betrokkenen en presenteerde zijn onderzoek als een doctoraatsthesis, waarvoor hij in 1991 een grote onderscheiding behaalde. Hij concludeerde daarbij dat België geen verantwoordelijkheid droeg voor de moord, waarmee hij het heersende discours dus bevestigde.¹⁵⁵ De Witte publiceerde zijn boek hoofdzakelijk als een reactie op de stellingen van Brassinne, hoewel hij zich hiervoor ook in grote mate baseerde op diens verzamelde werk aan getuigenissen.¹⁵⁶

De publicatie van *De Moord op Lumumba* en de documentaire van *Histories* werden druk bediscussieerd. Ook in de politiek leidde de beschuldiging van De Witte aan de toenmalige Belgische regering tot een debat hierover, waarbij de bevoegde minister van Buitenlandse Zaken, Louis Michel, een belangrijke rol speelde. Deze liberale minister was nog maar pas in functie, na de verkiezingen van 1999, die het Belgische politieke landschap drastisch hadden herschud: voor het eerst sinds 1958 zat de reeds vernoemde CVP namelijk niet in de federale regering. In plaats daarvan kwam er een coalitie aan de macht, die bestond uit socialistische, liberale en ecologische partijen, beter bekend als de zogenaamde paarsgroene regering.¹⁵⁷ Deze regering werd geleid door Guy Verhofstadt en vormde een kantelpunt in de hedendaagse Belgische politiek, niet enkel doordat de CVP in de oppositie zat, maar ook door het opvallend ethisch reveille van paarsgroen. Zij voerde onder meer wetten door die zowel euthanasie als het homohuwelijk mogelijk maakten. Verder wou zij een meer actieve rol spelen in de buitenlandse politiek, waarbij vooral de genoemde Michel de banden met de voormalige kolonies in Centraal-Afrika wilde aanhalen.¹⁵⁸ In deze context sprak de minister initieel wel over De Wittes beschuldigingen als een mening, waarover hij zich niet zou uitspreken.¹⁵⁹ Enkele parlementsleden vonden deze uitleg onvoldoende, waardoor in december 1999 in de Commissie voor Buitenlandse Betrekkingen een debat werd gevoerd, over dit onderwerp. Hierbij wezen zowel Ferdy Willems als Gerolf Annemans op het wetenschappelijke karakter van De Wittes studie, waardoor dit verder ging dan enkel een mening. Daarom vroegen zij net als Leen Laenens om een onderzoek op te starten, om zo te achterhalen of België effectief verantwoordelijk was voor de moord op Lumumba. Na een kort debat sprak Michel zijn steun uit voor een parlementaire commissie, waarna zijn partijgenoot Daniël Bacquelaine besloot om de dag nadien een wetsvoorstel in te dienen, dat dit mogelijk zou maken.¹⁶⁰

¹⁵⁵ G. DE VILLERS e.a., 'Autour d'un livre', *Politique Africaine*, 80 (2000), 183-184; BRASSINNE, *Enquête sur la mort de Lumumba*, 5 en 599; Noot: Brassinne droeg zijn doctoraat op aan d'Aspremont. Het viel ook op dat hij steeds sprak over de "conseillers européens" van de Congolezen, hoewel deze allemaal Belgen waren. Slechts één keer verwees hij naar hen als Belgen, toen hij hun onschuld aantoonde (zie pagina 1, 73, 81, 93, 254 en 395). Verder was hij "bijna obsessieel" bezig met de zaak Lumumba, dixit Gerard. Uit: GERARD, interview, maart 2016.

¹⁵⁶ DE WITTE, *De Moord op Lumumba*, 10, 15, 21 en 25.

¹⁵⁷ GERARD en KWANTEN, *Politieke Geschiedenis van België*, 219-220; Noot: de partijen in deze regering waren langs Vlaamse kant: de socialistische SP, de liberale VLD en het ecologische AGALEV. Aan Franstalige zijde waren hun ideologische tegenhangers respectievelijk de PS, het kartel PRL-FDF-MCC en ECOLO.

¹⁵⁸ GERARD en KWANTEN, *Politieke Geschiedenis van België*, 224; VERBEECK, 'een Belgische 'Methodenstreit'', 13; Noot: zoals Verhofstadt stelde in zijn verkiezingscampagne van 2008, was onder zijn regering België "terug naar Afrika getrokken". Zie: VLD-NATIONAAL, *Een Open Boek: 8 jaar Verhofstadt*, Brussel, 2007, 167; B. DE WILDE, 'De commissie Lumumba. Wetenschap en politiek zoeken samen naar de waarheid', *Samenleving en Politiek*, 7 (2000), 4.

¹⁵⁹ *Schriftelijke Vragen en Antwoorden: Vraag nr. 11 van de heer Gerolf Annemans* (QRVA 50 005), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 08-11-1999, 456-457.

¹⁶⁰ *Commissie voor de Buitenlandse Betrekkingen: Integraal Verslag* (HA 50 COM 068), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 08-12-1999, 5-11; *Voorstel tot oprichting van een parlementaire onderzoekscommissie belast met het vaststellen van de precieze omstandigheden waarin Patrice Lumumba werd vermoord en van de eventuele betrokkenheid daarbij van Belgische politici*, D. BACQUELAINE e.a. (DOC 50 0312/001), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 09-12-1999; Noot: volgens Laenens had Bacquelaine zo goed als zeker dit wetsvoorstel eerst met Michel besproken vooraleer dit in te dienen, en was dit initiatief daarbij eerst binnen de regering besproken geweest. Uit: LAENENS, interview, april 2016.

Wat betreft de commissie-Lumumba werd er door de politiek dus vlug gereageerd. Enkele maanden na de publicatie van De Wittes studie en slechts één dag na het debat in de Commissie Buitenlandse Betrekkingen, lag er een wetsvoorstel op tafel om een onderzoek op gang te trekken. Dit voorstel moest wel nog eerst gedebatteerd, eventueel geamendeerd en gestemd worden. De commissie-Lahaut had dan weer een langere aanlooptijd nodig. De directe aanleiding om op zijn beurt deze moord uit te klaren, was net zoals bij de commissie-Lumumba een documentaire van de Vrt. In dit geval ging het om *Keerpunt*, een reeks die net als *Histories* op Canvas werd uitgezonden, maar wel enkel specifiek Belgische onderwerpen belichtte. Eén van deze thema's was de moord op Lahaut, waar in december 2007 een aflevering aan werd gewijd.¹⁶¹ Ook Van Doorslaer en Verhoeyen werkten mee aan deze uitzending, waarbij zij vanuit hun expertise over dit onderwerp de nodige context leverden. Het element dat het meest tot de verbeelding sprak, was wel de anonieme getuigenis van één van de moordenaars: deze persoon bracht als nieuw element aan het licht dat er de avond van de moord geen drie, maar vier daders aanwezig waren. Daarnaast beweerde de getuige ook dat hij diegene was die geschoten had.¹⁶² Dit verhaal werd gretig opgepikt door de Belgische pers, die naar aanleiding van deze reportage verschillende artikels publiceerde over de moord.¹⁶³ Op die manier bracht zij deze zaak terug in het nieuws. Nog voor de uitzending van *Keerpunt* verklaarde senator Patrik Vankrunkelsven dat hij in de Senaat een wetsvoorstel zou indienen, om een parlementaire commissie op te richten, die de moord op Lahaut zou onderzoeken. In een interview dat Vankrunkelsven voor deze paper gaf, vertelde hij dat hij dit deed op vraag van Van Doorslaer.¹⁶⁴

De commissie zou zoals gezegd niet enkel de moord op Lahaut zelf onderzoeken. Het belang van dit onderzoek lag dan ook voornamelijk bij de vraag of Lahaut al dan niet vermoord werd in opdracht en aansluitend, om deze opdrachtgevers vervolgens te kunnen identificeren. Ook moest het gerechtelijk dossier van de moord tot op het bot uitgespit worden, om vast te stellen of dit onderzoek al dan niet gesaboteerd werd. Deze elementen vormden de voornaamste beweegredenen om tot de instelling van een onderzoekscommissie over te gaan, gezien de eigenlijke moordenaars van Lahaut zoals vermeld reeds bekend waren.¹⁶⁵ Ook Van Doorslaer stelde dat de moordenaars zelf geen echt belang meer hadden, maar de opdrachtgevers des te meer.¹⁶⁶ Daarnaast bleken de meeste daders

¹⁶¹ P. GYSELBRECHT en R. VAN ALBOOM, 'De Moord op Julien Lahaut', *Keerpunt*, Canvas, 17 december 2007 (BRUSSEL, Vrt-archief).

¹⁶² Noot: Verhoeyen zelf twijfelt aan deze versie van de feiten. Volgens hem is het nog steeds Goossens ('Adolphe') die de trekker heeft overgehaald, iets waar ook Van Doorslaer persoonlijk van overtuigd is. Uit: VERHOEYEN, interview, mei 2016; C. LAPORTE, 'Le véritable assassin de Julien Lahaut?', *La Libre* (5 december 2007). (<http://www.lalibre.be/actu/belgique/le-veritable-assassin-de-julien-lahaut-51b896e4e4b0de6db9b107ed>). Geraadpleegd op 17 juli 2016; Noot: de vierde dader was de schoonbroer van Alex en Eugène Devillé. Zijn naam werd in de reportage niet genoemd, maar in een later artikel en in het rapport van de commissie-Lahaut werd hij aangeduid als Jan Hemelrijck. Zie: M. SCHAEVERS, 'Wie heeft Julien Lahaut vermoord?', *Humo* (12 mei 2015). (<http://www.humo.be/humo-archief/333331/wie-heeft-julien-lahaut-vermoord>). Geraadpleegd op 17 juli 2016; GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 244.

¹⁶³ D. DE CONINCK, 'Man bekent moord op Julien Lahaut op Canvas', *De Morgen* (4 december 2007). (<http://www.demorgen.be/tvmedia/man-bekent-moord-op-julien-lahaut-op-canvas-b713ffa3/>). Geraadpleegd op 17 juli 2016; B. SOUFFREAU, 'Hoogbejaarde bekent na 57 jaar moord op Lahaut', *Gazet van Antwerpen* (5 december 2007). (<http://www.gva.be/cnt/aid637348/hogbejaarde-bekent-na-57-jaar-moo>). Geraadpleegd op 17 juli 2016; LAPORTE, 'Le véritable assassin?', *La Libre* (5 december 2007).

¹⁶⁴ *Politics*, 'Open VLD: Vankrunkelsven wil onderzoekscommissie moord Lahaut'; P. VANKRUNKELSVEN, e-mail interview, 24 april 2016.

¹⁶⁵ Noot: dit gebeurde in 2002-2003, tijdens een eerdere poging om een parlementaire commissie op te richten voor onderzoek naar deze moord. De exacte context waarin dit gebeurde, komt in hoofdstuk IV verder aan bod.

¹⁶⁶ S. DETAILLE, 'Quêter l'argent et la vérité', *Le Soir* (14 november 2009). (http://archives.lesoir.be/queter-l-8217-argent-et-la-verite_t-20091114-00QVAH.html). Geraadpleegd op 17 juli 2016.

trouwens al lang niet meer in leven te zijn en was de zaak ook juridisch verjaard.¹⁶⁷ Omwille hiervan bleef de anonieme getuige in de reportage van *Keerpunt* dan ook niet zo anoniem, ten dele omdat dit de enige nog levende getuige was, maar ook omdat die in zijn verklaringen op een gegeven moment sprak over "onzen Alex".¹⁶⁸ Hierdoor was het voor ingewijden in dit dossier duidelijk dat dit niemand anders dan de al vernoemde Eugène Devillé kon zijn. Ook het wetsvoorstel dat Vankrunkelsven en zijn collega Josy Dubié uiteindelijk in juni 2008 neerlegden, verwees bij naam naar zijn getuigenis. Verder werd door hen ook expliciet de politieke aard van deze moord in de verf gezet. De aanslag op Lahaut, als parlementslid in functie, stond daarbij gelijk aan een aanval op de democratie zelf, waardoor de politieke wereld de verantwoordelijkheid droeg om dit uit te klaren. Vankrunkelsven en Dubié stelden voor dit te doen door een combinatie van wetenschappelijk onderzoek en politieke besluitvorming. Het eerste en wetenschappelijke luik zou door het CegeSoma worden uitgevoerd, met daarbij een afsluitend onderzoeksrapport. Daarna zou een parlementaire onderzoekscommissie zich dan op basis van dit rapport uitspreken over deze zaak.¹⁶⁹ Deze formule en dan vooral het politieke gedeelte was uiteindelijk niet haalbaar, zoals in het volgend onderdeel zal blijken.

3.2. Politieke besluitvorming

De commissie-Lahaut kende een moeilijke start. Nadat Vankrunkelsven en Dubié hun voorstel in de Senaat hadden ingediend, werd dit verstuurd naar de Commissie voor Justitie, waar in december 2008 een bespreking volgde. Hieruit kwam naar voor dat er weinig animo bestond om tot de instelling van een onderzoekscommissie over te gaan. Zo zei Francis Delpérée dat een gewoon contract met het CegeSoma zou volstaan, om dit onderzoek te laten uitvoeren. Verder had hij specifieke vragen bij het wetsvoorstel, voor wat betreft het verschaffen van toegang tot archieven. Het voorstel vermeldde namelijk dat de onderzoekers over alle stukken mochten beschikken, die zij nodig achtten. Volgens Delpérée leek het zo alsof het CegeSoma zichzelf boven de wet plaatste. Vankrunkelsven daarentegen wees erop dat dit instituut zelf aandrang op een wettelijke regeling, om zo de benodigde toegang te verzekeren.¹⁷⁰ Philippe Mahoux van zijn kant verwees in deze discussie regelmatig naar een eerder wetsvoorstel uit 2006, dat het CegeSoma een soortgelijke toegang gaf, voor haar onderzoek naar de Jodenvervolging in België. Hijzelf vond dit een betere optie en voegde daaraan toe dat een parlementaire commissie niet het geschikte instrument was, voor onderzoek naar de moord op Lahaut.¹⁷¹ Ook Pol Van Den Driessche mengde zich in deze discussie en besloot daarbij een voorstel tot resolutie neer te leggen, om zo de patstelling te doorbreken. Hierbij werd besloten om het onderzoek uiteindelijk volledig uit te besteden aan het CegeSoma, waarbij de optie van een parlementaire commissie werd opengelaten, indien de onderzoekers problemen ondervonden met de toegang tot

¹⁶⁷ Noot: de verjaring van dit dossier was indirect ook de reden waarom deze getuige besloot nu te praten: tot de programmamakers hem inlichtten van het tegendeel, dacht hij namelijk dat hij voor deze moord nog steeds veroordeeld kon worden. Initieel wou deze getuige dit ook publiekelijk doen, maar op vraag van zijn zoon (die advocaat was) werd uiteindelijk voor een anonieme verklaring gekozen. Zie: D. DE CONINCK, 'Zelfverkleerde moordenaar Lahaut wou zich eerst publiekelijk outen', *De Morgen* (6 december 2007), 2.

¹⁶⁸ GYSELBRECHT en VAN ALBOOM, 'Moord op Julien Lahaut', *Keerpunt* (Vrt-archief).

¹⁶⁹ *Voorstel tot oprichting van een parlementaire onderzoekscommissie [...] omtrent de moord op [...] Julien Lahaut [...]*, J. DUBIE en P. VANKRUNKELSVEN (DOC 4-794/1), Belgische Senaat, Brussel, 03-06-2008, 4-6.

¹⁷⁰ *Verslag namens de Commissie voor de Justitie* (DOC 4-1049/2), Belgische Senaat, Brussel, 16-12-2008, 4-6 en 10-11.

¹⁷¹ *Verslag Commissie Justitie*, Senaat, 6-7 en 10-11. Noot: dit is een ander onderzoek als dat van de commissie Buysse. Het CegeSoma voerde het onderzoek naar de Jodenvervolging uit op vraag van de Senaat en in opdracht van de regering. Zie: R. BAES, *CegeSoma*, "Gewillig België". De Belgische overheden en de Jodenvervolging'.

archieven.¹⁷² Met zijn resolutie was Van Den Driessche er ook in geslaagd om de voltallige CD&V-fractie (de voormalige CVP) achter dit initiatief te scharen. Een belangrijk punt is dat er op deze manier ook werd overgegaan van een bindend wetsvoorstel, naar een niet-bindende resolutie, die de regering zou verzoeken (maar niet verplichtten) de nodige fondsen voor dit onderzoek vrij te maken. Hoewel de commissie-Lahaut zo afhankelijk werd van de goodwill van de regering, zei Van Den Driessche in een interview voor deze studie hierover: "het was dat of niks".¹⁷³ Zijn resolutie bezwoer het debat en werd unaniem aanvaard, in zowel de Commissie voor Justitie als door de voltallige Senaat.¹⁷⁴

In het geval van de commissie-Lumumba ging het debat niet enkel over de aard, maar ook de reikwijdte van het onderzoek. Dat deze materie zou behandeld worden door een parlementaire commissie stond wel vlug vast, gezien de formule van een waarheidscommissie niet mogelijk was onder de bestaande wetgeving.¹⁷⁵ Daarnaast hadden bepaalde parlementsleden ook opmerkingen over hoe deze commissie tewerk zou gaan, waarbij de meest kritische stemmen uit de CVP-fractie kwamen. Deze partij was beducht voor dit onderzoek, omdat de toenmalige regering Eyskens weliswaar een coalitie was van liberalen en christendemocraten, maar de betrokken ministers d'Aspremont, Wigny en premier Eyskens zelf elk een CVP-signatuur droegen. Omwille van de radicale omslag die de paarsgroene regering Verhofstadt voorstond, argumenteerde de CVP dat de commissie-Lumumba zo niets meer was dan een politieke afrekening. Deze kwestie draaide vooral rond het feit dat Bacquelaine de hoogdringendheid van behandeling vroeg voor zijn voorstel, maar toen hij deze eis liet vallen, was deze discussie bezworen.¹⁷⁶ Een tweede punt dat de CVP opbracht, maar zij niet alleen, was dat de commissie wetenschappelijke experts zou aanstellen om de moord te onderzoeken. Hierdoor konden de gebeurtenissen uit deze periode in een bredere context geplaatst worden. Hoewel dit oorspronkelijk een eis was van de CVP, werd dit idee ook gesteund door de reeds vermelde Laenens (AGALEV), Willems (VU) en Bacquelaine (MR). Ook Geert Versnick (VLD) en Herman Van Rompuy (CVP) waren hier voorstander van.¹⁷⁷ Eén van de redenen om zulke experts in te schakelen, was om zo de sereniteit van het werk te kunnen waarborgen. Georgi Verbeeck daarentegen argumenteerde dat dit ook een manier was om het onderzoek te "globaliseren" of te "afrikaniseren". Hiermee verwees hij naar het verzoek van Marc Eyskens (zoon van voormalig premier Gaston Eyskens, maar ook CVP-parlementslid), die wilde dat de commissie Afrikaanse experts zou inschakelen, wat alvast volgens Verbeeck een manier was om de rol van België in dit dossier te minimaliseren.¹⁷⁸

¹⁷² *Verslag Commissie Justitie*, Senaat, 3 en 8; *Voorstel van resolutie betreffende de uitvoering van een wetenschappelijk onderzoek naar de moord op Julien Lahaut*, P. VAN DEN DRIESSCHE (DOC 4-1049/1), Belgische Senaat, Brussel, 09-12-2008; Noot: Van Den Driessche had eerder al een wetsvoorstel ingediend, dat dit onderzoek volledig zou uitbesteden aan het CegeSoma. Hij deed dit tien dagen nadat Dubié en Vankrunkelsven hun voorstel neerlegden. Zie: *Wetsvoorstel betreffende de uitvoering van een wetenschappelijk onderzoek naar de moord op Julien Lahaut*, P. VAN DEN DRIESSCHE, Belgische Senaat (DOC 4-807/1), Brussel, 13-06-2008.

¹⁷³ P. VAN DEN DRIESSCHE, persoonlijk interview, 26 april 2016; VANKRUNKELSVEN, interview, april 2016.

¹⁷⁴ *Verslag Commissie Justitie*, Senaat, 12; *Handelingen Senaat: Plenaire Vergaderingen (4-54)*, Belgische Senaat, Brussel, 18-12-2008 (namiddag), 33.

¹⁷⁵ *Verslag namens de Commissie voor de Buitenlandse Betrekkingen: voorstel tot oprichting van een parlementaire onderzoekscommissie belast met het onderzoek naar de moord op Patrice Lumumba* (DOC 50 0312/003), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 15-02-2000, 4.

¹⁷⁶ *Plenumvergadering: Integraal Verslag (HA 50 PLEN 020)*, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 09-12-1999, 24-26; Noot: de CVP maakte deze opmerkingen via hun fractieleider, Marc Van Peel.

¹⁷⁷ *Verslag Commissie Buitenlandse Betrekkingen*, Belgische Kamer, 7-8; Noot: Van Peel en Marc Eyskens dienden voor de inschakeling van deze experts reeds eerder een amendement in op het wetsvoorstel, dat werd goedgekeurd. Zie: *Amendementen op Voorstel tot oprichting van een parlementaire onderzoekscommissie [...] Patrice Lumumba werd vermoord en van de eventuele betrokkenheid daarbij van Belgische politici*, M. EYSKENS en M. VAN PEEL (DOC 50 0312/002), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 02-02-2000.

¹⁷⁸ *Plenumvergadering*, Kamer, 09-12-1999, 9; VERBEECK, 'een Belgische 'Methodenstreit'', 15 en 19.

Marc Eyskens was kritisch over de commissie-Lumumba en vooral de figuur van Lumumba zelf. Ook het discours in De Wittes boek werd door hem aangevochten, waarbij hij in *De Zevende Dag* hierover met de auteur in discussie ging. In dit debat omschreef Eyskens het werk van De Witte als onwetenschappelijk en als een marxistische interpretatie van de moord op Lumumba. Lumumba zelf vergeleek hij verder met Saddam Hoessein en Slobodan Milošević, voor wat betreft het aantal misdaden dat hij gepleegd had.¹⁷⁹ De kwestie van de misdaden die Lumumba werden aangewreven, was in deze context voornamelijk van toepassing op zijn offensief in Kasai, waarbij veel burgerdoden vielen. In het parlement waren verder de eerder vermelde misdaden tegen de *colons* een factor van belang: zo vond Eyskens dat de commissie zich niet enkel moest toeleggen op de eigenlijke moord, maar ijverde hij voor een ruim mandaat, waarbij ook deze feiten onderzocht werden. Willems stelde daarentegen dat indien het onderzoek zich hiermee zou inlaten, het onbeheersbaar zou worden.¹⁸⁰ Daarnaast werd ook de aanduiding van de experts bediscussieerd, waarbij Willems samen met Stef Goris en Jacques Lefevre, pleitten voor neutrale historici die deze kwestie zouden onderzoeken. Dit aspect hing samen met de eerder vermelde sereniteit van het debat, maar er werd ook gewezen op de depolitisering dat dit zou teweeg brengen, tenminste op binnenlands vlak. Zo zei CVP-fractie leider Marc Van Peel dat de commissie erop gericht moest zijn de waarheid te achterhalen, los van enige buiten- of binnenlandse politieke factoren. De meeste parlementsleden wezen nochtans op de positieve impact die dit onderzoek kon hebben, voor de relaties tussen België en Congo. Zo was de politieke dimensie van dit onderzoek sterk aanwezig, althans voor wat betreft het buitenlands beleid. Ook Willems beaamde dit punt, maar zei verder dat dit onderzoek naar de moord vooral het morele gehalte van de politiek kon verhogen.¹⁸¹ Deze politiek, in de vorm van het Belgische parlement, gaf in elk geval een brede meerderheid aan het initiatief dat op tafel lag: de oprichting van de commissie-Lumumba eind februari 2000 gebeurde met een brede steun, van 121 stemmen voor en geen enkele tegenstem.¹⁸² Hiermee kon de commissie definitief van start gaan en zou zij inderdaad het morele aspect van de politiek onder de aandacht brengen.

¹⁷⁹ F. BREULS, 'Debat Marc Eyskens en Ludo De Witte', *De Zevende Dag*, Canvas, 12 december 1999 (BRUSSEL, Vrt-archieff); W. DE BOCK, 'Minister bood me huurdoder aan voor Lumumba', *De Morgen* (13 december 1999). (<http://www.demorgen.be/plus/-minister-bood-me-huurdoder-aan-voor-lumumba-b-1412199505271/>).

Geraadpleegd op 17 juli 2016.

¹⁸⁰ *Plenumvergadering: Integraal Verslag* (HA 50 PLEN 030), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 22-12-1999, 7 en 28; *Plenumvergadering: Integraal Verslag* (HA 50 PLEN 044), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 23-02-2000, 21-22; Noot: Willems was zelf historicus van opleiding en maakte deze opmerking vanuit zijn achtergrond, gezien ook hij deze misdaden tegen de *colons* een belangrijk feit vond.

¹⁸¹ *Plenumvergadering*, Kamer, 23-02-2000, 15-18, 20-22 en 24-25; Noot: Van Peel doelde hiermee op de voorgaande discussie, waarbij de commissie door de CVP als een politieke afrekening werd aanzien.

¹⁸² *Plenumvergadering: Integraal Verslag* (HA 50 PLEN 045), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 24-02-2000, 43-44; Noot: de voltallige Vlaams Blok-fractie onthield zich wel, net als één lid van de VLD.

HOOFDSTUK III: HET EINDRAPPORT

1. Conclusies van het Onderzoek

Zowel de commissie-Lumumba als de commissie-Lahaut kwamen tot stand door een politiek initiatief. Nochtans bleef geen van deze twee dossiers beperkt tot slechts het politieke domein, aangezien in beide gevallen de actualiteit een grote rol speelde, in de vorm van een televisie-uitzending en een boek. Dit was zeker het geval voor de commissie-Lumumba, die haar oprichting te danken had aan een beschuldiging van De Witte, aan het adres van de toenmalige Belgische regering. Zijn studie over Lumumba viel zo te vergelijken met Marszalek's werk over Whittaker, dat als boek weliswaar geen even grote impact had, maar via een verfilming toch de politiek bereikte, zelfs tot bij president van de Verenigde Staten. Ook in de zaak Lahaut bleek televisie een belangrijk medium te zijn, doordat de documentaire van *Keerpunt* ervoor zorgde dat deze moord weer onder de aandacht kwam. Zo legde de reeds vermelde studie van Van Doorslaer en Verhoeyen een soortgelijk parcours af als die van Marszalek.¹⁸³ Daarnaast verrichtte Van Doorslaer redelijk wat lobbywerk. Met betrekking tot de wetgevende initiatieven contacteerde hij niet enkel Vankrunkelsven, maar gaf hij verder advies aan Van Den Driessche. Deze laatste bespeelde als voormalig journalist daarbij de media, om zo de druk op zijn collega's te verhogen.¹⁸⁴ De invloed van deze media was trouwens ook een onderdeel van de veranderende herinnering aan het Franco-regime in Spanje. Bij de Belgische casussen kan er dan weer niet echt gesproken worden over initiatieven zoals ARMH, die vanuit de maatschappij tot stand kwamen. In het geval van de commissie-Lahaut was er wel sprake van een beperkte betrokkenheid van de samenleving, gezien dit onderzoek deels gefinancierd werd door geld dat via een publieke oproep bij elkaar was gebracht. En hoewel de oprichting van deze commissies niet het gevolg was van een groot maatschappelijk fenomeen, bleek in het geval van de commissie-Lumumba dat haar conclusies bij bepaalde delen van de bevolking heel wat emoties losweekten. Net als bij Franco werd de figuur van en de herinnering aan Lumumba hierbij druk bediscussieerd, ook met betrekking tot zijn aanwezigheid (of juist zijn afwezigheid) in het straatbeeld.

1.1 Een morele verantwoordelijkheid

"Om te vermijden dat de commissie tot geen enkel antwoord zou gekomen zijn [klopt een paar keer op tafel], en sommigen zouden dat misschien wel gewild hebben, hebben wij dat begrip morele verantwoordelijkheid naar voor geschoven."

Deze uitspraak van Gerard vat de kern van de conclusies van de commissie-Lumumba samen. Hij spreekt daarbij niet enkel als commissielid, maar ook als secretaris van het comité van experts, dat deel uitmaakt van deze commissie.¹⁸⁵ Naast Gerard zelf waren de overige deskundigen in dit comité Luc De Vos, Philippe Raxhon en Jules-Gérard Libois. Samen met hen schreef Gerard een gedetailleerd historisch rapport, waarna de vijftien politieke leden van de commissie op basis hiervan aan het werk

¹⁸³ Noot: ook Marszalek nam voor zijn studie interviews af, net als Van Doorslaer en Verhoeyen. Zie: M.E. FLETCHER, Bespreking van J.F. MARSZALEK, *Court Martial: A Black Man in America*, New York, 1972, *The Journal of American History*, 60 (1973), 823; Noot: ook het eerder vermelde boek van Gross werd trouwens in 2012 verfilmd. Zie: D. GROLLMUS, *Tablet*, 'In the Polish Aftermath'.

¹⁸⁴ VAN DEN DRIESSCHE, interview, april 2016; Noot: Van Den Driessche stelde dat zonder de steun van gezaghebbende journalisten, zoals Reynebeau, hij zijn resolutie niet had goedgekeurd gekregen.

¹⁸⁵ GERARD, interview, maart 2016; *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 16.

gingen, om op hun beurt tot politieke conclusies te komen. Deze vijftien commissieleden waren reeds in maart 2000 aangesteld, in brede consensus.¹⁸⁶ Hun eindoordeel hield in dat de toenmalige regering Eyskens een morele verantwoordelijkheid droeg, voor de moord op Lumumba. Deze regering voerde een actieve politiek tegen de Congolese premier, en ook na zijn afzetting verhinderden zij diens terugkomst op het politieke toneel. Verder was de uitlevering van Lumumba aan Katanga zonder twijfel een doelstelling van de regering Eyskens, waarbij die nooit had aangedrongen op een eerlijk proces voor hem. Over het algemeen bekommerde de regering zich niet om Lumumbas fysieke integriteit, ook niet toen deze in de gevangenis zat in Thysville.¹⁸⁷ Meer zelfs, er bestonden ook Belgische plannen om Lumumba te vermoorden, zoals het plan Barracuda, dat De Witte had omschreven in zijn boek. Deze plannen werden omwille van diverse redenen uiteindelijk niet uitgevoerd.¹⁸⁸ En hoewel d'Aspremont, Wigny en ook Eyskens belangrijke spelers waren in dit dossier, werden zij uiteindelijk niet aangeduid als individuele verantwoordelijken. Er was enkel sprake van een morele verantwoordelijkheid van sommige Belgische regeringsleden. Voor wat betreft dit laatste punt, vermeldde het rapport trouwens dat de meeste beslissingen genomen werden door officieren, diplomaten en ambtenaren, die toen in Congo en Katanga actief waren. Ook zij kregen zonder naam en toenaam een morele verantwoordelijkheid toegedicht. Niettemin wezen de experts er ook op dat d'Aspremont door zijn kennis over Katanga had moeten beseffen, dat dit een gevaarlijke plaats was voor Lumumba, gezien de vijandigheid die daar bestond tegenover zijn figuur.¹⁸⁹

Deze conclusies werden verwerkt in een lijvig eindrapport van bijna duizend pagina's, dat in november 2001 werd neergelegd. Hierin bestond er een duidelijke scheiding tussen het werk van de deskundigen en dat van de politici. Raxhon schreef een boek over zijn ervaringen als expert van de commissie (*Le débat Lumumba*) en stelde daarin uitdrukkelijk dat dit één van de voorwaarden was, voor een succesvolle afwikkeling van dit type onderzoek. Op deze wijze was er geen discussie mogelijk en speelden zowel historici als politici elk hun eigen rol. Ook Fijnaut wees als voormalig expert op het belang van deze scheiding.¹⁹⁰ In vergelijking met bijvoorbeeld de Srebrenica-commissie kende het werk zo ook een minimale vorm van dubbelzinnigheid, tussen enerzijds een politiek rapport en anderzijds een wetenschappelijke studie. Het eindrapport zelf werd ook regelmatig onderbroken, met de integrale tekst van bronnen die waren gebruikt voor het onderzoek, wat de leesbaarheid ervan wel niet bevorderde, zeker niet voor een leek. Niettemin was het een openbaar document, dat op de website van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers gepubliceerd werd.¹⁹¹ Het gedeelte van de experts bedroeg daarbij ongeveer vier vijfde van het geheel en werd in 2004 trouwens ook in boekvorm uitgegeven, onder de titel *Lumumba. De Complotten? De Moord*.¹⁹² Dit was ook één van de

¹⁸⁶ *Plenumvergadering: Integraal Verslag* (HA 50 PLEN 049), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 23-03-2000, 28-29; Noot: voor een volledige lijst van de commissieleden, zie bijlage III.

¹⁸⁷ *Verslag onderzoekscommissie: Deel II*, Kamer, 595 en 836-839.

¹⁸⁸ *Verslag onderzoekscommissie: Deel II*, Kamer, 594 en 835; Noot: in het verslag werd het plan Barracuda geïdentificeerd als ofwel 'Actie 58316' of eventueel 'operatie Dedeken'. Nog een derde (private) actie betrof huurmoordenaar 'Georges'. De experts stelden dat deze initiatieven over het algemeen coördinatie misten en eerder amateuristisch aandedden. Zie: *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 167-175, 177-185 en 445.

¹⁸⁹ *Verslag onderzoekscommissie: Deel II*, Kamer, 602 en 837.

¹⁹⁰ P. RAXHON, *Le débat Lumumba: histoire d'une expertise*, Brussel, 2002, 92-93; FIJNAUT e.a., *Onderzoekscommissies: mogelijkheden*, 110-111.

¹⁹¹ Noot: dit verslag bestond uit twee delen en kwam in een Nederlands- en een Franstalige versie (naast elkaar in aparte kolommen). Zie: http://www.lachambre.be/kvvcr/pdf_sections/comm/lmb/312_6_volume1.pdf en http://www.lachambre.be/kvvcr/pdf_sections/comm/lmb/312_7_volume2.pdf.

¹⁹² L. DE VOS e.a., *Lumumba. De Complotten? De Moord*, Leuven, 2004, 26; Noot: de auteurs stelden daarbij dat zij geen inhoudelijke veranderingen doorgevoerd hadden, maar enkel vormelijk. Dit was één van de afspraken voor deze publicatie, gezien de experts geen eigendomsrecht hadden over hun werk in de commissie. Zie: BRUSSEL, Archief van de Kamer, *Commissie Lumumba*, nr. 3, doos 1: Contracten van experts, 20 mei 2001.

aanbevelingen van de commissie, om zo de resultaten van haar werk te kunnen verspreiden bij het grotere publiek.¹⁹³ Deze uitgave kwam wel vooral tot stand via de experts, omdat zij na achttien maanden hard labuur graag hun werk op die manier bekroond zagen.¹⁹⁴ Omwille hiervan vroegen zij bij monde van De Vos dan ook toestemming aan de Kamer, om deze uitgave mogelijk te maken. In een gesprek met De Vos voor deze studie, zei hij dat er van dit boek ongeveer 2000 exemplaren verkocht werden, wat de maatschappelijke functie van dit verslag dus eerder beperkt maakte.¹⁹⁵

De commissie-Lumumba kreeg redelijk wat aandacht in de samenleving en in de media. Eén element dat daarbij op veel belangstelling kon rekenen, was de rol van koning Boudewijn in dit dossier. Net als zijn vader, Leopold III, ging ook Boudewijn soms een stap verder dan zijn functie hem grondwettelijk toeliet. Zo vroeg hij persoonlijk aan premier Eyskens dat zijn regering Katanga officieel zou erkennen, hoewel de secessie van deze provincie internationaal veroordeeld werd en België daardoor onder grote druk stond, omwille van haar economische belangen in dit gebied. Deze inmenging ging zelfs zo ver, dat koning Boudewijn in juli 1960 het ontslag van de regering vroeg en hij zelf een nieuwe regering in de steigers probeerde te zetten. Hiervoor riep hij de hulp in van twee voormalige Belgische premiers: Paul Van Zeeland en Paul-Henri Spaak. Uiteindelijk was deze poging onsuccesvol, maar in september 1960 werd er wel een herschikking van de regering doorgevoerd, waarbij de reeds vermelde d'Aspremont benoemd werd als minister van Afrikaanse Zaken.¹⁹⁶ De Witte omschreef in zijn eerder vernoemde studie d'Aspremont als iemand van de harde lijn, die zijn positie als minister te danken had aan een interventie van de koning. De experts zelf benadrukten dat zij hiervoor geen bewijzen terugvonden, maar stelden wel dat de figuur van August De Schryver, als voormalige minister in deze functie, de voornaamste spleetzwam vormde tussen de regering Eyskens en Boudewijn. Op die manier bleek de koning niet zozeer een voorstander van d'Aspremont te zijn, veeleer dan dat hij tegen de figuur van De Schryver was. Het initiatief van Boudewijn deed zoals gezegd terugdenken aan het bewind van Leopold III, wat ook toenmalig CVP-voorzitter Theo Lefèvre niet was ontgaan: deze schreef omwille van deze affaire een bezorgde brief aan koning Boudewijn, waarbij hij deze waarschuwde, door middel van een verwijzing naar de Koningskwestie.¹⁹⁷

De briefwisseling van koning Boudewijn vormde het meest controversiële element. In dit geval betrof het een specifieke brief van majoor Guy Weber, die als militair raadgever van Tshombe actief was in Katanga. Op deze wijze was hij dus als Belgische ambtenaar tewerkgesteld voor de Katangese autoriteiten, net als de getuigen uit de documentaire van *Histoires*. Weber schreef met

¹⁹³ *Verslag onderzoekscommissie: Deel II*, Kamer, 844.

¹⁹⁴ Noot: zo zei Gerard dat hij naar academische normen in deze periode bijna twee jaar 'had stilgezeten', gezien het eindverslag enkel de namen van de rapporteurs van de commissie droeg (met name commissieleden Marie-Thérèse Coenen en de al genoemde Willems en Bacquelaine). Uit: GERARD, interview, maart 2016; L. MEYVIS, 'Wetenschappers in de Lumumba-commissie', *Campuskrant* (24 januari 2002), 7.

¹⁹⁵ DE VOS, maart 2016; Noot: dit verzoek werd gericht aan toenmalig Kamervoorzitter Herman De Croo. Een eerste vraag hiernaar dateerde al van februari 2002. Zie: BRUSSEL, Archief van de Kamer, *Commissie Lumumba*, nr. 19, doos 33-37: Briefwisseling, Fax De Vos aan Kamervoorzitter De Croo, 10 juni 2004; BRUSSEL, Archief van de Kamer, *Commissie Lumumba*, nr. 19, doos 33-37: Briefwisseling, Brief Kamervoorzitter De Croo aan De Vos, 21 juni 2004; GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Briefwisseling commissie, Fax De Vos aan Kamervoorzitter De Croo omtrent uitgave eindrapport, 29 mei 2002; GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Briefwisseling commissie, Fax De Vos aan Kamervoorzitter De Croo omtrent uitgave eindrapport, 26 februari 2002; Noot: voor het archief van de Kamer werden er enkel kopieën gegeven voor inzage, de exacte doos waarin de stukken zitten is dus onbepaald.

¹⁹⁶ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 67-71; Noot: Gerard en De Vos stelden later in een interview dat zij er persoonlijk van overtuigd waren, dat dit initiatief van de koning hem werd ingefluisterd door Van Zeeland. Zie: B. BEIRLANT, 'Vlaamse experts Lumumba-commissie noemen werk van De Witte "karikaturaal"', *De Standaard* (4 februari 2002). (http://www.standaard.be/cnt/dst04022002_041). Geraadpleegd op 18 juli 2016.

¹⁹⁷ DE WITTE, *De Moord op Lumumba*, 103; *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 68 en 71-72.

regelmaat uit eigen beweging brieven naar de kabinetschef van de koning (René Lefébure), waarmee hij die op de hoogte wilde houden van de ontwikkelingen in het gebied. Eén bepaalde brief dateerde uit oktober 1960 en maakte melding van een kort onderhoud dat Tshombe had met Mobutu. In dit gesprek kwam ook de 'volledige neutralisatie' van Lumumba aan bod, met daarbij de zinsnede "*si possible physiquement*", althans in de brief van Weber. De experts vonden concrete aanwijzingen dat koning Boudewijn deze brief ook effectief gelezen had, maar daarnaast was er geen enkele indicatie dat deze informatie zijn weg vond naar de regering. De deskundigen benadrukten wel dat er ook geen bewijs bestond van het tegendeel, met name dat de koning deze informatie doelbewust achterhield. In hun verslag waren zij niettemin zeer kritisch over de rol van koning Boudewijn. Met betrekking tot hoe die met deze informatie van een mogelijk moordplan omging, schreven zij dat dit "hetzij naïef, hetzij berekend, maar in elk geval bezwarend" was. Afgezien van deze elementen, dichtten zij de koning wel geen verantwoordelijkheid toe, voor de moord op Lumumba.¹⁹⁸ Dit element werd ook druk besproken in de pers.¹⁹⁹ De politieke leden van de commissie beseften zo maar al te goed welke implicaties deze informatie had, iets wat ook aan bod kwam in een telefonisch gesprek met Daan Schalck. Als lid van de commissie zei hij dat dit een gevoelig onderwerp was en dat de commissieleden daarom bij de besluitvorming "elk punt en elke komma vijftien keer omdraaiden".²⁰⁰

Naast een brief vormde ook een specifiek telegram, of telex, een groot discussiepunt. Ook dit element draaide rond de mogelijke uitschakeling van Lumumba en had betrekking op een telex die d'Aspremont in oktober 1960 verstuurde, naar de Belgische ambassadeur in Elisabethville (Robert Rothschild). Hierin benadrukte d'Aspremont dat de doelstelling van de Belgische regering voor Congo onveranderd bleef en neerkwam op de 'definitieve eliminatie' (*élimination définitive*) van Lumumba.²⁰¹ De Witte omschreef dit telegram en specifiek deze bewoording, als één van de voornaamste bewijsstukken tegen d'Aspremont. Hij bestempelde deze telex in zijn studie daarbij onomwonden als een moordbevel.²⁰² De experts daarentegen hadden meerdere telexen onderzocht voor hun rapport en maakten enkele kanttekeningen bij deze claim, die draaiden rond drie elementen: eerst wezen zij erop dat deze telex ook informatie bevatte over een officieel staatsbezoek aan Burundi en vervolgens, dat de ontvanger ervan een diplomaat was. Beide elementen gaven zo eerder te kennen dat dit geen moordbevel kon zijn, gezien de officiële aard ervan.²⁰³ Daarnaast hadden de deskundigen ook telexen

¹⁹⁸ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 471-476; 'Moord op Lumumba', *Knack* (13 februari 2002), 7; B. BEIRLANT, 'Regering pleit Boudewijn vrij', *De Standaard* (6 februari 2002). (http://www.standaard.be/cnt/dst06022002_002). Geraadpleegd op 18 juli 2016.

¹⁹⁹ R. GOOSSENS, 'Sire, u kunt zich geen eigen politiek veroorloven', *De Morgen* (8 juni 2001), 11; G. TIMMERMAN, 'Wij zien overal de hand van koning Boudewijn', *De Morgen* (27 juli 2001). (<http://www.demorgen.be/plus/de-vos-wij-zien-overal-de-hand-van-koning-boudewijn-b-1412197007110/>). Geraadpleegd op 18 juli 2016; B. BEIRLANT, 'Experts zijn kritisch voor wijlen koning Boudewijn', *De Standaard* (7 november 2001). (http://www.standaard.be/cnt/dexb07112001_002). Geraadpleegd op 18 juli 2016; G. TIMMERMAN, 'Minister heeft moord op zijn geweten', *De Morgen* (17 november 2001). (<http://www.demorgen.be/plus/-minister-heeft-moord-op-zijn-geweten-b-1412197316522/>). Geraadpleegd op 18 juli 2016; Noot: dit laatste artikel legde de nadruk op de rol van d'Aspremont en schoof die vreemd genoeg de moord in de schoenen. De experts en de commissie in zijn geheel hadden dit nochtans nooit beweerd.

²⁰⁰ D. SCHALCK, telefonisch interview, 29 april 2016.

²⁰¹ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 156-157; Noot: het feit dat de Belgische ambassadeur voor Congo zich in Katanga bevond, kwam voort uit de verzuurde relaties tussen België en Congo tijdens Lumumbas premierschap, die pas na Mobutus staatsgreep langzaam werden hersteld. Verder toonde dit het belang aan van Katanga voor België en was Rothschild ook de opvolger van d'Aspremont bij de al vernoemde Mistebel.

²⁰² DE WITTE, *De Moord op Lumumba*, 117 en 202-203; Noot: voor de integrale tekst van deze telex, zie bijlage V.

²⁰³ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 211-213; Noot: deze telexen werden ontcijferd met hulp van De Vos, die als hoogleraar werkte bij de Koninklijke Militaire School (KMS) en zo over een apparaat beschikte om dit te doen. De eigenlijke decodering gebeurde wel door cryptograaf Bart Preneel. Uit: DE VOS, interview, maart 2016; DE VOS e.a., *Lumumba. De Moord*, 23.

onderzocht die versleuteld waren verstuurd. Hierin vonden zij informatie terug die een licht wierp op de politiek van de regering Eyskens, betreffende haar actieve steun voor het regime van Mobutu en tegen de figuur van Lumumba. Deze gecodeerde en dus geheime informatie was weliswaar bezwarend voor de regering, maar in vergelijking met d'Aspremonts telex niet van die aard dat zij wees op het bestaan van een moordcomplot. Gezien deze laatste telex dan weer niet versleuteld werd verstuurd, besloten de experts zo dat deze uitdrukking niet het karakter had dat De Witte en anderen eraan toeschreven.²⁰⁴ Ook de reeds vernoemde telex van d'Aspremont aan Tshombe, die in de reportage van *Histories* aan bod kwam, werd als bezwarend element door de experts ontkracht: deze telex werd een dag later verstuurd dan De Witte beweerde en had zo geen invloed meer op Tshombes beslissing.²⁰⁵ Toch wezen de experts in hun bespreking ook op de zeer dubbelzinnige aard van de vele uitdrukkingen in de telexen, die steeds voor interpretatie vatbaar waren. Eerie Tanja concludeerde daaruit dat, indien deze bewoordingen hedendaags voor interpretatie vatbaar waren, dit ook in 1960 het geval was. Hiermee liet zij de optie open dat bepaalde personen hun eigen conclusies maakten bij deze term, iets wat ook Colette Braeckman als argument opwierp.²⁰⁶

Interpretatie vormde ook het belangrijkste punt in het hele debat rond het moorddossier van Lumumba. In het verslag begonnen de deskundigen hun conclusies daarom met twee historiografische visies, die van toepassing waren in deze zaak, met name het functionalisme en daartegenover het "intentionalisme". In deze laatste zienswijze werd de moord op Lumumba door bepaalde auteurs, waaronder De Witte, bekeken als het resultaat van een zoals vermeld aangekondigd verhaal.²⁰⁷ In dit discours kwam zo ook Lumumbas optreden bij de onafhankelijkheidsfeesten van Congo vaak ter sprake, als een kantelpunt in zijn relatie met de Belgische regering: tijdens de plechtigheid in Leopoldville op 30 juni 1960 was koning Boudewijn ook aanwezig en opende daarbij de ceremonie met een toespraak, die de verwezenlijkingen van zijn grootvader en de kolonisator van Congo (koning Leopold II) in de verf zette. Hiermee schilderde hij België af als een minzame bringer van de beschaving, waardoor dit discours door velen werd (en wordt) aanzien als paternalistisch en neokoloniaal.²⁰⁸ Na deze toespraak sprak vervolgens Kasavubu het publiek toe, maar daarna beklom premier Lumumba onverwacht het spreekgestoelte, om zelf ook een redevoering te brengen. Hierin was deze laatste zeer kritisch voor het voormalige Belgische bewind, onder meer door verwijzingen naar de vele beledigingen en slagen die de Congolese bevolking tijdens het koloniale tijdperk had moeten doorstaan.²⁰⁹ Koning Boudewijn was *not amused* door deze toespraak, een punt dat vaak terugkwam in de Belgische literatuur over Lumumba en Congo.²¹⁰ Veel auteurs verwezen naar de

²⁰⁴ Noot: een voorbeeld van zo'n versleutelde telex had betrekking op de aankoop van legeruniformen voor het ANC, waarbij gebruik gemaakt werd van geheime fondsen. Uit: GERARD, interview, maart 2016.

²⁰⁵ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 271-278; Noot: ook dit bericht plaatsten de experts binnen een reeks andere verstuurde telexen, waardoor zij tot deze vaststelling kwamen. Deze datering werd ook bekomen doordat zij het originele document konden onderzoeken, terwijl De Witte een microfiche gebruikte.

²⁰⁶ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 205; E. TANJA, 'Een afwachtende houding verklaard. Belgisch parlementair onderzoek naar de moord op Lumumba', *Groniek*, 37 (2004), 298; C. BRAECKMAN, *Lumumba. Un crime d'Etat*, Brussel, 2002, 37; Noot: nog een voorbeeld van zo'n uitdrukking was "*mettre hors d'état de nuire*".

²⁰⁷ *Verslag onderzoekscommissie: Deel II*, Kamer, 587-591.

²⁰⁸ GERARD en KUKLICK, *Death in the Congo*, 42; BRAECKMAN, *Un crime d'Etat*, 42; Noot: zo sprak Boudewijn over Leopold II als "*civilisateur*". Zie: B. VAN SAKSEN COBURG GOTHA, *Histotheek*, 'Boudewijn 30 juni'.

²⁰⁹ P. LUMUMBA, *Histotheek*, 'Lumumba 30 juni'.

²¹⁰ RUYSS, *Waarom Lumumba moest sterven*, 46; P. VERMAAS, 'Nog altijd onopgehelderd: Beerput Lumumba', *De Groene Amsterdammer* (23 juni 2001). (<https://www.groene.nl/artikel/beerput-lumumba>). Geraadpleegd op 18 juli 2016; Noot: Boudewijn wou na Lumumbas toespraak zelfs onmiddellijk terugvliegen naar België, maar kon door premier Eyskens toch overtuigd worden om te blijven en het programma af te werken.

redevoering van Lumumba, met de boutade dat hij hiermee zijn doodvonnis had getekend.²¹¹ De experts daarentegen wezen deze intentionele (teleologische) visie van de hand: zij vonden geen enkel schriftelijk bewijs van een moordcomplot, waarvoor de verantwoordelijkheid bij de Belgische regering zou liggen. De moord op Lumumba speelde zich grotendeels af als een samenloop van omstandigheden, wat eerder aanleunde bij de reeds vermelde functionalistische visie.²¹²

De omstandigheden van de moord werden wel mee in de hand gewerkt door de houding van België tegenover Congo. De regering Eyskens overtrad daarmee bepaalde internationale rechtsregels en ging zo net als de koning haar boekje te buiten.²¹³ Verder had de meest expliciete veroordeling van de Belgische regering betrekking op de wijze waarop zij omging met het nieuws van de dood van Lumumba: Katanga hield namelijk lange tijd vol dat deze nog in leven was, en begin februari samen met zijn medestanders zelfs ontsnapt was uit de gevangenis. Op 13 februari, bijna een maand na hun eigenlijke dood, verspreidde Katanga het bericht dat zij door woedende dorpingen gelyncht waren. Wanneer de Belgische regering exact op de hoogte werd gesteld van Lumumbas dood kon daarbij niet achterhaald worden, maar volgens de experts was dat dit ten laatste op 21 januari. Niettemin hield de regering deze leugen mee in stand, onder meer door een persbericht te verspreiden, waarin zij een humane behandeling vroeg van de ontsnapte gevangenen, indien deze werden opgepakt.²¹⁴ Tijdens de voorstelling van hun resultaten kon de commissie alvast op veel belangstelling rekenen, waarbij naast de Belgische vooral de Congolese pers veel interesse vertoonde. Ook de zoon van Lumumba, François, was daarbij aanwezig. Hij was trouwens één van de getuigen geweest voor de commissie en drukte bij de voorstelling van het eindverslag zijn dankbaarheid uit, dat de Belgische staat het had aangedurfd om deze moeilijke episode tegen het licht te houden.²¹⁵ In totaal werden er zo 32 getuigen onder ede verhoord, met daarnaast zeven bijkomende getuigen. De nabestaanden van de al vermelde Mpolo en Okito maakten daar ook deel van uit, waardoor zij als vaak vergeten slachtoffers door de commissie werden geëerd.²¹⁶ Deze eerbetuiging was verder van toepassing voor Lahaut en de commissie die de omstandigheden van zijn dood onderzocht, waarvoor hij meer bekend stond dan om zijn leven.

1.2. Een geheime oorlog

"Zoals we dat ook voortdurend op televisie kunnen zien als er een documentaire verschijnt [...]: 'Vive la République!' en een week later wordt Lahaut vermoord. Die twee worden aan elkaar gekoppeld."

²¹¹ Noot: deze uitdrukking kwam vaak terug in de literatuur. Ook Lumumbas vraag om hulp aan de Sovjet-Unie werd soms op dezelfde manier omschreven. Zie: TANJA, 'Een afwachtende houding verklaard', 294; DE WITTE, *De Moord op Lumumba*, 33-34; VAN REYBROUCK, *Congo*, 292 en 320; RUYSS, *Waarom Lumumba moest sterven*, 108; Noot: Van Reybrouck vergeleek de plechtigheid tijdens de onafhankelijkheidsfeesten met de eedaflegging van Boudewijn in 1950. Hij omschreef deze gebeurtenissen allebei als hoogdagen voor de koning, die verstoord werden door een linkse stokebrand. Net als Lahaut stond Lumumba daarbij hetzelfde lot te wachten.

²¹² *Verslag onderzoekscommissie: Deel II*, Kamer, 605; Noot: de experts kozen zelf voor geen van beide visies.

²¹³ *Verslag onderzoekscommissie: Deel II*, Kamer, 829-830.

²¹⁴ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 412-422; *Verslag onderzoekscommissie: Deel II*, Kamer, 600, 839; DE WITTE, *De Moord op Lumumba*, 286 en 310; BRASSINNE, *Enquête sur la mort de Lumumba*, 443-448.

²¹⁵ R. GOOSSENS, 'Ik wist dat ik geen tweede Verwilghen zou worden', *De Morgen* (24 november 2001). (<http://www.demorgen.be/plus/-ik-wist-dat-ik-geen-tweede-verwilghen-zou-worden-b-1412197180089/>).

Geraadpleegd op 18 juli 2016; B. VAN BELLE, 'Familie Lumumba bedankt regering', *De Standaard* (17 november 2001). (http://www.standaard.be/cnt/dmf17112001_042). Geraadpleegd op 18 juli 2016.

²¹⁶ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 26-30; Noot: ook Raxhon verwees expliciet naar deze twee slachtoffers. Verder vermeldde slechts één krantenartikel hun namen. Zie: RAXHON, *débat Lumumba*, 65; R. GOOSSENS, 'Lumumba-commissie niet mals voor regering-Eyskens', *De Morgen* (6 november 2001). (<http://www.demorgen.be/plus/lumumba-commissie-niet-mals-voor-regering-eyskens-b-1412197116659/>). Geraadpleegd op 18 juli.

Met deze *quote* vat Gerard, als hoofd van de commissie-Lahaut, de heersende visie kort samen.²¹⁷ Hij verwees hierbij naar het bekende beeld van Boudewijn tijdens zijn eedaflegging, met het geluid van Lahauts kreet die door het parlement galmde. Het was dit beeld dat Gerard wilde ontcrachten, door de moord op Lahaut te plaatsen binnen zijn juiste context, namelijk die van de Koude Oorlog. Hij voltooide dit werk samen met twee medewerkers, die door het CegeSoma werden aangeworven: Françoise Muller en Widukind De Ridder. De kroon op dit werk kwam er in mei 2015, toen hun verslag in de Senaat werd voorgesteld.²¹⁸ In tegenstelling tot de resultaten van de commissie-Lumumba, was dit rapport daarbij enkel beschikbaar in boekvorm.²¹⁹ Hierdoor werd dit verslag niet openbaar gemaakt, zoals het rapport over Lumumba, maar deze verschijningsvorm leidde er wel toe dat de studie over de moord op Lahaut een meer literaire inslag had. Het verslag bevatte dan ook geen tekstedities van bronnenmateriaal, maar beschikte daarnaast wel over een uitgebreide bibliografie. De onderzoekers konden op die manier een omvattend werk presenteren, dat voortbouwde op de studie van Verhoeyen en Van Doorslaer. Wat deze laatste twee auteurs slechts als een hypothese konden voorleggen, stond vanaf nu met zekerheid vast: Lahaut werd vermoord door een geheim anticommunistisch netwerk, dat in België tijdens de Koude Oorlog actief was. De spil van dit netwerk, de reeds genoemde Moyon, bleek daarbij niet enkel verantwoordelijk te zijn voor de moord, maar genoot daarnaast bescherming van gelijkgestemde anticommunisten, op invloedrijke posities. Deze beschermheren zaten niet alleen aan de top van de politieke en de economische wereld, maar waren ook terug te vinden bij de gerechtelijke politie, de Staatsveiligheid en de Militaire Inlichtingendienst (AIVD). Op die manier ontstond er een verstrengeling tussen het clandestiene netwerk van Moyon en de officiële inlichtingendiensten.²²⁰ De these dat de moord op Lahaut een spontane vergeldingsactie was van misnoegde royalisten, bleek zo niet meer aan de orde.

De daders waren weliswaar voorstanders van de Belgische monarchie, maar bovenal lag hun oorsprong in het verzet. Tijdens de Tweede Wereldoorlog maakte Moyon deel uit van de clandestiene inlichtingendienst *Athos*, waarmee hij activiteiten ontplooid tegen de Nazi's. Ook de reeds vermelde Goossens en de gebroeders Devillé deden dit, vanuit hun thuisbasis in Halle. Na de oorlog bleef deze structuur bestaan en zetten zij de strijd verder, via een reeks anticommunistische acties.²²¹ Goossens deed dit onder de dekmantel van zijn verzekeringskantoor, terwijl Moyon van zijn kant het conflict ook voerde in de media, als journalist voor verschillende rechtsgezinde weekbladen, zoals *Septembre*.²²² De financiering van de activiteiten van dit netwerk kwam voor het grootste gedeelte van bedrijven, waarbij het al vernoemde *Union Minière* ook in dit dossier een rol speelde: haar topman Herman Robiliart stortte maandelijkse vergoedingen door aan Moyon, waarvan ook het moederbedrijf *Société Générale* op de hoogte was.²²³ Verder bleek Marcel De Roover, de directeur van de holding Brufina,

²¹⁷ GERARD, interview, maart 2016.

²¹⁸ *CegeSoma*, 'Het SOMA is gestart met het wetenschappelijk onderzoek over de moord op Julien Lahaut'; P. VAN DEN DRIESSCHE, *Van Den Driessche*, 'Wie heeft Lahaut vermoord?'; Noot: Van Den Driessche verzorgde de inleiding bij de voorstelling van de resultaten.

²¹⁹ GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*.

²²⁰ GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 9, 201, 204, 207, 250 en 283-290; GERARD, 'The Murder of Julien Lahaut', 57.

²²¹ GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*; 149-151, 182 en 242-243; VAN DOORSLAER en VERHOEYEN, *De moord op Lahaut*, 18-19.

²²² GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 240 en 169; Noot: Moyon schreef daarnaast voor *Vrai* en *Europe Amérique* en gebruikte zijn functie als journalist als dekmantel.

²²³ GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 142, 156 en 195-198; Noot: na de dood van Robiliart (1963) bleven deze maandelijkse stortingen doorgaan. De laatst gevonden factuur dateerde van december 1972.

een andere geldschietter te zijn van dit naamloze netwerk.²²⁴ Als virulente anticommunisten financierden deze bedrijfsleiders daarnaast ook andere Leopoldistische en anticommunistische groeperingen, die na Wereldoorlog II als paddenstoelen uit de grond schoten.²²⁵ In het naoorlogse België, dat de Koningskwesie verwerkte en zich opmaakte voor een nieuwe oorlog tegen de Sovjet-Unie, zorgde dit voor een klimaat van verzet, tegen een communistische dreiging die eerder bestond in de geesten dan in de feiten. Van Doorslaer stelde zelf dat het anticommunisme in België destijds meer aanwezig was, dan het communisme zelf.²²⁶ Op die manier werd het gedachtegoed van deze activisten hoofdzakelijk gedefinieerd als een oppositie, tegenover deze linkse ideologie. Ook hun oorlogsverleden droegen zij mee, als een bepalend kenmerk van hun identiteit, die veel van hen ook na Wereldoorlog II niet konden afleggen.

Identiteit vormde een sleutelwoord in het dossier Lahaut. Zo had Moyon als volleerd spion er meerdere, wat ook bleek uit de lange lijst van schuilnamen die hij bezat, zoals zijn journalistieke *nom de plume* André de Saint-Michel.²²⁷ Als oprichter en voornaamste agent van het netwerk stond hij ook in contact met overige inlichtingendiensten in binnen- en buitenland, die hij maandelijks rapporten toestuurde, waarin hij verslag uitbracht over de activiteiten van zijn organisatie. De commissie-Lahaut vond duizenden van deze rapporten terug in de archieven van de gerechtelijke politie van Brussel en Antwerpen. Ook de gerechtelijke politie van Luik behoorde tot deze kring van correspondenten.²²⁸ Dit laatste element was daarnaast verbonden met de vraag in welke mate het gerechtelijk onderzoek naar de moord op Lahaut gesaboteerd werd, gezien het Luikse parket deze zaak behandelde. Hoewel Van Doorslaer en Verhoeyen stelden dat de speurders deze moord niet ernstig onderzocht hadden, bleken de opeenvolgende onderzoeksrechters René Louppe en Georges Moreau toch zeer bedreven te zijn geweest. Zij trokken verscheidene sporen na en er werden ook meerdere onderzoekspistes gevolgd.²²⁹ Eén document speelde daarbij een belangrijke rol, met name een nota van Staatsveiligheid, die deze dienst in september 1950 naar het parket van Luik had doorgestuurd. Van Doorslaer en Verhoeyen kenden reeds het bestaan van deze nota, met daarin de naam van een mogelijke verdachte: François Goossens. Door deze nota leek het alsof het gerecht ofwel moedwillig, ofwel uit gemakzucht de moord niet kon oplossen.²³⁰ De commissie-Lahaut brak niettemin een lans voor de speurders, gezien zij een tweede naam die in deze nota vermeld werd uitvoerig natrokken, met name André Verbrugge. Hoewel Verbrugge zich verdacht maakte door na de moord te vluchten naar Frankrijk, bleek hij echter

²²⁴ DE RIDDER, 'Nabeschouwingen bij een historisch onderzoek', 99; GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 152 en 170; Noot: hoewel het netwerk sinds de jaren 1990 werd aangeduid als 'Gladio', stond het ook bekend als Milpol; Noot: Brufina was een holding van de Bank van Brussel, die geleid werd door Baron Paul de Launoit.

²²⁵ Noot: deze groeperingen waren: BACB (Belgisch Anticommunistisch Blok), Eldrie (verwijzing naar Leopold III), FNBI (*Front National Belge de l'Indépendance*), JNB (*Jeunesse Monarchiste Belge*), *La Croisade*, *Chevaliers du Roi*,... Verder waren er individuele acties, zoals graaf Arnold De Looz-Corswarem, die tijdens de eedaflegging een rookbom smeedt. Dit feit werd in de pers zelfs meer besproken dan Lahauts kreet. Zie: GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 19, 27, 62-65, 81-82, 96 en 221; VAN DOORSLAER en VERHOEYEN, *De moord op Lahaut*, 60.

²²⁶ GERARD, 'The Murder of Julien Lahaut', 57-58 en 255; VAN DOORSLAER en VERHOEYEN, *De moord op Lahaut*, 275; Noot: zo stelde een rapport van de CIA dat de PCB één van de zwakste communistische partijen van West-Europa was. Zie: GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 285-286.

²²⁷ GERARD, 'The Murder of Julien Lahaut', 145; Noot: Moyon stond ook bekend onder de namen Félicien Pirlot, Freddy Bastogne, Kapitein Freddy, Cincinnatus en Richard.

²²⁸ GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 186-187 en 204-210.

²²⁹ VAN DOORSLAER en VERHOEYEN, *De moord op Lahaut*, 266; GYSELBRECHT en VAN ALBOOM, 'Moord op Julien Lahaut', *Keerpunt* (Vrt-archieff); GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 51-53, 61, 96, 129 en 269.

²³⁰ VAN DOORSLAER en VERHOEYEN, *De moord op Lahaut*, 263-264; D. DE CONINCK, 'Een lekker ouderwets echt complot: de moord op Julien Lahaut', *De Morgen* (22 december 2007). (<http://www.demorgen.be/plus/een-lekker-ouderwets-echt-complot-de-moord-op-julien-lahaut-b-1412183514792/>). Geraadpleegd op 18 juli 2016; 'Babel', *Klara* (oktober 2010); B. BRINCKMAN, 'Historici lossen politieke cold case op', *De Standaard* (12 mei 2015). (http://www.standaard.be/cnt/dmf20150511_01675718?shareid=497ac). Geraadpleegd op 19 juli 2016.

over een alibi te beschikken. Hij zat tijdens de moord opgesloten in de gevangenis van Gent. Dat zulke elementen niet gekend waren door de onderzoeksrechter, was volgens de commissie-Lahaut dan ook de voornaamste reden voor de mislukking van het gerechtelijk onderzoek: alle noodzakelijke informatie was weliswaar voorhanden, maar werd door de verschillende gerechtelijke diensten van België niet met elkaar gedeeld.²³¹

Niet enkel in gerechtelijke kringen werd er informatie achtergehouden. Hoewel Moyen zelf enkele keren in het vizier kwam van de speurders en op gegeven momenten ook ondervraagd werd, kon hij rekenen op een politieke patroon, die hem de hand boven het hoofd hield.²³² Het ging daarbij om de reeds vermelde De Vleeschauwer, minister van Binnenlandse Zaken in de regering Duvieusart. In zijn persoonlijk archief vonden de onderzoekers honderden van Moyens rapporten, waarbij er één specifiek de aandacht trok. Dit rapport droeg de titel *Activité du Réseau pendant le mois d'août 1950* en bevatte een passage over de moord op Lahaut. De inhoud verraadde dat Moyen niet enkel wist wie de daders waren maar, gezien zijn taalgebruik, dat het zo goed als zeker zijn groepering was, die erachter zat. Moyen sprak daarbij niet over een moord, maar over de executie van een verrader en stelde dat er nog anderen zouden volgen, zoals de al vermelde Lalmand. Hij kaderde deze moord daarbij in een strijd tegen de vijand, met een verwijzing naar de oorlog in Korea. Voor Moyen was de moord op Lahaut dus een oorlogsdaad, uitgevoerd door zijn netwerk. Hij omschreef zijn organisatie daarbij zelfs als een "synarchie", die haar pionnen had in de meest besloten kringen.²³³ Op die manier schilderde Moyen zijn netwerk op een haast karikaturale wijze af, als een spin in een web van macht. Dit laatste element maakte deel uit van de figuur van Moyen, die volgens Gerard zeer complex was en als spion vaak de waarheid verdraaide. Ook Verhoeyen stelde dat er steeds veel vraagtekens gezet moesten worden bij wat hij zei.²³⁴ Het hele dossier rond de moord op Lahaut en bij uitbreiding de anticommunistische sfeer in naoorlogs België kende dan ook een vreemde mengeling, van enerzijds fantasten en amateurisme en anderzijds reëel gevaar en ernstige bedreigingen. Voor Verhoeyen gingen deze twee alvast hand in hand. Ook de bescherming die Moyen en zijn netwerk genoten, bewees dat de moordenaars van Lahaut konden rekenen op voldoende steun, op zowel moreel, materieel en politiek vlak.²³⁵ Moyens verklaringen bevatten zo wel grootspraak, maar ook een harde kern van waarheid.

Grootspraak bestond er ook op het vlak van religie. Hoewel het commissieverslag vermeldde dat Moyens netwerk niet enkel banden had met de politiek en het bedrijfsleven, maar daarnaast met

²³¹ GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 54-61; Noot: zoals Gerard stelde, liep de onderzoeksrechter blind rond in de kamer. Zie: 'Onderzoek naar moord op Julien Lahaut was gedoemd', *Knack* (12 mei 2015). (<http://www.knack.be/nieuws/belgie/onderzoek-naar-moord-op-julien-lahaut-was-gedoemd/article-normal-569779.html>). Geraadpleegd op 18 juli 2016.

²³² Noot: Moyen werd een eerste keer ondervraagd i.v.m. een zaak die door de advocaat van Lahauts weduwe (Jules Raskin) gelinkt werd aan de moord. In deze zaak-Stern was een partijmedewerkster van de PCB beroofd van haar aktetas, met daarin partijdocumenten. Moyen gebruikte deze documenten in een artikel in *Europe Amérique* en maakte zich zo verdacht. Hij had zichzelf wel ingedekt, door zich als journalist op een anonieme bron te beroepen. Zie: GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 70-76.

²³³ GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 210-211 en 250-252; Noot: kopieën van dit rapport werden ook teruggevonden bij de gerechtelijke politie van Antwerpen en in het archief van Robiliart bij *Union Minière*. Daarbij was het gedeelte over de moord wel verwijderd. Voor de integrale tekst van dit rapport, zie bijlage IV.

²³⁴ GERARD, interview, maart 2016; VERHOEYEN, interview, mei 2016.

²³⁵ GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 128-129; Noot: het verslag omschreef hoofdverdachte Verbrugge daarbij als een mythomaan (zie pagina 64). Gerard wees in een tweede gesprek ook op het feit dat sommigen zichzelf verdacht maakten, gewoon om in de gevangenis te belandden, zodat zij een dak boven hun hoofd hadden. Uit: GERARD, interview, mei 2016; VERHOEYEN, interview, mei 2016; Noot: in een radio-interview n.a.v. de publicatie van het verslag, benadrukte Gerard wel dat dit netwerk niet bestond uit marginalen. Zie: 'Vandaag', *Radio 1*, 12 mei 2015 (<http://www.radio1.be/node/398989?seek=6&popup>). Geraadpleegd op 19 juli 2016.

de Kerk, bleek uit het verslag dat dit zeer beperkt was.²³⁶ De voornaamste link werd gemaakt via de figuur van priester Paul Calmeyn. Deze hield er net als vele geestelijken anticommunistische sympathieën op na en was verder bevriend met één van hoofdverdachten uit het dossier, met name Emile Delcourt. Deze figuur bleek een oplichter te zijn, die Calmeyn veel geld afhandig maakte, onder het voorwendsel dat hij hiermee zijn anticommunistische activiteiten financierde. Priester Calmeyn zelf haalde dit geld dan weer uit het Kardinaal Mercierfonds, waarvan hij de beheerder was. Naast Verbrugge vormde Delcourt de voornaamste onderzoekspiste van de speurders, maar beide heren bevonden zich in het kamp van de reeds vermelde fantasten, die voor hun oplichtingspraktijken ook door de rechtbank werden veroordeeld.²³⁷ Daarnaast vermeldde zowel de reportage van *Keerpunt* als de studie van Van Doorslaer en Verhoeyen, dat de moordenaars van Lahaut in contact stonden met Monseigneur Leclef, de secretaris van kardinaal Van Roey. Het verslag van de commissie daarentegen repte met geen woord hierover.²³⁸ Gerard zelf zei dat er voor deze vermeende link met Leclef, of bij uitbreiding het aartsbisdom Mechelen, nu eenmaal geen betrouwbare bronnen waren. De hypothese dat zulke banden bestonden, kwam voornamelijk uit het feit dat zowel Goossens als de gebroeders Devillé aan hun familieleden hadden verteld, dat Leclef voor deze moord zijn zege had gegeven. De Ridder benadrukte in een gesprek voor deze studie dat dit hoogstwaarschijnlijk een excuus was dat zij *post factum* aan hun daad gaven, om zo hun familieleden te sussen. Ook Van Doorslaer vermeldde in de reportage van *Keerpunt* trouwens dat dit een aannemelijke verklaring was.²³⁹ Een echt debat over deze en andere elementen bleek daarbij niet aan de orde, zoals in volgend onderdeel zal blijken.

2. Debat rond de Conclusies

De literatuur over het werk van de commissies Lumumba en Lahaut kent een zeer groot verschil. Net zoals over de figuur van Lahaut maar een beperkt aantal studies verschenen zijn, werd ook het werk van de commissie-Lahaut maar weinig besproken. Omwille hiervan zal dit onderdeel grotendeels de focus leggen op het debat rond de commissie-Lumumba, waarbij er wel veel reacties kwamen op haar rapport, ook vanuit sommige delen van de maatschappij. Lumumba was dan ook een zeer omstreden figuur, in het maatschappelijk en historiografisch debat over Congo. In een artikel over het Belgische koloniale verleden, vermelden Geert Castryck en Hein Vanhee daarbij de al besproken toespraken van Lumumba en Boudewijn tijdens de onafhankelijkheidsfeesten. Zij zien deze redevoeringen als uitingen van een binair koloniaal discours, dat ook hedendaags nog bestaat, in de vorm van twee conflicterende visies over de herinnering aan Lumumba en het koloniale verleden van België.²⁴⁰ Beide

²³⁶ GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 250.

²³⁷ GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 79-94; Noot: de piste-Delcourt werd uitvoerig beschreven. Deze stichtte met Calmeyns geld een anticommunistisch blad (*L'Unité Belge*) en toen dit in financiële problemen kwam, slaagde Delcourt erin om ook bij Robiliart geld los te weken, voor een bedrag dat opliep tot 650.000 BEF. Robiliart en *Union Minière* leverden zelfs de advocaten die hem verdedigden op zijn proces, hoewel dit meer een vorm van imagocontrole was, veeleer dan dat Delcourt geheimen kende, die het daglicht niet mochten zien. Die laatste beschuldigde daarnaast Moyon van betrokkenheid bij de moord op Lahaut, waardoor deze een tweede keer ondervraagd werd. Ook nu kon Moyon zich handhaven, gezien de onbetrouwbaarheid van Delcourt.

²³⁸ VAN DOORSLAER en VERHOEYEN, *De moord op Lahaut*, 240-241; GYSELBRECHT en VAN ALBOOM, 'Moord op Julien Lahaut', *Keerpunt* (Vrt-archief).

²³⁹ GERARD, interview, mei 2016; W. DE RIDDER, persoonlijk interview, 29 april 2016; GYSELBRECHT en VAN ALBOOM, 'Moord op Julien Lahaut', *Keerpunt* (Vrt-archief).

²⁴⁰ H. VANHEE en G. CASTRYCK, 'Belgische historiog[r]afie en verbeelding over het koloniale verleden', *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXXII (2002), 306-307; Noot: ook Omasombo verwees hiernaar. Zie: J. OMASOMBO TSHONDA, 'Lumumba, drame sans fin et deuil inachevé de la colonisation', *Cahiers d'études africaines*, XLIV (2004), 241.

toespraken staan zo nog steeds onveranderd in het heden en zijn op die manier een voorbeeld van een onverwerkt verleden. In die zin kan de commissie-Lumumba als een maatschappelijke commissie bestempeld worden, op dezelfde wijze dat ook de commissie-Bergier dit is. In tegenstelling tot deze laatste commissie, bestond de commissie-Lumumba niet uit een comité van internationale experts, maar enkel uit Belgen. Dit aspect kwam regelmatig terug in het debat over de commissie, zelfs voor dat de deskundigen in mei 2000 werden aangeduid.²⁴¹ Deze kwestie draaide daarbij vooral rond de aanduiding van Afrikaanse (Congoleser) deskundigen. Verder werden ook de Belgische experts druk besproken, voornamelijk dan De Vos, wiens objectiviteit aan de kaak werd gesteld.²⁴² Ook Brassinne en De Witte mengden zich in deze discussie, waarbij vooral deze laatste van zich liet horen.

2.1. Commissie-Lumumba

"Lumumba was een begenadigd spreker, een volkstribuun, maar ook iemand die in 'den bak' gezeten had voor oprichting van de post."

Bovenstaand citaat komt van Versnick, de voorzitter van de commissie-Lumumba. Via deze verwijzing naar Lumumbas kort verblijf in de gevangenis in 1957, gaf hij ook de heersende visies weer uit het net omschreven binair discours.²⁴³ Tijdens de onafhankelijkheidsgolf die in de jaren 1960 plaatsvond op het Afrikaanse continent, werden deze zienswijzen daarbij als het ware opgeslorpt door de al even binaire geopolitieke verhoudingen van de Koude Oorlog.²⁴⁴ De Wittes boek belichaamde één van deze twee visies, terwijl Brassinnes doctoraat hier tegenover stond, als een uiting van de andere zienswijze. Hun studies vormden zo een doorslag van de Belgische historiografie over Congo. Als onderdeel van het onderzoek van de commissie-Lumumba, werden beide studies daarbij aan een uitvoerige analyse onderworpen, om de bestaande kennis over Lumumba en de omstandigheden van zijn dood op die manier uit te zuiveren. Verder werd ook een derde studie tegen het licht gehouden, met name *Mille et quatre jours. Contes du Zaïre et du Shaba*, een zeldzaam werk van kolonel Frédéric Vandewalle.²⁴⁵ Deze kolonel was één van de vele Belgische ambtenaren die in Congo werkte tijdens de jaren 1960, maar daarnaast vormde zijn boek een belangrijke bron, voor zowel De Witte als Brassinne. Verder gebruikte deze eerste zoals vermeld ook de getuigenissen, die deze laatste doorheen de jaren had verzameld. Niettemin deze gelijkenissen in bronnenmateriaal, kwamen deze auteurs toch uit op een compleet tegengestelde conclusie.²⁴⁶ Deze situatie is zo vergelijkbaar met de *Historikerstreit* in West-Duitsland, eind jaren 1980. Dit historiografische debat betrof de herinnering aan het Naziverleden, waarbij Ernst Nolte het Nazisme relativeerde, door dit te plaatsen binnen het kader van de opkomst van andere totalitaire regimes tijdens het interbellum, specifiek in de Sovjet-Unie. Jürgen Habermas

²⁴¹ B. BEIRLANT, 'Commissie-Lumumba selecteert "shortlist" experts', *De Standaard* (23 mei 2000). (www.standaard.be/cnt/dst23052000_018). Geraadpleegd op 19 juli 2016.

²⁴² E. GERARD, 'De Lumumba-commissie. Herinneringen aan een parlementair onderzoek', in *Van alle slagvelden thuis. Liber amicorum Luc De Vos*, Leuven, 2012, 104; Noot: De Vos' militaire achtergrond werd vaak bekritiseerd.

²⁴³ G. VERSNICK, persoonlijk interview, 5 april 2016; GIJS, 'Une ascension teintée de rouge', 14.

²⁴⁴ G. VERBEECK, 'De Lumumba-Commissie: geschiedschrijving en collectieve herinnering' (Discussiedossier over Lumumba), *Bijdragen en Mededelingen Betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 122 (2007), 360; VERBEECK, 'een Belgische 'Methodenstreit'', 17-18.

²⁴⁵ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 19-20; *Verslag onderzoekscommissie: Deel II*, 587; Kamer; Noot: enkele misopvattingen over deze moord zijn bv. de these dat Lumumba reeds stierf in *Maison Brouwez*, of dat Lumumbas lijk zozegd in een diepvries van de UMHK werd bewaard. Zie: *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 19-20 en 336-338; BRASSINNE, *Enquête sur la mort de Lumumba*, 472-475 en 556.

²⁴⁶ Noot: Omasombo zei hierover dat De Wittes studie zelfs voor 80% steunde op het werk van Brassinne. Uit: OMASOMBO, interview, april 2016.

daarentegen vond dit een onderschatting van de wreedheden van het Naziregime en wees zelf naar het unieke Duitse karakter ervan, waarmee hij eerder de *Sonderweg*-these aanhing. Beide historici baseerden zich voor hun these daarbij op dezelfde bronnen en historische feiten.²⁴⁷

Voor de deskundigen waren de bronnen in het geval van Lumumba onbetrouwbaar. Zo omschreven zij *Mille et quatre jours* alvast als een soort vervalst egodocument, dat bestond uit een samenraapsel van verschillende bronnen, die verborgen zaten achter een verhaal dat door Vandewalle zelf werd samengesteld. Ook andere documenten die De Witte en Brassinne in hun werk gebruikten, bleken daarbij vaak van twijfelachtige oorsprong te zijn. Eén voorbeeld hiervan was de bekentenis van Frans Verscheure, die in Katanga als politiecommissaris werkte en aanwezig was bij de moord op Lumumba. In zijn zogenaamde bekentenis, die dateerde van februari 1961, besprak hij daarbij de gebeurtenissen van deze moord. Hoewel zowel Brassinne als De Witte dit document voor waar hielden, onderwierpen de experts de originele brontekst aan een historische kritiek en stelden vast dat deze datering foutief was: de tekst verwees namelijk naar twee Katangese ministers, met de vermelding "actuellement décédés", terwijl deze pas in november 1961 gestorven waren. Daarnaast stelden de deskundigen ook vragen bij de verschillende getuigenissen die Brassinne had verzameld, gezien deze in de meeste gevallen pas jaren later werden afgelegd.²⁴⁸ Ook de getuigenverhoren die de commissie zelf organiseerde, werden trouwens zeer kritisch geëvalueerd. In gesprekken voor deze studie, benadrukten zowel De Vos als Gerard dat uit deze verhoren al bij al weinig nieuwe informatie kwam. Versnick stelde verder dat veel van deze getuigen logen over de mate waarin zij betrokken waren bij de moord. Dat deze leugens aan de oppervlakte kwamen, gebeurde door de getuigenissen af te toetsen aan het bestaande bronnenmateriaal. Hierna kwamen volgens De Vos de tongen soms los bij bepaalde personen en gaven die vervolgens wat bijkomende informatie.²⁴⁹ Er bestond zo dus een zekere wisselwerking, tussen zowel mondelinge verklaringen als schriftelijke documentatie.

De nadruk lag bij de commissie-Lumumba evenwel op schriftelijk bronnenmateriaal. Omwille van die reden was de voornaamste kritiek op de commissie dan ook dat zij leed aan tekstfetisjisme. Zo vermeldde De Witte dat deze focus op schriftelijk bewijsmateriaal een invloed had op de resultaten, omwille van het feit dat een moordbevel zo goed als nooit in geschreven vorm zou bestaan.²⁵⁰ Ook Verbeeck en Berber Bevernage beaamden deze kritiek.²⁵¹ Daarnaast noemde De Witte het verslag een toegeving aan de conservatieve strekking binnen de regering, waarbij hij ook Brassinne vermeldde.

²⁴⁷ LORENZ, 'Historical Knowledge and Reality', 299-302; Noot: de *Sonderweg*-these is een historiografische visie, waarbij de historische ontwikkeling van Duitsland als een uniek pad binnen de geschiedenis wordt aanzien. Deze these biedt een soort verklaringsmodel, voor het feit dat het land verantwoordelijk is voor twee wereldoorlogen.

²⁴⁸ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 246-264, 338-341 en 350-361.

²⁴⁹ GERARD, interview, maart 2016; DE VOS, interview, maart 2016; VERSNICK, interview, april 2016; Noot: zo maakte Versnick zich op een gegeven moment erg boos over de getuigenis van Victor Nendaka, die de Congolese Staatsveiligheid leidde. Deze bleef beweren geen enkele beslissing te hebben genomen, m.b.t. de uitlevering van Lumumba en de keuze voor Katanga. De experts konden via een schriftelijke getuigenis hem toch als verantwoordelijke hiervoor aanduiden, wat de vernoemde wisselwerking illustreert. Zie: G. TIMMERMAN, 'Victor Nendaka', *De Morgen* (31 augustus 2002). (<http://www.demorgen.be/plus/victor-nendaka-b-1412195825115/>). Geraadpleegd op 19 juli 2016; *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 311-313.

²⁵⁰ L. DE WITTE, 'Lumumba in het Belgisch parlement: Brussel kijkt in een besmeurde spiegel', *Uitpers*, 2002 (<http://archieff.uitpers.be/printartikel.php?id=269>). Geraadpleegd op 19 juli 2016; L. DE WITTE, 'De moord op Lumumba: academici tussen waarheid en raison d'état', *Uitpers*, 2005 (<http://archieff.uitpers.be/printartikel.php?id=947>). Geraadpleegd op 19 juli 2016; Noot: De Witte verwees ook naar het verslag van de commissie-Lahaut, waarin stond dat een schriftelijk bevel voor deze moord waarschijnlijk nooit zal gevonden worden, als het al bestaat. Dat Gerard deze opmerking i.v.m. Lumumba dan weer niet maakte, vond De Witte een dubbele standaard. Uit: LUDO DE WITTE, persoonlijk interview, 27 juni 2016.

²⁵¹ VERBEECK, 'De Lumumba-Commissie' (Discussiedossier over Lumumba), 370; BEVERNAGE, 'History by Parliamentary Vote', 305.

Deze was vroeger tewerkgesteld als kabinetschef van enkele liberale ministers (zoals Jean Gol), waardoor er volgens De Witte een link bestond tussen hem en de liberale commissieleden. Of dit zo was, viel niet te bepalen, maar De Witte zelf had wel contact met commissieleden van de ecologische partijen.²⁵² Hij verwees ook regelmatig naar De Vos als lid van de voornoemde conservatieve strekking en als waakhond van het militaire establishment.²⁵³ De Witte vond het verslag dan ook maar een halfslachtig compromis, waarbij hij stelde dat de experts gegijzeld werden door de politiek. Ook Bevernage vermeldde het tekstfetisjisme en deze politieke invloed. Dit laatste dan wel eerder als een onbewust feit, doordat de experts zich volgens hem de parlementaire habitus eigen zouden hebben gemaakt, wat hun werk beïnvloedde. Verder verwees hij naar de initiële oppositie van de CVP voor dit onderzoek, iets wat trouwens ook Verbeeck regelmatig deed. Deze laatste omschreef dit daarbij als een levensbeschouwelijke kloof, die door het aantreden van de paarsgroene regering terug aan de oppervlakte kwam.²⁵⁴ Daaraan gekoppeld wezen verscheidene auteurs (zoals De Witte en Verbeeck) tot slot ook op het belang van deze regeringswissel voor dit onderzoek, net als het overliden van bepaalde spelers in dit dossier. Dit zorgde ervoor dat deze commissie politiek mogelijk was.²⁵⁵

De experts van de commissie en dan vooral het feit dat zij allemaal blank waren, werd ook druk gedebatteerd. Dit kwam ten dele door het feit dat de commissie weliswaar beroep deed op een Congolese historicus, met name Jean Omasombo Tshonda, maar dat deze slechts als ad hoc expert werd aangesteld. Laenens zei hierover dat ze dit een gemiste kans vond. Ook Erik Kennes, directeur van het voormalige Afrika Instituut waar Omasombo tewerkgesteld was, vond dit getuigen van een soort neokolonialisme, waarbij België van oudsher Congolese kwesties wilde behandelen, zonder daar effectief Congolezen bij te betrekken.²⁵⁶ Daarnaast schreef Omasombo zelf achteraf een kritisch artikel over zijn ervaringen, waarin hij zei dat hij zich de "neger" van de commissie voelde, die enkel deel uitmaakte van het decor, omdat hij door de Belgische politici niet geacht werd objectief te kunnen werken. Ook Braeckman verwees in haar bespreking van de commissie-Lumumba naar dit argument, door daartegenover te stellen dat ook Belgische experts in dit dossier met een gebrek aan objectiviteit kampten. De figuur van Lumumba was hiervoor te omstreden, in de Belgische herinnering aan het koloniale verleden.²⁵⁷ Met betrekking tot deze polemiek zeiden zowel De Vos als Versnick dat Omasombos bijdrage aan het onderzoek inhoudelijk maar weinig voorstelde. Niettemin moet daarbij

²⁵² DE WITTE, 'Lumumba in het Belgisch parlement', *Uitpers*; Noot: dit contact bleek uit het persoonlijk archief van commissielid Laenens, dat zij na haar politieke loopbaan bij AMSAB deponeerde. De Witte gaf haar ook advies, zoals m.b.t. welke archieven nuttig konden zijn voor het onderzoek. Het archief van voormalig premier Eyskens vond hij niet opportuun, naar eigen zeggen omdat dit reeds "gekuist" was. Uit: DE WITTE, interview, juni 2016; GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Notities van Laenens, Neerslag van persoonlijk gesprek met Ludo De Witte, 11 januari 2000.

²⁵³ L. DE WITTE, 'Luc De Vos schopt tegen het lijk van Lumumba', *Uitpers*, 2006 (<http://archieff.uitpers.be/printartikel.php?id=1245>). Geraadpleegd op 19 juli 2016; Noot: De Witte omschreef De Vos daarbij als een "ideologische stormram", die een "neokoloniaal negationisme" voorstond.

²⁵⁴ BEVERNAGE, 'History by Parliamentary Vote', 305-306; BEVERNAGE, 'Geschiedenis in overheidsopdracht', 83; VERBEECK, 'De Lumumba-Commissie' (Discussiedossier over Lumumba), 362; VERBEECK, 'een Belgische 'Methodenstreit'', 14.

²⁵⁵ E. GERARD, 'Clarifying the Past: the Use of Archives by the Belgian Parliamentary Committee Investigating the Assassination of Lumumba', in H. VAN ENGEN, G. JANSSENS, G. KWANTEN en K. POMPE ed., *Archives without Borders*, Antwerpen, 2012, 293; RAXHON, *débat Lumumba*, 9; TANJA, 'Een afwachtende houding verklaard', 300; Noot: vooral de dood van Mobutu en Boudewijn werden aanzien als factoren die de commissie mogelijk maakte.

²⁵⁶ LAENENS, interview, april 2016; E. KENNES, 'Het spook van Lumumba waart rond in België', *Internationale Spectator*, 54 (2000), 357-358; Noot: ook Kennes stond in contact met Laenens, tijdens de werkzaamheden van de commissie. Zie: GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Briefwisseling Laenens, Mail Erik Kennes aan Laenens omtrent Omasombo, 11 juni 2001.

²⁵⁷ J. OMASOMBO TSHONDA, 'Commission Lumumba: difficile regard sur un passé', *Forum: Nieuwsbrief van de Belgische Vereniging van Afrikanisten*, 22 (2002), 12; BRAECKMAN, *Un crime d'Etat*, 22.

wel rekening gehouden worden met de slechte staat van de Congolese archieven. Omasombos werk in de commissie concentreerde zich op deze archieven, waarvan enkele commissieleden en het rapport zelf stelden dat die veelal verloren zijn gegaan.²⁵⁸ Gauthier De Villers ten slotte noemde de aanstelling van Omasombo eerder een politiek compromis, ter compensatie voor het feit dat de 'volwaardige' experts allemaal blank waren.²⁵⁹ Een politiek compromis was ook de omschrijving die vaak gebruikt werd voor de conclusies van de commissie, waaraan vaak een negatieve connotatie verbonden werd (een zogezegd *compromis à la Belge*).²⁶⁰ Los hiervan sloot dit wel aan bij de al besproken argumentatie van Karn en Barkan, die commissiewerk steeds typeerden als een consensus.

Naast de conclusies over zijn dood, was ook de figuur van Lumumba zelf het voorwerp van discussie. Toen het commissieverslag in het parlement besproken werd, onderschreef minister Michel de conclusies ervan en kondigde hij daarnaast aan dat de regering een *Stichting Patrice Lumumba* in het leven zou roepen. Deze stichting maakte deel uit van het al eerder vermelde Afrika-beleid van de paarsgroene regering en zou allerlei projecten starten in Congo, ter ondersteuning van de democratie in dit land.²⁶¹ Hiermee ging de regering nog een stap verder dan de aanbevelingen van de commissie, hoewel commissielid Jacques Lefevre zich niet kon vinden in deze beslissing. Ook Van Rompuy sprak zijn bedenkingen uit, via een opmerking over het gescheiden houden van geld en ethiek.²⁶² Het duurde uiteindelijk nog tot 2004, vooraleer deze stichting effectief in het leven werd geroepen. Dit gebeurde nadat hierover een artikel verschenen was, waardoor Versnick besloot Kamervoorzitter Herman De Croo over deze zaak aan te schrijven.²⁶³ Hierdoor kwam dit dossier in een stroomversnelling terecht en werd alvast een deel van de benodigde fondsen ingezet. Toen dit nieuws bekend geraakte, kwam hier reactie op van *Mémoire et Dignité*, een tijdelijke vereniging van *colons*, die naar eigen zeggen 10.000 leden had. Deze vereniging stuurde een protestbrief naar de voormalige leden van de commissie-Lumumba, waarin vermeld werd dat zij het doel van deze stichting wel lovenswaardig vond, maar het gebruik van de naam Lumumba ervoor omschreven als een "vergissing".²⁶⁴ Op die manier kwam de voorspelling van commissielid Francis Van den Eynde (gedeeltelijk) uit: hij had ook bezwaar bij deze

²⁵⁸ DE VOS, interview, maart 2016; VERSNICK, interview, april 2016; *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 11; Noot: ook Omasombo zei dat bv. de verslagen van het College van de Commissarissen quasi onvindbaar zijn, hoewel hij er uiteindelijk 43 exemplaren van kon bemachtigen. Verder omschreef Laenens dit als een heel grote lacune. Uit: OMASOMBO, interview, april 2016; LAENENS, interview, april 2016; RAXHON, *débat Lumumba*, 43.

²⁵⁹ G. DE VILLERS, 'Histoire, justice et politique. A propos de la commission d'enquête sur l'assassinat de Patrice Lumumba, instituée par la Chambre belge des représentants', *Cahiers d'études africaines*, 44 (2004), 204.

²⁶⁰ W. WINCKELMANS, 'Ze hebben niet gedurfd', *De Standaard* (17 november 2001). (http://www.standaard.be/cnt/dst17112001_005). Geraadpleegd op 19 juli 2016; RAXHON, *débat Lumumba*, 78; BRAECKMAN, *Un crime d'Etat*, 56; J. BRASSINNE DE LA BUISSIÈRE, *Réflexions sur le rapport de la Commission d'enquête parlementaire sur l'assassinat de Lumumba*, 2002 (<http://www.brassinnedelabuissiere-lumumba.be/>). Geraadpleegd op 19 juli 2016; E. BUSTIN, 'Remembrance of Sins Past: Unraveling the Murder of Patrice Lumumba', *Review of African Political Economy*, 29 (2002), 547; Noot: Bustin gebruikt bij zijn bespreking van het verslag de term "*compromise narrative*", die vergelijkbaar is met Barkans concept van een *shared narrative*.

²⁶¹ *Plenumvergadering: Integraal Verslag* (CRIV 50 PLEN 205), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 05-02-2002 (namiddag), 52; Noot: het budget van deze stichting zou daarbij 3,75 miljoen euro bedragen.

²⁶² *Plenumvergadering: Integraal Verslag* (CRIV 50 PLEN 209), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 21-02-2002, 47-48.

²⁶³ BRUSSEL, Archief van de Kamer, *Commissie Lumumba*, nr. 19, doos 33-37: Briefwisseling, Brief Versnick aan Kamervoorzitter De Croo, 5 februari 2004; BRUSSEL, Archief van de Kamer, *Commissie Lumumba*, nr. 19, doos 33-37: Briefwisseling, Brief Minister Michel aan Kamervoorzitter De Croo, 20 februari 2004.

²⁶⁴ GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Briefwisseling Laenens, Brief 'Mémoire et Dignité' aan Laenens omtrent 'Stichting Patrice Lumumba', 23 april 2002; GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Briefwisseling Laenens, Artikel 'De Morgen' van Georges Timmerman omtrent 'Mémoire et Dignité', 25 april 2002; G. TIMMERMAN, 'Oud-kolonialen protesteren tegen Lumumba-fonds', *De Morgen* (25 april 2002). (<http://www.demorgen.be/plus/oud-kolonialen-protesteren-tegen-lumumba-fonds-b-1412195380978/>). Geraadpleegd op 19 juli 2016.

stichting en stelde dat de publieke opinie dit niet zou pikken. Van den Eynde kon zich trouwens niet vinden in het commissierapport, omdat dit naar zijn mening het karakter had van een hagiografie over Lumumba. Hij zat hiermee op dezelfde lijn als Brassinne, die in zijn reactie op het rapport stelde dat Lumumba erin werd voorgesteld als een engel.²⁶⁵ Ook op straat zorgde de figuur van Lumumba voor verdeeldheid. Zo waren er in de Brusselse gemeente Elsene plannen om een plein in de Matongéwijk te hernoemen, zodat dit de naam zou dragen van Patrice Lumumba. Dit initiatief veroorzaakte zoveel politiek debat, waardoor tot op heden dit plein nog steeds niet officieel zijn naam draagt. Net zoals dit trouwens voor geen enkele andere Belgische straat of plaats het geval is.²⁶⁶ Op die manier is het al vermelde binair discours dus nog steeds aanwezig, zowel in de politiek als in de maatschappij.

2.2. Commissie-Lahaut

"Het was bijna echt een mythe, waarbij allerlei thesen opgang maakten."

Een verdeeld maatschappelijk discours over de moord op Lahaut is niet echt aan de orde. Wel zijn er volgens Van Den Driessche verscheidene mythes die de ronde doen over deze moord, zoals blijkt uit bovenstaand citaat.²⁶⁷ De voornaamste mythe kaderde deze moord binnen de Koningskwesitie, maar stelde dat ook het koningshuis betrokken zou kunnen zijn. Deze opvatting over de moord, of alvast het kader waarbinnen die zich afspeelde, werd ten dele mee in stand gehouden door de studie van Van Doorslaer en Verhoeyen. Zij schoven in hun conclusies de hypothese naar voor, dat deze moord onderdeel was van een zogenaamde 'strategie van spanning'. Hiermee verwezen de auteurs naar de afloop van de Koningskwesitie, die bij velen een gevoel van ontgoocheling teweeg bracht, zoals bij De Vleeschauwer. In samenspraak met de al geschetste anticommunistische sfeer in die periode, werd dit ook gekoppeld aan het autoritaire karakter van Leopold III. Volgens Verhoeyen en Van Doorslaer werd deze moord zo uitgevoerd als een poging tot provocatie van de PCB, om een reactie uit te lokken. Op zijn beurt zou dit de regering er dan toe verplichtten om drastische maatregelen te nemen, tegen het communisme. Dit zou dan weer leiden tot een meer autoritair regime, waarvan één van de gevolgen een mogelijke terugkeer op de troon zou zijn, van koning Leopold III.²⁶⁸ De CVP-regering die kort na de moord aan de macht kwam en geleid werd door premier Joseph Pholien, had alvast zulke maatregelen opgesteld. Deze kwamen wel niet tot uitvoering, omwille van het verzet hiertegen binnen de eigen partij.²⁶⁹ Gerard wees deze hypothese ook van de hand, gezien er geen enkel bewijs was dat de staat de aanslag op Lahaut steunde. In een gesprek stelde hij verder dat de studie van Van Doorslaer en

²⁶⁵ *Commissie voor de Buitenlandse Betrekkingen: Integraal Verslag* (CRIV 50 COM 701), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 25-03-2002, 7-8 en 11-12; BRASSINNE, *Réflexions sur le rapport*, 8, 46 en 55.

²⁶⁶ A.V.E., 'Omstreden Lumumbaplein in Brussel al zichtbaar op Google Maps', *Knack* (28 juli 2015). (<http://www.knack.be/nieuws/belgie/omstreden-lumumbaplein-in-brussel-al-zichtbaar-op-google-maps/article-normal-590011.html>). Geraadpleegd op 19 juli 2016; P. N'SIALA KIESE, *Kif Kif.be*, 'Lumumba, de staat van ontkenning'; 'Activisten vervangen straatnaambordjes om moord op Lumumba te herdenken', *De Morgen* (17 januari 2016). (<http://www.demorgen.be/buitenland/activisten-vervangen-straatnaambordjes-om-moord-op-lumumba-te-herdenken-b34763d7/>) Geraadpleegd op 19 juli 2016; Noot: ook Laenens maakte hierover een opmerking. Zie: *Plenumvergadering*, Kamer, 21-02-2002, 51.

²⁶⁷ VAN DEN DRIESSCHE, interview, april 2016.

²⁶⁸ VAN DOORSLAER en VERHOEYEN, *De moord op Lahaut*, 254-258.

²⁶⁹ GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 260-267; Noot: de regering Pholien wou een reeks maatregelen doorvoeren, die bv. manifestaties van de PCB zouden verbieden. Verder liet zij in februari 1951 ook een Koninklijk Besluit publiceren, dat het uitoefenen van een openbare functie onverenigbaar maakte met lidmaatschap van de PCB, volgens de redenering dat het communisme een subversieve ideologie was. In die zin deden deze maatregelen denken aan de periode van het *McCarthyisme* in de VS, iets wat ook Gerard vermeldde, hoewel hij wel eerder sprak van een soort heksenjacht. Zie: GERARD, 'The Murder of Julien Lahaut', 60.

Verhoeyen weliswaar de verdienste had Lahauts moord te plaatsen in de context van de Koude Oorlog, maar door deze hypothese naar voor te schuiven, was dit dan weer halfslachtig werk.²⁷⁰

Ook Verhoeyen geloofde niet meer in een 'strategie van spanning'. Hij verwees daarbij naar het feit dat deze hypothese een soort trend was binnen bepaalde linkse kringen, in de jaren 1980, wanneer hun boek eerst verscheen. Daarbij ging hij zelfs zo ver om te stellen dat, indien hijzelf en Van Doorslaer niet links- maar eerder rechtsgezind waren, zij misschien tot een heel andere conclusie waren gekomen. Net als De Wittes studie, die als marxistisch werd aanzien (ook door Gerard), was er dus ook in het dossier rond Lahaut sprake van een geëngageerd historisch werk.²⁷¹ Verder noemde Verhoeyen buitenlandse voorbeelden op van deze strategie, zonder vermelding van het Belgische voorbeeld van de Bende van Nijvel, een misdaadbende die in de jaren 1980 actief was. Niettemin vonden beide auteurs ogenschijnlijk hier hun inspiratie, gezien ook in dit dossier deze these opgang maakte.²⁷² In welke mate Van Doorslaer deze theorie nog aanhangt, is moeilijk te zeggen, gezien hij niet bereid was tot een interview. De these die de commissie-Lahaut naar voor bracht, werd zoals gezegd niet betwist. Uit recensies van het verslag kwam als voornaamste kritiek enkel naar voor dat deze studie een personenregister miste. Voor wat betreft de resultaten, noemden Sam Van Clemen en Mark Schaevers dit alvast het definitieve standaardwerk over de moord op Lahaut. Ook Roland Baumann vond het een imposant verslag.²⁷³ Nico Van Campenhout maakte vervolgens wel enkele kanttekeningen bij de conclusies, zoals het feit dat het nog steeds niet vaststond wie nu eigenlijk de schutter was (Goossens of Devillé). Tenslotte stelde Vincent Genin dat de these van een eventuele betrokkenheid van het koninklijk paleis bij de moord in het verslag niet bevestigd, maar ook niet helemaal ontkracht werd.²⁷⁴ Zo blijven bepaalde mythes of discoursen toch doorleven, zelfs nadat die in vraag zijn gesteld. In tegenstelling tot Lumumba kon Lahaut daarbij wel rekenen op straatnamen, zoals de voormalige *Rue de la Vecquée* waar hij woonde, die alvast gedeeltelijk werd omgedoopt naar de *Rue Julien Lahaut*.²⁷⁵ Dit verschil in discours rond beide figuren was daarnaast van toepassing voor de commissies zelf, die elk een andere werking hadden en in een andere context tot stand kwamen. Deze verschillen zullen in het laatste hoofdstuk verder geanalyseerd en geduid worden.

²⁷⁰ GERARD, interview, maart 2016; Noot: volgens De Ridder wou Gerard zelf niet te fel buigen op dit boek, voor het onderzoek van de commissie naar de moord. Uit: DE RIDDER, interview, april 2016.

²⁷¹ VERHOEYEN, interview, mei 2016; E. GERARD, 'Het Lumumba-onderzoek' (Discussiedossier over Lumumba), *Bijdragen en Mededelingen Betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 122 (2007), 405.

²⁷² VERHOEYEN, interview, mei 2016; GERARD en KWANTEN, *Politieke Geschiedenis van België*, 200-201; Noot: ook Van Doorslaer verwees indirect naar de Bende van Nijvel, toen hij bij de voorstelling van het verslag van de commissie praatte over toekomstig onderzoek, naar het extreemrechts terrorisme van de jaren 1970-1980. Zie: RTL, 'Assassinat de Julien Lahaut: Il reste du travail, estime le CEGESOMA qui lance un appel pour sa survie'.

²⁷³ S. VAN CLEMEN, Bespreking van E. GERARD, W. DE RIDDER en F. MULLER, *Wie heeft Lahaut vermoord? De geheime Koude Oorlog in België*, Leuven, 2015, *Tijdingen uit Leuven*, 71 (2015), 55; M. SCHAEVERS, 'Wie heeft Julien Lahaut vermoord?', *Humo* (12 mei 2015); R. BAUMANN, 'L'assassinat de Julien Lahaut: Les dessous d'une enquête judiciaire', *Revue Nouvelle*, 17 juli 2015 (<http://www.revuenouvelle.be/L-assassinat-de-Julien-Lahaut-Les-dessous-d-une>). Geraadpleegd op 19 juli 2016.

²⁷⁴ N. VAN CAMPENHOUT, Bespreking van E. GERARD, W. DE RIDDER en F. MULLER, *Wie heeft Lahaut vermoord? De geheime Koude Oorlog in België*, Leuven, 2015, *Ons Erfdeel*, (2016), 178-179; V. GENIN, Bespreking van E. GERARD, W. DE RIDDER en F. MULLER, *Wie heeft Lahaut vermoord? De geheime Koude Oorlog in België*, Leuven, 2015, *Mededelingenblad van de Belgische Vereniging voor Nieuwste Geschiedenis*, XXXVII (2016), 22.

²⁷⁵ GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 38.

HOOFDSTUK IV: ANALYSE EN VERGELIJKING VAN DE COMMISSIES

1. Interne Verschillen: Lumumba vs. Lahaut

De commissie-Lumumba en de commissie-Lahaut volgden beide verschillende modellen. De eerste werkte als een volwaardige parlementaire onderzoekscommissie en was zo geënt op de commissie-Bergier, terwijl in het tweede geval dit model eerder aansloot bij de Srebrenica-commissie, doordat het onderzoek naar de moord op Lahaut werd uitbesteed. Een belangrijk gevolg daarvan was dat de commissie-Lumumba hierdoor beschikte over de bevoegdheden van een onderzoeksrechter. Op deze manier kon zij getuigen verhoren en zelfs archiefstukken opvorderen, indien nodig via huiszoeken. De commissie-Lahaut daarentegen had geen dwingend karakter. Dit zou het onderzoek van meet af aan voor problemen stellen. Ten dele kwam dit ook voort uit het feit dat de zaak Lahaut geen politiek-actueel dossier was, zoals het geval was bij het onderzoek naar de val van Srebrenica of, in mindere mate, zoals bij de commissie-Lumumba. Zo kwamen de commissies dus elk op een andere manier tot stand en ook in een andere context. Hoewel zij allebei door de overheid waren ingesteld, werd de commissie-Lumumba opgezet door de Kamer van Volksvertegenwoordigers, terwijl de commissie-Lahaut in de Senaat werd ingericht.²⁷⁶ Verder gebeurde het selectieproces en de aanwijzing van de deskundigen op verschillende manieren. De vier historici van de commissie-Lumumba werden door de vijftien politieke leden ervan aangewezen en hadden, zoals Gerard zei, elkaar op deze manier niet zelf gekozen. In het geval van het onderzoek naar de moord op Lahaut, besloot het CegeSoma autonoom over wie dit onderzoek zou voeren. Dit instituut vertrouwde de leiding ervan alvast toe aan Gerard. Zijn ervaring in de commissie-Lumumba gaf hierbij de doorslag, maar hij werd verder aangeworven in functie van een reeds bestaand samenwerkingsakkoord, tussen het CegeSoma en de KU Leuven (waar hij hoogleraar is).²⁷⁷ Al deze elementen gaven zo aanleiding tot een andere werkwijze en een verschil in afstand tot de politieke wereld, wat op zijn beurt de aard van de relatie tussen de historicus en de politici beïnvloedde. Dit was onder meer het geval voor wat betreft politieke steun.

1.1. Mate van politieke steun

"Indien men voor Lumumba had gedaan wat men voor Lahaut had gedaan, zouden we niet zo ver geraakt zijn."

Met deze uitspraak toont Gerard de noodzaak aan van een parlementaire commissie, voor de moord op Lumumba. Volgens hem was het daarbij nodig om zo'n commissie op te zetten, omwille van de beschuldigingen die De Witte in zijn studie naar voor bracht. Daarnaast doelde hij ook op de veelheid aan archiefmateriaal, dat via een onderzoekscommissie toegankelijk werd voor inzage.²⁷⁸ Het was dan ook voornamelijk voor hun heuristische vaardigheden dat de deskundigen werden aangezocht, net zoals dit bij Vanthemsche het geval was. Het zwaartepunt van de commissie-Lumumba lag zo bij de geschreven bronnen, wat ook naar voor kwam uit het archief van Laenens: reeds voor de aanduiding van de experts werden de familieleden van d'Aspremont en Wigny al aangeschreven, met de vraag

²⁷⁶ Noot: sinds de zesde staatshervorming van 2014, kan de Senaat geen onderzoekscommissies meer in het leven roepen. Zie: DE BROUWER e.a., 'Historiens et commissions d'enquête', (Les Cahiers de la Fonderie), 55.

²⁷⁷ GERARD, interview, maart 2016; *CegeSoma*, 'Het SOMA is gestart met het wetenschappelijk onderzoek over de moord op Julien Lahaut'.

²⁷⁸ GERARD, interview, maart 2016; DE BROUWER e.a., 'Table ronde', (Les Cahiers de la Fonderie), 57-58.

bepaalde stukken over te maken.²⁷⁹ De selectie van de experten zelf vond plaats in mei 2000, waarbij de eerste stap bestond uit het aanschrijven van de rectoren van alle Belgische universiteiten, met het verzoek geschikte kandidaten voor te stellen.²⁸⁰ Vervolgens werd dan op basis hiervan een *longlist* samengesteld van 28 personen, die later nog werd aangevuld met drie andere deskundigen, die zich spontaan of via een tussenpersoon hadden aangeboden.²⁸¹ De volgende stap was dan deze lijst terug te brengen tot een *shortlist*, met daarop elf namen. Deze personen werden eind mei vervolgens via hoorzittingen door de commissieleden ondervraagd, over hun kwaliteiten en hun motieven.²⁸² De criteria waaraan de historici moesten voldoen hielden daarbij vooral rekening met hun onpartijdigheid in dit dossier. De politieke leden van de commissie wilden expliciet niemand aanwerven die reeds te betrokken was, om te vermijden dat deze historici zo enkel hun eigen, reeds vaststaande hypothese zouden achterna streven en bevestigen.²⁸³

Uiteindelijk werden na een indicatieve stemming de vier reeds genoemde historici gekozen. De keuze voor deze specifieke leden was langs Vlaamse zijde daarbij duidelijk gemotiveerd. Tijdens de hoorzittingen stak Gerard volgens Versnick er alvast "met kop en schouders bovenuit" en werd De Vos hoofdzakelijk geselecteerd omwille van zijn uitgebreide connecties in Belgische militaire kringen. Deze stelden hem in staat de betrokken actoren in het dossier persoonlijk te benaderen. Zowel De Vos zelf, maar ook Versnick en Laenens bevestigden dit.²⁸⁴ Langs Franstalige zijde werden verder Raxhon en Libois gekozen, hoewel deze laatste uiteindelijk zeer weinig bijdroeg aan het werk van de commissie, gezien zijn hoge leeftijd en zijn zwakke gezondheid.²⁸⁵ Daarnaast was ook de invloed van Raxhon redelijk beperkt, ten dele door zijn eentaligheid (hij sprak enkel Frans). Raxhon bleek ook één van de figuren te zijn waar een vaak gehoorde kritiek op de commissie rondhing, ten minste voor wat betreft het politieke karakter ervan. Zo stelde Reynebeau dat hij zijn plaats voornamelijk te danken had aan het behouden van de politieke evenwichten, waarmee hij doelde op de klassieke Belgische verdeling

²⁷⁹ GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Briefwisseling commissie, Brief zoon Pierre Wigny aan Versnick, 14 februari 2000; GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Briefwisseling commissie, Brief zoon Harold d'Aspremont-Lynden aan Versnick, 14 mei 2000.

²⁸⁰ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 16; B. BEIRLANT, 'Wel of geen Afrikaan in Lumumba-commissie?', *de Standaard* (11 mei 2000). (http://www.standaard.be/cnt/dst11052000_012). Geraadpleegd op 20 juli 2016.

²⁸¹ Noot: specifiek ging het daarbij om Luc François, Claude Roosens en Elikia M'Bokolo.

²⁸² BRUSSEL, Archief van de Kamer, *Commissie Lumumba*, nr. 19, doos 39: Stukken m.b.t. de aanstelling van de deskundigen, Lijst met voorgestelde kandidaat-deskundigen, 22 mei 2000; BRUSSEL, Archief van de Kamer, *Commissie Lumumba*, nr. 19, doos 39: Stukken m.b.t. de aanstelling van de deskundigen, Lijst met aangehouden kandidaat-deskundigen, 24 mei 2000; BRUSSEL, Archief van de Kamer, *Commissie Lumumba*, nr. 19, doos 39: Stukken m.b.t. de aanstelling van de deskundigen, Lijst met hoorzittingen kandidaat-deskundigen, 29 mei 2000.

²⁸³ D. SCHALCK, e-mail interview, 4 mei 2016; G. VERSNICK, e-mail interview, 4 mei 2016; Noot: Raxhon zei alvast dat hij bij zijn verschijning voor de commissie werd onderworpen aan "*un feu des questions*". Zie: DE BROUWER e.a., 'Table ronde', (*Les Cahiers de la Fonderie*), 57; Noot: dit belang van onpartijdigheid bleek ook uit de notities die Laenens maakte, bij de *curriculum vitae* van de kandidaten. Zie: GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Stukken m.b.t. de aanstelling van de deskundigen, Curriculum vitae Raxhon, s.d.; GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Stukken m.b.t. de aanstelling van de deskundigen, Curriculum vitae Van den Wijngaert, s.d.; GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Stukken m.b.t. de aanstelling van de deskundigen, Curriculum vitae De Vos, s.d.

²⁸⁴ VERSNICK, interview, april 2016; DE VOS, interview, maart 2016; Noot: dat De Vos grotendeels hiervoor werd aangeworven, bleek nog het meest uit een impliciete verwijzing van Laenens, in een document uit haar archief. Hierin gebruikte ze de uitdrukking "even De Vos spelen", wanneer zij sprak over bepaalde connecties die zij had. Zie: GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Notities van Laenens, Nota van Laenens omtrent werk van deskundigen, s.d.

²⁸⁵ VERSNICK, interview, april 2016; DE VOS, interview, maart 2016; DE WITTE, interview, juni 2016; Noot: Libois stierf in 2005. Zie: 'Historicus Jules Gérard-Libois overleden', *Gazet van Antwerpen* (26 december 2005). (<http://www.gva.be/cnt/oid374251/archief-historicus-jules-gerard-libois-overleden>). Geraadpleegd op 22 juli 2016.

van een gelijk aantal Franstaligen en Nederlandstaligen.²⁸⁶ Dit *compromis à la Belge* was weliswaar niet volledig van toepassing, gezien daarnaast de partijpolitieke of levensbeschouwelijke evenwichten wel sneuvelden: zowel De Vos en Gerard waren namelijk hoogleraren van de KU Leuven. Ook dit element werd bekritiseerd. Zo stelde Versnick dat alvast de Universiteit van Gent hem dit zeer kwalijk nam en daarnaast zei De Ridder dat ook Vanthemsche het zwaartepunt van de experts zo in rechts-conservatieve hoek legde.²⁸⁷ Verder wees De Vos op het feit dat hij en Gerard, wiens expertise lag bij de Belgische sociale bewegingen, vaak spottend werden aangeduid als de rechtse en de linkse katholiek. Niettemin kon Gerard op zeer veel krediet rekenen, ook van De Witte, terwijl De Vos zeer vaak door deze laatste op de korrel werd genomen. Daarnaast wezen andere auteurs soms op de nauwe banden die De Vos had, met de betrokken personen in dit dossier.²⁸⁸

De Vos zelf werkte de kritiek op zijn persoon ook in de hand. Het meest toonaangevende voorbeeld hiervan had te maken met één van de huiszoekingen die de commissie-Lumumba liet uitvoeren, in het kader van haar onderzoek. Deze huiszoekingen werden slechts bij één gelegenheid ingezet, op 24 april 2001, maar dan wel op zes verschillende plaatsen, waaronder het kasteel van Argenteuil.²⁸⁹ De officiële bewoonster van dit domein was prinses Liliane Baels, de weduwe van Leopold III. Hierdoor voltrok deze gerechtelijke actie zich op een koninklijk domein, wat voor veel koningsgezinde politici niet door de beugel kon. Dit element hing ook samen met de dubieuze rol van koning Boudewijn in het hele dossier. Op die manier leidde deze huiszoeking al vlug tot veel controverse, zowel binnen en buiten de commissie. Zo bleek uit een brief van Versnick, die gericht was aan commissielid Van Weddingen, dat deze laatste dit alvast problematisch vond. Ook De Croo leek trouwens niet opgezet met deze demarche van Versnick. Deze laatste benadrukte wel het feit dat de speurders de privévertrekken van de prinses niet hadden doorzocht, maar enkel werden ontvangen in het bureau van de al genoemde Weber.²⁹⁰ Deze werkte als ordonnansofficier op Argenteuil en was reeds herhaaldelijk gevraagd door de commissie, om bepaalde stukken aan haar over te maken.²⁹¹ Verder was hij ook één van de persoonlijke contacten van De Vos. Deze laatste gaf op de dag van de huiszoekingen een interview aan het Vrt-journaal, om de figuur van Weber historisch te duiden.²⁹² Hij

²⁸⁶ M. REYNEBEAU, 'Niets dan de waarheid', *Knack* (6 juli 2000), 26; DE WITTE, interview, juni 2016; Noot: De Witte noemde Raxhon daarbij een "lichtgewicht". Raxhon zelf sprak dan weer over zichzelf als een verdwaald eentalig kind, binnen het communautaire evenwicht. Zie: RAXHON, *débat Lumumba*, 31.

²⁸⁷ VERSNICK, interview, april 2016; DE RIDDER, interview, april 2016; Noot: De Ridder studeerde aan de VUB en volgde colleges van Vanthemsche. Deze liet zich hierbij op een gegeven moment kritisch uit over de commissie.

²⁸⁸ DE VOS, interview, maart 2016; DE WITTE, juni 2016; M. VAN DEN WIJNGAERT en D. VANGROENWEGHE, 'Kanttekeningen bij Lumumba-commissie', *De Morgen* (7 november 2000). (<http://www.demorgen.be/plus/kanttekeningen-bij-lumumba-commissie-b-1412198427181/>) Geraadpleegd op 22 juli 2016; VERMAAS, 'Beerput Lumumba', *De Groene Amsterdammer* (23 juni 2001); DE VILLERS, 'Histoire, justice et politique', 203.

²⁸⁹ *Verslag Onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 31-32; DE VOS, interview, maart 2016; Noot: Gerard was als expert aanwezig bij deze huiszoeking in Argenteuil, terwijl De Vos zelf mee het huis van Soete doorzocht.

²⁹⁰ BRUSSEL, Archief van de Kamer, *Commissie Lumumba*, nr. 19, doos 33-37: Briefwisseling, Brief Versnick aan Van Weddingen, 9 mei 2001; G. TIMMERMAN en W. DE BOCK, 'Parlementscommissie beveelt huiszoeking bij prinses Liliane in domein Argenteuil', *De Morgen* (25 april 2001). (<http://www.demorgen.be/plus/parlementscommissie-beveelt-huiszoeking-bij-prinses-liliane-in-domein-argenteuil-b-1412196726911/>). Geraadpleegd op 22 juli 2016; M. REYNEBEAU, 'Het gewicht van oud papier', *Knack* (2 mei 2001), 11.

²⁹¹ Noot: het ging hier om zijn agenda voor de periode 1960-1961. Gezien hij geen gevolg gaf aan de vraag van de commissie, werd er overgegaan tot deze huiszoeking. Raxhon zei hierover dat deze actie door de media fel werd opgeklopt en dat Weber deze documenten uiteindelijk zonder problemen overhandigde. Zie: RAXHON, *débat Lumumba*, 51-57; GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Briefwisseling commissie, Nota van Marie-Louise Van Durme aan Versnick omtrent huiszoekingen, 16 maart 2001, 1.

²⁹² DE VOS, interview, maart 2016; Noot: de zoon van Weber was zelfs een oud-student van De Vos.

zette die daarbij uit de wind en stelde verder dat hij een lynchpartij van hem wou vermijden. De beeldvorming die zo ontstond, leek De Vos' objectiviteit schade aan te richten.²⁹³ Ook Versnick was niet opgezet met deze opmerking. Deze laatste had de beslissing om deze huiszoekingen uit te voeren trouwens geheim gehouden, ook voor de overige commissieleden, wat niet bij elk commissielid in goede aarde viel. Voor Versnick was dit wel een bewuste keuze, aangezien hij zo eventuele perslekken wou vermijden. Laenens was naar eigen zeggen alvast niet rancuneus omwille van zijn beslissing tot complete geheimhouding, net zoals de meeste andere commissieleden.²⁹⁴

Naast deze polemiek rond De Vos, waren er verder geen noemenswaardige incidenten. Ook Laenens gaf in een gesprek voor deze studie toe dat zijn militaire kennis nu eenmaal nodig was, hoewel uit haar archief bleek dat zij ook zelf twijfelde aan zijn objectiviteit. Op een brief die zij ontving van De Witte, die daarin nogmaals kritisch was voor De Vos, schreef zij: "Ik heb me vergist in De Vos, niet neutraal". Niettemin stemde Laenens net als de meeste commissieleden wel in met het rapport van de experts. De aanwezigheid van Gerard, die ook door haar hoog werd aangeschreven, zorgde waarschijnlijk voor een vertrouwen in hun werk.²⁹⁵ Ideologisch gezien stond zij wel op dezelfde lijn als De Witte. Zo was zij in elk geval een sterke voorstander van een volwaardige plaats voor Omasombo als expert. Zij verweet daarbij wel De Witte dat deze er indirect voor had gezorgd, dat er geen Congolese expert aanwezig was in het comité. Deze opmerking sloeg op de figuur van Zana Aziza Etambala: als Belgische historicus van Congolese afkomst stond deze eerst goed geplaatst, om als expert in de commissie te zetelen, maar eind april 2000 beschuldigde De Witte hem ervan banden te hebben met de CVP. Daaruit volgde een discussie die ook publiek gevoerd werd, in *De Zevende Dag*. Gezien de commissie-Lumumba de sereniteit van het debat wilde bewaren, verloor Etambala zo de noodzakelijke politieke steun en besloot hij uiteindelijk om zich als kandidaat terug te trekken.²⁹⁶ De experts die uiteindelijk gekozen werden, genoten wel voldoende steun van de politieke leden van de commissie. Zo gaf Versnick bijvoorbeeld een reactie op een kritisch artikel van twee historici (Mark Van den Wijngaert en Daniel Vangroenweghe), die de expertise van de deskundigen in vraag stelden. Hij verweet hen van "intentie-processen" te voeren en verwees daarbij naar hen als kandidaten die

²⁹³ KLEP, 'Een problematische erfenis' (Discussiedossier over Lumumba), 79; M. REYNEBEAU, 'Reis naar het duistere hart', *Knack* (6 juni 2001), 26; Noot: de letterlijke woorden van De Vos in dit interview zijn onbekend, omdat het om een liveverslag gaat, dat niet is opgenomen. Er bestaan dus enkel secundaire bronnen.

²⁹⁴ GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Briefwisseling Laenens, Brief Versnick aan Laenens omtrent huiszoekingen, 2 mei 2001, 2; Noot: blijkbaar vroeg De Vos eerst toestemming aan Versnick voor dit interview en deed hij dit ook als reactie op een radio-interview van De Witte, dat deze laatste diezelfde dag gaf; BRUSSEL, Archief van de Kamer, *Commissie Lumumba*, nr. 19, doos 33-37: Briefwisseling, Brief Laenens aan Versnick, 27 april 2001; SCHALCK, interview, april 2016; Noot: ook Schalck zei dat hij Versnick deze geheimhouding niet kwalijk nam, hoewel hij zich hierover destijds wel kritisch uitliet. Zie: B. BEIRLANT, 'Lid Lumumba-commissie levert kritiek op Versnick', *De Standaard* (26 april 2001). (http://www.standaard.be/cnt/dst26042001_006). Geraadpleegd op 22 juli 2016.

²⁹⁵ GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Briefwisseling Laenens, Brief Ludo De Witte aan Laenens omtrent tussentijds verslag deskundigen, 29 november 2000, 4 (achterzijde); LAENENS, interview, april 2016.

²⁹⁶ F. BREULS, 'Debat Zana Etambala en Ludo De Witte', *De Zevende Dag*, Canvas, 30 april 2000 (BRUSSEL, Vrt-archief); R. GOOSSENS, 'Paars-groen en VU zien Etambala niet zitten', *De Morgen* (3 mei 2000). (<http://www.demorgen.be/plus/paars-groen-en-vu-zien-etambala-niet-zitten-b-1412197768635/>). Geraadpleegd op 22 juli 2016; B. BEIRLANT, 'Zana Etambala mag rol als expert Lumumba-commissie vergeten', *De Standaard* (3 mei 2000). (http://www.standaard.be/cnt/dst03052000_006). Geraadpleegd op 22 juli 2016; Noot: De Witte twijfelde aan de onafhankelijkheid van Etambala, gezien deze actief was in CEPES, een organisatie voor ontwikkelingssamenwerking van de CVP. Zie: GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Briefwisseling commissie, Brief Zana Etambala aan Versnick, 23 mei 2000; GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Persknipsels, Interview Zana Etambala met 'De Morgen' omtrent commissie, 2 mei 2000.

niet werden gekozen, gezien zij op de *longlist* stonden.²⁹⁷ De experts werden zo in bescherming genomen, terwijl zij samen met de politici werkten naar een gezamenlijk resultaat.

De commissie-Lahaut kon wel op minder politieke steun rekenen. Dit begon al reeds voor dat zij van start ging, bij een eerdere poging om een parlementaire commissie voor deze moord op te richten, in 2002.²⁹⁸ Dit jaartal was daarbij geen toeval: op dat moment had de commissie-Lumumba haar werkzaamheden juist beëindigd. Het werk dat geleverd werd in dit zeer atypische dossier (een parlementair onderzoek naar een historische moordzaak) en de uitzonderlijke samenwerking van politici en historici diende zo als blauwdruk, om een soortgelijke commissie op te zetten voor de zaak Lahaut. Ook Van Doorslaer leek dit onmiddellijk te beseffen. Hij schreef datzelfde jaar een artikel over de resultaten van de commissie-Lumumba, waarbij hij wees op de gelijkenissen tussen dit dossier en de zaak Lahaut.²⁹⁹ Omwille hiervan verwees dit wetsvoorstel dan ook uitvoerig naar de commissie-Lumumba. De indieners ervan waren de al vermelde Dubié en verder Vincent Van Quickenborne.³⁰⁰ Van Quickenborne speelde daarbij een cruciale rol in dit dossier, doordat hij zelf op onderzoek ging naar de moordenaars van Lahaut. Hij nam dit initiatief nadat hij in mei 2002 een toneelstuk zag, met als titel *La dissection d'un homme armé*. Hierin kwam de moord op Lahaut aan bod, samen met twee andere episodes in de Belgische geschiedenis, zoals de moord op tien Belgische para's in Rwanda in 1994. De regisseur van dit stuk was trouwens Stijn Devillé, de neef van de reeds genoemde broers Devillé. Van Quickenborne zelf was hiervan niet op de hoogte, maar naar eigen zeggen was zijn betrokkenheid bij de zaak Lahaut na het bekijken van dit stuk "haast emotioneel". Hij besloot dan ook om eigenhandig het gerechtelijk dossier uit te pluizen, waarvoor hij naar het parket van Luik trok. Dit dossier bleek uiteindelijk wel vernietigd te zijn door een administratieve fout, maar het *Centre des Archives communistes en Belgique* (CarCoB) had hiervan een kopie liggen.³⁰¹ Van Quickenborne was uiteindelijk diegene die de echte naam van Lahauts moordenaar bekend maakte, in december 2002. Hierdoor stond 'Adolphe' vanaf dan bekend onder zijn echte naam.

De bekendmaking van deze naam paste binnen een groot mediaoffensief. Op die manier wou Van Quickenborne de moord op Lahaut terug onder de aandacht brengen, waardoor zijn voorstel meer kans op slagen zou hebben. Hij kreeg daarbij net als de al vermelde Vankrunkelsven en Van Den

²⁹⁷ VAN DEN WIJNGAERT en VANGROENWEGHE, 'Kanttekeningen bij Lumumba-commissie', *De Morgen* (7 november 2000); RAXHON, *débat Lumumba*, 30-31; BRUSSEL, Archief Kamer, *Commissie Lumumba*, Lijst met aangehouden kandidaat-deskundigen, 24 mei 2000.

²⁹⁸ *Voorstel tot oprichting van een parlementaire onderzoekscommissie [...] omtrent de moord op [...] Julien Lahaut [...]*, J. DUBIE en V. VAN QUICKENBORNE (DOC 2-1093/1), Belgische Senaat, Brussel, 15-04-2002.

²⁹⁹ R. VAN DOORSLAER, 'De moord op Patrice Lumumba en de parlementaire onderzoekscommissie', *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 11 (2003), 199; Noot: de moord op Lahaut kwam eind 2001 ook terug onder de aandacht, door een petitie die circuleerde in Wallonië van de PCB, met een oproep aan de politiek om deze 'cold case' eindelijk op te lossen. Deze petitie werd ondertekend door verscheidene politieke en niet politieke figuren, van hoofdzakelijk linkse strekking. Zie: J.P. MICHIELS, *Parti Communiste*, 2008 (<http://users.skynet.be/particommuniste.be/lahaut.htm>). Geraadpleegd op 22 juli 2016.

³⁰⁰ *Voorstel tot oprichting van een parlementaire onderzoekscommissie*, DUBIE en VAN QUICKENBORNE, Senaat, 15-04-2002, 5-6; B. BRINCKMAN, 'Senatoren willen moord Lahaut onderzoeken', *De Standaard* (20 maart 2002). (http://www.standaard.be/cnt/dst20032002_009). Geraadpleegd op 22 juli 2016.

³⁰¹ G. SELS, 'Toneelstuk zette Van Quickenborne aan tot onthulling moordenaar Lahaut', *De Standaard* (9 januari 2003). (http://www.standaard.be/cnt/dst09012003_073). Geraadpleegd op 22 juli 2016; B. BRINCKMAN, 'Vincent Van Quickenborne onderzocht moorddossier-Lahaut en vraagt parlementaire onderzoekscommissie', *De Standaard* (23 december 2002). (http://www.standaard.be/cnt/dst23122002_002). Geraadpleegd op 22 juli 2016; Noot: CarCoB had deze kopie van de PCB gekregen, die op haar beurt dit dossier via de al vermelde Raskin (als advocaat van de burgerlijke partij) in handen kreeg. De Luikse griffie liet hiervan dan weer een kopie maken, die Van Quickenborne gebruikte. Technisch gezien had hij wel geen toelating om dit dossier in te kijken, volgens zijn toenmalig parlementair medewerker, Carlo Van Grootel. Zie: VAN DOORSLAER en VERHOEYEN, *De Moord op Lahaut*, 14-15; C. VAN GROOTEL, persoonlijk interview, 19 mei 2016.

Driessche hulp van Van Doorslaer, met wie hij in contact stond.³⁰² Meer zelfs, volgens De Ridder was het deze laatste die Van Quickenborne de reeds genoemde nota van Staatsveiligheid doorspeelde, zodat hij de naam van Goossens openbaar kon maken. Het achterliggende idee daarbij was om zo te wijzen op een mogelijke sabotage van het onderzoek naar Lahauts moord, gezien deze naam zoals gezegd bekend bleek bij de speurders.³⁰³ Op die manier zouden Van Quickenborne en Van Doorslaer via de media proberen steun op te bouwen voor een commissie-Lahaut, wat wel leek te lukken, gezien verscheidene kranten hierover artikels publiceerden.³⁰⁴ Niet lang daarna kwamen ook de handlangers van Goossens op het voorplan. Begin 2003 gaf Stijn Devillé een interview aan journalist Douglas De Coninck (*De Morgen*), waarin hij sprak over de betrokkenheid van zijn ooms bij dit dossier. Zij waren tot dan toe wel zeer zwijgzaam over hun aandeel in deze moord, wat sinds eind jaren 1980 een publiek geheim was binnen de familie Devillé.³⁰⁵ Enkele jaren later zou deze *omerta* wel verbroken worden, door de aflevering van *Keerpunt*. Vervolgens brachten de verklaringen van Moyon de zaak nog meer in de aandacht. Ook hij sprak begin 2003 met De Coninck, waarbij hij een beeld schetste van Goossens als een ongeleid projectiel, die de moord eigenhandig en spontaan zou hebben uitgevoerd. Joseph Goossens, de zoon van, sprak Moyon wat dat betreft wel tegen en wees deze laatste verder aan als de opdrachtgever van de moord.³⁰⁶ Hoewel het mediaoffensief zo geslaagd leek, bleek dit toch onvoldoende om een parlementaire commissie van de grond te krijgen. De reden hiervoor was dat dit onderwerp amper politieke relevantie had.³⁰⁷ Net als bij Vankrunkelsven in 2008, was er ook in 2002 weinig animo om een commissie op te starten. In tegenstelling tot Van Den Driessche, kwam er zo geen compromis uit de bus.³⁰⁸

De commissie-Lahaut zou dus in 2002 niet van start gaan. Maar ook toen de resolutie van Van Den Driessche eind 2008 werd goedgekeurd, duurde het uiteindelijk nog tot 2011 vooraleer het CegeSoma de gevraagde fondsen had, om de eerste fase van haar onderzoek op te starten. Pas vanaf dan kon de volgende stap in het proces gezet worden, door via een sollicitatieprocedure de reeds

³⁰² VAN GROOTEL, interview, mei 2016.

³⁰³ DE RIDDER, interview, april 2016; W. DE RIDDER, e-mail interview, 1-4 mei 2016; Noot: De Ridder verkreeg deze informatie van een zeer welingelichte bron, die hij ook bij naam noemde. Hij vroeg wel deze persoon niet te vermelden in deze studie, omwille van privacyredenen. Van Grootel zelf beantwoordde de vraag of er al dan niet overleg was met Van Doorslaer en Verhoeyen over de bekendmaking van deze naam, door te zeggen dat hij dit 'niet kon bevestigen, noch ontkennen'. Verder wees ook Gerard op het feit dat het gerechtelijk dossier zo uitgebreid is (bijna 11.000 pagina's), dat Van Quickenborne hoogstwaarschijnlijk wat hulp heeft gehad. Uit: VAN GROOTEL, interview, mei 2016; GERARD, interview, mei 2016.

³⁰⁴ H.W., 'Schüsse auf Julien Lahaut sollen Ausschuss beschäftigen', *Grenz Echo* (27 december 2002), 6; H. DORZEE, 'L'identité de l'assassin de Lahaut révélée', *Le Soir* (24 december 2002), 9; 'Lahaut fut assassiné par un courtier en assurances', *Vers l'Avenir* (24 december 2002), 4; G. VAN VLIERDEN, 'Doder communistenleider krijgt na 50 jaar een naam', *Het Laatste Nieuws* (24 december 2002), 2; T. COCHEZ, 'De moordenaar van Julien Lahaut heet François Goossens', *De Morgen* (24 december 2002). (<http://www.demorgen.be/plus/de-moordenaar-van-julien-lahaut-heet-francois-goossens-b-1412196255782/>). Geraadpleegd op 22 juli 2016.

³⁰⁵ SELS, 'Toneelstuk zette Van Quickenborne aan tot onthulling', *De Standaard* (9 januari 2003); D. DE CONINCK, 'Welke van de vier ooms was het?', *De Morgen* (11 januari 2003). (<http://www.demorgen.be/plus/welke-van-de-vier-ooms-was-het-b-1412193917581/>). Geraadpleegd op 22 juli 2016; Noot: Stijn Devillé kwam het nieuws van deze betrokkenheid in 1989 te weten van zijn broer, die op zijn beurt geïnformeerd werd door... Van Doorslaer.

³⁰⁶ DE CONINCK, 'Het zotte en zorgeloze leven', *De Morgen* (4 januari 2003); D. DE CONINCK, 'Zoon Joseph Goossens: 'De opdracht kwam van Moyon zelf'', *De Morgen* (4 januari 2003), 10; Noot: de familie Goossens als geheel nam wel afstand van deze mediahetze. Zie: VAN DOORSLAER en VERHOEYEN, *De Moord op Lahaut*, 17-18.

³⁰⁷ G. TIMMERMAN, 'Commissie Lahaut maakt geen schijn van kans', *De Morgen* (20 maart 2003). (<http://www.demorgen.be/plus/-commissie-lahaut-maakt-geen-schijn-van-kans-b-1412195268171/>). Geraadpleegd op 22 juli 2016.

³⁰⁸ Noot: volgens Reynebeau haalde dit voorstel het niet, omdat dit werd aanzien als een aanval op het koningshuis en zo dus een politiek manoeuvre was. Zie: REYNEBEAU, 'Niets dan de waarheid', *Knack* (6 juli 2000).

vermelde medewerkers aan te werven, die Gerard zouden ondersteunen bij het onderzoek.³⁰⁹ Deze medewerkers werden daarbij gekozen aan de hand van hun individuele competenties. In het geval van Muller was dit haar kennis van de Belgische rechtspraak, een expertise die onontbeerlijk was in de analyse van het gerechtelijk dossier van de moord op Lahaut. Zij kon daarbij beschikken over de kopie van het CarCoB.³¹⁰ Verder had De Ridder al een artikel geschreven over de PCB, maar deze vertelde in een gesprek ook meer over de sollicitatieprocedure, die net zoals de commissie-Lumumba blijkbaar een *compromis à la Belge* bleek te zijn: zo werden een tiental kandidaten op dezelfde dag uitgenodigd voor een gesprek, maar daarbij kwamen de Franstaligen allemaal in de voormiddag aan de beurt en de Nederlandstaligen in de namiddag. Zij verschenen voor een taalparitaire jury, die onder meer bestond uit Van Doorslaer, Gerard en historici van verschillende Belgische universiteiten.³¹¹ Hoewel Gerard daarbij benadrukte dat de competenties van de kandidaten het voornaamste criteria vormden, zei hij verder dat indien er bijvoorbeeld twee Nederlandstalige kandidaten de beste competenties hadden en gekozen werden, dit wel problemen zou opleveren. Dit kwam door het statuut van het CegeSoma, dat als overheidsinstelling een communautair en politiek evenwicht nastreefde.³¹² Van Doorslaer zelf wou daarbij dat het onderzoek naar de moord een zeer uitgesproken pluralistisch karakter had, zodat de resultaten ervan breed gedragen werden in de academische wereld.³¹³ Ook de al vermelde Genin was lovend over dit pluralisme, in zijn bespreking van het commissieverslag.³¹⁴

Ook de resolutie van Van Den Driessche werd zoals vermeld breed gedragen.³¹⁵ Niettemin kende de commissie-Lahaut weinig politieke steun, gezien de lange lijdensweg die dit onderzoek aflegde. Hoewel dit ook impliceerde dat er geen politieke beïnvloeding was van het onderzoek, bleek ook dit gebrek aan steun een beïnvloeding op zich, aangezien bepaalde partijen zich lang verzet hadden tegen een commissie. Naast de CD&V, die door Van Den Driessche over de streep moest worden getrokken, was dit nog meer het geval bij het CDH (*Centre démocrate humaniste*). Ook hier was de reden het feit dat deze partij zich koningsgezind opstelde, of in de woorden van Gerard: "[het] CDH was tegen dat onderzoek, om de reden dat de NVA ervoor was".³¹⁶ De eerder vermelde mythe van een mogelijke betrokkenheid van het koningshuis woog zo ook door in de politiek, vooral langs Franstalige zijde. De commissie-Lumumba kon daarentegen wel rekenen op de volledige steun van alle politieke partijen, inclusief de CVP. Deze commissie was ook samengesteld volgens de gebruikelijke verdeelsleutel, namelijk via het principe van evenredige vertegenwoordiging, op basis van de grootte

³⁰⁹ CegeSoma, 'Het SOMA is gestart met het wetenschappelijk onderzoek over de moord op Julien Lahaut'; GERARD, interview, maart 2016.

³¹⁰ K. STROBBE, 'De Puzzelstukken Rond', *Berichtenblad van het Studiecentrum Oorlog en Maatschappij*, Brussel, 2015, 2. (http://www.cegesoma.be/docs/media/Bulletins/Berichtenblad_CegeSomaInfo_2015_nl.pdf). Geraadpleegd op 22 juli 2016.

³¹¹ DE RIDDER, interview, april 2016; MULLER, interview, mei 2016; Noot: deze jury bestond uit zes personen, met verder ook Gita Deneckere (UGent), Xavier Rousseaux (UCL), Pieter Lagrou (ULB) en Axel Tixhon (UNamur).

³¹² GERARD, interview, maart 2016; GERARD, interview, mei 2016; Noot: Gerard vermeldde daarbij dat de statuten van het CegeSoma ook bepalen dat, indien de directeur een Nederlandstalige is, de voorzitter van de Raad van Bestuur een Franstalige moet zijn en vice versa.

³¹³ DE RIDDER, interview, april 2016; Noot: één van de redenen waarom van Doorslaer een zo breed mogelijke basis wou voor zijn onderzoek, kwam volgens De Ridder uit het feit dat zijn studie met Verhoeyen destijds door de academische wereld werd doodgezwegen. Ook Van Doorslaer zelf verwees hiernaar. Zie: VAN DOORSLAER en VERHOEYEN, *De Moord op Lahaut*, 11; GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 7.

³¹⁴ GENIN, Bespreking van GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 21.

³¹⁵ Noot: *De Standaard* vermeldde daarbij zelfs dat deze unanimitieit voor een resolutie zeer zeldzaam was. Zie: G. TEGENBOS, 'Ook PS wil studie over moord op Lahaut', *De Standaard*, (25 september 2009). (<http://www.standaard.be/cnt/tb2fnda5>). Geraadpleegd op 22 juli 2016.

³¹⁶ PIRLOT, *Julien Lahaut Vivant*, 152; GERARD, interview, maart 2016; Noot: het CDH was ook de enige partij waarvan geen enkele senator de resolutie van Van Den Driessche had ondertekend.

van de politieke fracties in de Kamer.³¹⁷ Op die manier werden ook de oppositiepartijen betrokken, met als voornaamste dus de CVP. Hoewel ook hier deze partij (initieel) tegen dit onderzoek was, zette commissielid en ondervoorzitter Van Rompuy zich actief in bij de werkzaamheden. Zo zei Laenens dat hij vooral op intellectueel niveau aanwezig was, veeleer dan als een vertegenwoordiger van de CVP en volgens Schalck leverde hij zelfs een grote bijdrage, in het bereiken van gezamenlijke conclusies.³¹⁸ Deze conclusies werden bereikt via een goede samenwerking tussen de commissieleden en de experts, via onder meer thematische vergaderingen (zoals over de *Union Minière*).³¹⁹ De experts behielden daarbij wel een sterke mate van onafhankelijkheid. Zo waren zij bijvoorbeeld de enigen die een veiligheidsmachtiging kregen, om de archieven van Staatsveiligheid te kunnen inkijken.³²⁰ Hoewel de politici dus niet volledig betrokken werden bij het werk van de experts, was dit omgekeerd wel het geval, gezien deze laatsten wel aanwezig waren bij de politieke besluitvorming.³²¹

Als onderdeel van de politieke besluitvorming zou er ook gestemd worden over het eindrapport. Deze stemming in februari 2002 werd voorafgegaan door een uitvoerig debat in de Kamer. Daarbij viel op dat twee van de commissieleden (Willems en Van den Eynde) zich tegen het rapport uitspraken. Zij deden dit op basis van hoofdzakelijk twee redenen, die daarnaast ook de voornaamste discussiepunten waren, in de besluitvorming rond de commissie. In het geval van Van den Eynde waren dit de misdaden tegen de *colons*, die voornamelijk bij de start van de commissie aan bod kwamen. Hij wierp dit nu terug op, omdat hij hoorde van het bestaan van een zogenaamd 'Congo-rapport', dat begin jaren 1960 was opgesteld en getuigenissen bevatte van slachtoffers. Hierdoor vond Van den Eynde dat het werk van de commissie nog niet ten einde was en drong hij aan dat dit onderzocht zou worden. De motie die hij daarvoor indiende, werd wel door een meerderheid van de Kamerleden afgewezen.³²² Net zoals Willems dit eerder deed, argumenteerden verscheidene commissieleden ook nu dat verder onderzoek hiernaar de reikwijdte van de commissie overschreed. Niettemin wees Versnick wel op het belang van zo'n onderzoek.³²³ Willems trad hem daarin bij, hoewel ook hij zijn bedenkingen had bij het rapport. Zo vroeg hij eveneens in een motie, dat de Belgische regering niet enkel excuses zou aanbieden aan Congo, maar ook zou aansturen op officiële excuses van Congo, voor deze misdaden. Willems' voornaamste kritiek was wel gericht op de rol van koning Boudewijn in het moorddossier, waarvan hij vond dat deze niet geheel uitgeklaard was.³²⁴ Deze

³¹⁷ *De Kamer*, 2014 (https://www.dekamer.be/kvcr/pdf_sections/pri/fiche/nl_11_09.pdf); Noot: deze evenredige vertegenwoordiging is niet wettelijk verplicht, maar wordt in de praktijk wel toegepast. Zie: STAELRAEVE, *Onderzoekscommissies: zin en onzin*, 53.

³¹⁸ LAENENS, interview, april 2016; SCHALCK, interview, april 2016.

³¹⁹ GERARD, interview, maart 2016; DE VOS, interview, maart 2016; LAENENS, interview, april 2016; DE VOS e.a., *Lumumba: De Complotten?*, 16; BRUSSEL, Archief van de Kamer, *Commissie Lumumba*, nr. 19, doos 33-37: Briefwisseling, Voorstellen betreffende de agenda van de werkzaamheden, s.d.

³²⁰ *Verslag Onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 24; Noot: de overige commissieleden vroegen vanwege grondwettelijke bezwaren deze machtiging niet aan. Versnick won hierover wel eerst advies in bij De Croo. Zie: BRUSSEL, Archief van de Kamer, *Commissie Lumumba*, nr. 19, doos 33-37: Briefwisseling, Brief Versnick aan Kamervoorzitter De Croo, 17 juli 2001; Noot: ook een artikel in *De Morgen* stelde dat tot de start van de getuigenverhoren, het voornaamste werk gebeurde door de experts. Zie: R. GOOSSENS, 'Commissie-Lumumba treedt (een beetje) naar buiten', *De Morgen* (6 juni 2001), 14.

³²¹ GERARD, interview, maart 2016; VERSNICK, interview, april 2016; Noot: zij hadden daarbij een adviserende rol.

³²² *Voorstellen van moties op parlementair onderzoek [...] omstandigheden waarin Patrice Lumumba werd vermoord en van de eventuele betrokkenheid daarbij van Belgische politici* (DOC 50 0312/009), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 05-02-2002, 2; *Plenumvergadering: Integraal Verslag*, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 05-02-2002 (voormiddag), 31-34; *Commissie Buitenlandse Betrekkingen*, Kamer, 25-03-2002, 1-2; *Plenumvergadering*, Kamer, 21-02-2002, 53; Noot: Van den Eyndes motie werd met 110 stemmen afgewezen.

³²³ *Plenumvergadering*, Kamer, 05-02-2002 (namiddag), 45-46.

³²⁴ *Voorstellen van moties*, Kamer, 05-02-2002, 3-4; *Plenumvergadering*, Kamer, 05-02-2002 (namiddag), 11-15.

kwestie vormde tijdens de formulering van de eindconclusies het grootste discussiepunt. Zo verwees Schalck naar het feit dat hierover uren moest gediscussieerd worden, vooraleer er een akkoord kon bereikt worden.³²⁵ Verder wou Willems de eindconclusie van de commissie-Lumumba bijsturen: voor hem was er geen sprake van een morele, maar wel een politieke verantwoordelijkheid van België. Ook zijn motie werd door een meerderheid van het parlement weggestemd.³²⁶ Willems en Van den Eynde stemden uiteindelijk tegen het rapport.³²⁷ Het verslag werd niettemin wel goedgekeurd door een meerderheid van de overige commissieleden, die het hun steun gaven.³²⁸

1.2. Mate van financiële steun

Politieke steun kwam niet enkel in stemmen. Ook het nodige geld om het onderzoek te kunnen voeren, was een cruciale factor. Met betrekking tot de commissie-Lumumba bleek dit geen probleem te zijn, gezien geen enkele bron melding maakte van enige financiële problemen. Meer zelfs, uit het archief van de commissie-Lumumba bleek dat het initieel niet de bedoeling was dat de deskundigen voor de volledige duur van de commissie zouden aanblijven, maar dat hun mandaat werd verlengd. Dit gebeurde op aansturen van Versnick, die in enkele brieven aan De Croo de noodzaak aantoonde van hun verdere betrokkenheid.³²⁹ Op die manier konden de experts ook aanwezig zijn bij de hoorzittingen van de getuigen en zo de politieke leden van de commissie ondersteunen, tijdens de ondervragingen.³³⁰ Het mandaat van de commissie zelf werd verder ook drie maal verlengd, waarmee zij uiteindelijk 20 maand actief was.³³¹ Het totale kostenplaatje van de commissie-Lumumba is daarbij zeer moeilijk te bepalen: het budget van een parlementaire commissie valt namelijk onder de normale werking van de Kamer, waar ook de lonen van de parlementsleden deel van uitmaken. Verder worden enkel de extra kosten apart begroot. Voor de commissie-Lumumba bedragen deze 226.191 euro, waarvan 90 percent wordt opgenomen door de vergoedingen van de experts, wat al een idee geeft van de totaalcost.³³² Wel moet ook rekening gehouden worden met andere kosten, die niet voor rekening zijn van de Kamer, zoals de zes huiszoekingen die simultaan zijn uitgevoerd door het gerecht. Op die manier kan de totale kostprijs voor deze commissie al vlug oplopen, tot eventueel meer dan

³²⁵ *Plenumvergadering*, Kamer, 05-02-2002 (namiddag), 4 & 16-17; Noot: ook commissielid Van Weddingen beschreef het verslag van de commissie met de boutade, dat er één hoofdstuk teveel in stond (over de Koning) en één hoofdstuk te weinig (de misdaden tegen de *colons*).

³²⁶ *Plenumvergadering*, Belgische Kamer, 21-02-2002, 53-54; Noot: de motie van Willems werd met 118 stemmen verworpen.

³²⁷ *Plenumvergadering*, Kamer, 21-02-2002, 63-64; Noot: ook de fracties van deze twee commissieleden stemden tegen het verslag. Voor Willems was dit de Volksunie (VU) en voor Van den Eynde het Vlaams Blok (VB).

³²⁸ *Voorstellen van moties*, Kamer, 05-02-2002, 4; *Plenumvergadering*, Belgische Kamer, 21-02-2002, 54; Noot: het verslag werd uiteindelijk goedgekeurd door 106 Kamerleden.

³²⁹ BRUSSEL, Archief van de Kamer, *Commissie Lumumba*, nr. 19, doos 33-37: Briefwisseling, Brief Versnick aan Kamervoorzitter De Croo, 1 februari 2001; BRUSSEL, Archief van de Kamer, *Commissie Lumumba*, nr. 19, doos 33-37: Briefwisseling, Brief Versnick aan Kamervoorzitter De Croo, 19 januari 2001.

³³⁰ Noot: de experts stelden zelf geen vragen aan de getuigen, maar gaven wel regelmatig spiekbrieftjes aan de voorzitter, met enkele tips. Dit gebeurde o.a. bij het verhoor van De Witte. Daarnaast gaven zij ook een kleine presentatie bij elke getuige, voor deze gehoord werd. Zie: B. BEIRLANT, 'Ideologische kloof komt boven in Lumumba-commissie', *De Standaard* (18 september 2001). (http://www.standaard.be/cnt/dst18092001_011). Geraadpleegd op 22 juli 2016; RAXHON, *débat Lumumba*, 61; GERARD, interview, maart 2016.

³³¹ *Plenumvergadering: Integraal Verslag*, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 08-02-2001, 25; *Plenumvergadering: Integraal Verslag*, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 08-03-2001, 21-22; *Plenumvergadering: Integraal Verslag*, Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 11-10-2001, 14.

³³² L. DE LOY VERMEULEN, e-mail interview, 6-7 juli 2016.

300.000 euro. Niettemin werd dit onderzoek zoals gezegd niet als duur ervaren.³³³ Ten dele kwam dit waarschijnlijk net omdat deze kosten niet zo overzichtelijk bleken te zijn en verspreid waren.

Voor de commissie-Lahaut bleek haar financiering wel een zeer groot probleem.³³⁴ Zoals vermeld kon de commissie pas in 2011 van start gaan met de eerste fase van haar onderzoek, waarbij deze vertraging volledig te wijten was aan een gebrek aan fondsen. De resolutie van Van Den Driessche riep de regering enkel op om het benodigde geld over te maken, maar de bevoegde minister voor Wetenschapsbeleid, Sabine Laruelle, kon omwille van de krappe budgettaire situatie in 2009 geen geld toewijzen, om dit onderzoek te financieren. Kort daarna verklaarde Van Den Driessche in de pers, dat het bedrag dat het CegeSoma nodig had wel was gehalveerd, van 800.000 euro naar 396.000 euro. Een reden voor deze plotse bijstelling werd wel niet gegeven. Ook nu kon Laruelle de nodige fondsen nog steeds niet vrijmaken, waardoor Van Den Driessche vervolgens aan het Bureau van de Senaat voorstelde, dat zij deze kost zelf zou dragen.³³⁵ Hoewel hij daarin de steun kreeg van de al genoemde Mahoux, zei Van Den Driessche dat hij het Bureau toch niet kon overtuigen.³³⁶ Volgens Van Doorslaer was de reden hiervoor alvast een debat, dat in zowel politieke als academische kringen gevoerd werd, over het nut van dergelijk onderzoek.³³⁷ Ook de pers had vragen bij de relevantie hiervan. Toen de eerste schijf van de benodigde fondsen uiteindelijk werd vrijgemaakt, verwees bijvoorbeeld *La Dernière Heure* hiernaar als een verspilling van geld. Muller van haar kant wees erop dat deze moord geen simpel "fait divers" was, maar een belangrijke episode uit de Koude Oorlog in België.³³⁸ Hoewel de regering dus niet bereid bleek dit onderzoek te steunen, kwam er uiteindelijk wel een subsidiëring tot stand. Dit gebeurde niet via de federale regering, maar werd bekomen door een combinatie van privé- en publieksgeld, dit laatste vanwege de regionale regering in Wallonië.

Zoals gezegd was er in de zaak Lahaut ook sprake van een publieke oproep, om geld in te zamelen voor dit onderzoek. Dit initiatief werd in november 2009 opgezet door Véronique De Keyser, toenmalig Europarlementslid voor de PS.³³⁹ Toen duidelijk werd dat Laruelle het nodige geld niet zou vrijmaken, startte De Keyser in de Franstalige media een oproep, om alsnog het beoogde bedrag te kunnen verzamelen. Op deze wijze slaagde zij erin om in totaal een som van 37.920 euro bij elkaar te brengen. Via haar persoonlijke blog gaf zij gedurende deze actie regelmatig een stand van zaken, alsook een lijst van namen van diegenen die hadden bijgedragen. Hieruit bleek dat het hoofdzakelijk Franstalige privépersonen waren die een gift deden, hoewel ook verschillende sociale organisaties,

³³³ Noot: Van Grootel zei dat een parlementaire commissie voor de zaak Lahaut veel goedkoper zou zijn geweest, dan een uitbesteding aan het CegeSoma. Verder zei Luc Huyse in een telefonisch gesprek met Laenens, dat indien het onderzoek naar de moord op Lumumba werd uitbesteed aan dit instituut, de kosten konden oplopen tot 20 à 25 miljoen BEF (ca. 500.000 tot 624.000 euro). Zie: GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Notities van Laenens, Neerslag van telefonisch gesprek met Luc Huyse, 4 januari 2000.

³³⁴ Noot: Gerard omschreef dit als een zwaard van Damocles, dat boven het onderzoek hing. Uit: GERARD, interview, maart 2016.

³³⁵ B. VAN BELLE, 'Wetenschappelijk onderzoek Moord op Lahaut maar half zo duur', *Het Nieuwsblad* (22 september 2009). (http://www.nieuwsblad.be/cnt/dmf20090922_060). Geraadpleegd op 23 juli 2016; B. VAN BELLE, 'Senaat moet onderzoek naar moord op Lahaut financieren', *De Standaard* (24 september 2009). (http://www.standaard.be/cnt/dmf20090924_072). Geraadpleegd op 23 juli 2016.

³³⁶ VAN DEN DRIESSCHE, interview, april 2016.

³³⁷ GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 8; Noot: Van Doorslaer schreef voor deze studie het voorwoord. Hij vermeldde daarin dat bepaalde overheidsdiensten aandrongen bij de premier, om dit geld niet vrij te maken.

³³⁸ S.T., 'Comment nos ministres gaspillent notre argent!', *La Dernière Heure* (7 maart 2012). (<http://www.dhnet.be/actu/belgique/comment-nos-ministres-gaspillent-notre-argent-51b7647de4b0de6db97b4a50>). Geraadpleegd op 23 juli 2016; F. MULLER, e-mail interview, 3 mei 2016.

³³⁹ I.L., 'Des dons pour Julien Lahaut', *La Libre* (14 november 2009). (<http://www.lalibre.be/actu/belgique/des-dons-pour-julien-lahaut-51b8b289e4b0de6db9b8e2ae>). Geraadpleegd op 23 juli 2016.

zoals de lokale FGTB-afdeling van Luik, een bijdrage leverden.³⁴⁰ Ondanks dit succes schoot deze som toch ruim tekort, om het onderzoek te kunnen financieren. Niettemin werd de actie stopgezet toen het eerder vermelde bedrag in februari 2011 werd bereikt. In die periode besloot Jean-Marc Nollet, als bevoegd minister van Wetenschapsbeleid voor de Franstalige Gemeenschapsregering, om een bedrag van 150.000 euro vrij te maken voor dit onderzoek.³⁴¹ Net zoals de pers stelde ook bepaalde politici hier kritische vragen over, als onderdeel van het politieke debat waar Van Doorslaer naar verwees. En ook nu bleek het CDH zich nog steeds te verzetten tegen dit onderzoek: zo vroeg een lid van deze partij (Maxime Prevot) in het parlement van de Gemeenschapsregering of er geen meer dringende prioriteiten waren, waaraan dit geld kon worden besteed. Als antwoord wees Nollet naar het belang van dit onderzoek voor de democratie, net zoals Vankrunkelsven dit deed in zijn wetsvoorstel. Nollet benadrukte daarbij dat het ging om een politieke moord, die nooit werd opgelost.³⁴²

Na de financiering van de eerste fase, moest ook het nodige geld voor de volgende fase losgeweekt worden. In een perscommuniqué van het CegeSoma werd alvast de hoop uitgedrukt, dat de gevraagde fondsen om deze tweede fase te bekostigen vlug zouden volgen. Ook dit verliep niet zonder problemen. In maart 2012 hadden de deskundigen hun eerste analyse van de moord en het gerechtelijk dossier afgerond, waarna zij een persconferentie gaven en hun voorlopige resultaten mededeelden.³⁴³ Verscheidene media brachten van deze persconferentie verslag uit, waardoor de zaak nogmaals onder de aandacht kwam. Dit was dan ook de voornaamste beweegreden van de experten: zoals Gerard zei in een interview met de RTBF, beschikten zij niet over de nodige middelen om hun onderzoek verder te zetten. Omwille hiervan besloten zij dan ook naar buiten te treden met hun voorlopige resultaten, die onder meer bestonden uit de vondst van het rapport van Moyon (*Activité du Réseau*).³⁴⁴ Waarschijnlijk gebeurde dit op aansturen van Van Doorslaer, die in dit hele dossier de media steeds bespeelde en zo de zaak Lahaut onder de aandacht bracht. Dit bleek in ieder geval succesvol, want enkele maanden later besloot de federale regering 320.000 euro vrij te maken, om de tweede fase te laten aanvangen.³⁴⁵ Naast deze media-aandacht droegen ook individuele politici hun

³⁴⁰ V. DE KEYSER, 'Souscription Julien Lahaut: liste des donateurs arrêtée au 21 février 2011', *Véronique De Keyser: Conseillère communale à Liège*, 21 februari 2011 (<http://www.vdekeyser.be/2011/02/21/souscription-julien-lahaut-liste-des-donateurs-arretee-au-21-fevrier-2011/>). Geraadpleegd op 23 juli 2016.

³⁴¹ C. LAPORTE, 'La recherche sur Lahaut est lancée', *La Libre* (28 mei 2011). (<http://www.lalibre.be/actu/belgique/la-recherche-sur-lahaut-est-lancee>). Geraadpleegd op 23 juli 2016.

³⁴² *Commission de l'Enfance, de la Recherche, de la Fonction publique et des Bâtiments scolaires* (CRIC Nr.077-Enf.11), Parlement de la Communauté Française, Brussel, 14-03-2011, 18-23; Noot: ook Van Doorslaer onderstreepte dit feit in een interview voor *Radio 1*, dat hij gaf n.a.v. de actie van De Keyser. Zie: 'Nieuwe Feiten', *Radio 1*, 18 mei 2011 (<http://www.radio1.be/audio/luister-naar-rudi-van-doorslaer?seek=25&popup>). Geraadpleegd op 23 juli 2016.

³⁴³ *CegeSoma*, 'Het SOMA start binnenkort met het wetenschappelijk onderzoek over de moord op Julien Lahaut'; *CegeSoma*, 'De moord op Julien Lahaut: een eerste balans van het onderzoek'.

³⁴⁴ E. ALLAER, "'Cold case": qui a tué Julien Lahaut ? L'enquête continue...', *RTBF Info*, RTBF, 9 maart 2012 (https://www.rtbef.be/info/societe/detail_cold-case-qui-a-tue-julien-lahaut-l-enquete-continue?id=7707833).

Geraadpleegd op 23 juli 2016; Noot: zo zei Muller dat de commissie twee maal haar onderzoek had moeten stopzetten, vanwege een gebrek aan middelen. Ook Gerard verzuchtte dat dit hopelijk niet nog eens zou gebeuren. Zie: G. TIMMERMAN, 'De moeizame zoektocht naar het brein achter de moord op Julien Lahaut', *Apache* (12 maart 2012). (<https://www.apache.be/2012/03/12/de-moeizame-zoektocht-naar-het-brein-achter-de-moord-op-julien-lahaut/>). Geraadpleegd op 23 juli 2016; MULLER, interview, mei 2016.

³⁴⁵ M.V.L., 'Magnette maakt 320.000 euro vrij voor vervolg onderzoek moord op Lahaut', *Knack* (17 augustus 2012). (<http://www.knack.be/nieuws/belgie/magnette-maakt-320-000-euro-vrij-voor-vervolg-onderzoek-moord-op-lahaut/article-normal-63615.html>). Geraadpleegd op 23 juli 2016; Noot: deze beslissing werd initieel in augustus 2012 aangekondigd door Paul Magnette, de opvolger van Laruelle. Toen deze begin 2013 vervangen werd door Philippe Courard, bevestigde deze laatste de beslissing van zijn voorganger. Zie: *CegeSoma*, 'Het onderzoek naar de moord op Julien Lahaut en de financiering van de tweede fase'.

steentje bij, waarbij ook Van Doorslaer een rol speelde. Zo stelde Kamerlid Muriel Gerkens zowel in maart als in juli 2012 twee vragen aan de bevoegde minister, over de stand van zaken in dit dossier.³⁴⁶ Hoewel de commissie-Lahaut haar onderzoek in mei 2015 kon afronden, was het duidelijk dat deze politieke moord na zestig jaar te weinig politieke relevantie had, wat zich dus ook vertaalde in een gebrek aan politieke en financiële steun en daaropvolgend het lobbywerk van Van Doorslaer. Dit bleek verder het geval voor wat betreft de toegang tot archieven.

1.3. Toegang tot archieven

"We hebben zeer veel gevonden. Veel meer dan we zelf ooit voor mogelijk hielden."

Dit citaat van De Vos toont aan hoezeer de commissie-Lumumba bevoordeeld is geworden, door een haast onbeperkte toegang tot archieven. Zo werden er zeer kort na de aanstelling van de experten al 44 archiefcentra aangeschreven, met de vraag om hun documenten ter beschikking te stellen. Deze archiefcentra varieerden van de Witte Paters te Brussel, tot het kabinet van de Eerste Minister.³⁴⁷ Verder werden zoals vermeld ook de nabestaanden van bepaalde betrokken personen uit dit dossier aangeschreven, waaronder ook de zoon van Wigny. Deze verstuurde het archief van zijn vader naar de experten, die gretig gebruik maakten van deze stukken. Het verslag verwees herhaaldelijk naar de memoires van de voormalige minister van Buitenlandse Zaken en bleek zo een zeer grote bron van informatie te zijn. De Witte beschikte niet over deze memoires, wat ook verklaarde waarom hij in tegenstelling tot de experten Wigny op dezelfde lijn zette met d'Aspremont. Dit terwijl de experten zelf een duidelijk verschil en zelfs animositeit tussen deze twee ministers onderscheidde.³⁴⁸ Ook de gebruikte telexen en de briefwisseling van de koning gaven een verschil in visie aan. De voornaamste archieven die de experten konden inzien, waren dan ook deze van het Koninklijk Paleis en de Staatsveiligheid. Met betrekking tot deze laatste konden zij daarbij zelfs genieten van de hoogste veiligheidsmachtiging.³⁴⁹ Hun exclusieve toegang gaf initieel wel problemen voor de commissie, aangezien de deskundigen gebonden waren aan een geheimhoudingsclausule. Omwille hiervan konden zij de informatie die zij uit de archieven haalden dan ook niet doorspelen aan de overige commissieleden. Voorzitter Versnick stuurde daarop enkele brieven, onder meer naar de minister van Justitie (Marc Verwilghen), waarbij hij tot een oplossing hiervoor probeerde te komen.³⁵⁰

De deskundigen spraken in hun nota's van een zeer vlotte medewerking van alle eigenaars en bewaargevers.³⁵¹ Ook de voorzitter trachtte deze toegang van zijn kant zo ruim als mogelijk te

³⁴⁶ Schriftelijke Vragen en Antwoorden: Vraag nr. 107 van mevrouw de volksvertegenwoordiger Muriel Gerkens (QRVA 53 023), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 22-03-2011, 171-173; Commissie voor de Justitie: Integraal Verslag (CRIV 53 COM 531), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 04-07-2012, 12-14; Noot: Gerkens (ECOLO) was niet beschikbaar voor een interview. Gerard stelde wel dat het CegeSoma contact had met politici van de ecologische fractie. Ook uit andere interpellaties van Gerkens (die nog aan bod komen, zie voetnoot 363) bleek dat zij contact had met de onderzoekers, waardoor met grote zekerheid kan gezegd worden dat zij deze initiatieven nam op vraag van Van Doorslaer. Uit: GERARD, interview, mei 2016.

³⁴⁷ GENT, Amsab-ISG, Archief Leen Laenens, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Werkdocumenten van commissie, Lijst met aangeschreven archiefhouders, 21 juni 2000, 1-2.

³⁴⁸ *Verslag Onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 19-20, 52 en 72.

³⁴⁹ *Verslag Onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 22-25 en 513; Noot: de experten kregen het niveau 'zeer vertrouwelijk' toegekend, wat hen ook toegang gaf tot de lagere niveaus ('geheim en 'vertrouwelijk').

³⁵⁰ BRUSSEL, Archief van de Kamer, *Commissie Lumumba*, nr. 19, doos 33-37: Briefwisseling, Brief Versnick aan Minister Verwilghen, 6 februari 2001; BRUSSEL, Archief van de Kamer, *Commissie Lumumba*, nr. 19, doos 33-37: Briefwisseling, Brief Versnick aan Minister Verwilghen, s.d.

³⁵¹ BRUSSEL, Archief van de Kamer, *Commissie Lumumba*, nr. 19, doos 9: Nota's experten, Interim-rapport Expert, 20 november 2001, 14.

maken. Zo sprak hij in een interview voor deze studie over een persoonlijk onderhoud dat hij had met premier Verhofstadt, om een directe toegang te bekomen tot de archieven van het Koninklijk Paleis. Versnick probeerde hiermee zo kort als mogelijk op de bal te spelen, om zo te vermijden dat bepaalde stukken 'verdwenen', vooraleer de toegang ook effectief werd verleend. Versnick ging ook persoonlijk met de experts naar het archief van het paleis.³⁵² Het grootste probleem was wel niet het ontbreken van bepaalde stukken of het verkrijgen van inzage: in hun nota's gaven de deskundigen de opmerking dat veel van de archieven die zij geraadpleegd hadden, zich in slechte staat bevonden. Ook Versnick maakte in hetzelfde gesprek een opmerking over de archieven van het paleis, die hij een westerse democratie onwaardig vond en waarvan hij zei dat hij zulke toestanden eerder verwachtte in een bananenrepubliek.³⁵³ Omwille van deze reden gaf de commissie in haar eindconclusie dan ook de aanbeveling, dat de regering dit zou rechtzetten. Vooral Willems behartigde deze zaak, door na de beëindiging van de werkzaamheden in enkele debatten regelmatig te wijzen op de erbarmelijke staat van de archieven. Hij ging daarbij zelfs zover te zeggen dat de commissie veel meer hadden kunnen ontdekken, indien deze in betere staat waren geweest.³⁵⁴ Dit laatste leek evenwel een lichte overdrijving te zijn, gezien De Vos stelde dat naar het einde van de werkzaamheden toe, zij slechts bevestiging vonden van wat al gekend was.³⁵⁵

De experts moesten niet altijd teruggrijpen naar hun bevoegdheden als onderzoeksrechter. Zo kwam een belangrijke vondst voort uit een gesprek met één van de betrokken actoren, die nog steeds in leven was, met name de al genoemde Verscheure. Zijn persoonlijke zakagenda bevatte één van de meest duidelijke sporen om de moord in de tijd te kunnen plaatsen, namelijk de aantekening '9.43 L. mort', op datum van 17 januari 1961. Via deze verwijzing kon men dus het exacte tijdstip van de dood van Lumumba vaststellen.³⁵⁶ Dit voorbeeld toonde aan dat hoewel de commissie over uitgebreide bevoegdheden beschikte, zij deze vaak enkel hoefde in te zetten als drukkingsmiddel, om de nodige documenten te verkrijgen.³⁵⁷ Een parlementaire commissie kent zo haar voornaamste troef als een stok achter de deur, tenminste met betrekking tot dit type onderzoek. Ditzelfde element bleek dan weer omgekeerd evenredig van toepassing te zijn voor de getuigenverhoren, gezien zoals vermeld veel getuigen hun eigen rol minimaliseerden. Het feit dat deze getuigen in een zeer formele context en vaak voor de ogen van de pers hun verhaal moesten doen, droeg waarschijnlijk bij tot een sfeer die een defensieve houding van de betrokkenen in de hand werkte. Omwille van die reden droegen deze getuigenissen niet veel bij, hoewel er zoals vermeld een bepaalde wisselwerking ontstond tussen de documenten en de getuigen. Ook met betrekking tot het onderzoek naar Lahaut kwam dit element trouwens aan bod. Zo moesten de verklaringen van Moyon steeds met veel omzichtigheid worden gebruikt en konden Van Doorslaer en Verhoeven hun conclusies slechts als een hypothese voorleggen.

³⁵² VERSNICK, interview, april 2016; Noot: de toegang tot het paleis werd ook zonder problemen verleend door kabinetschef Jacques van Ypersele de Strihou, die daarbij wel benadrukte dat dit geen precedent vormde. Zie: GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, Briefwisseling commissie, Brief Jacques van Ypersele de Strihou aan Versnick omtrent Koninklijk archief, 25 mei 2000.

³⁵³ BRUSSEL, Archief Kamer, *Commissie Lumumba*, Interim-rapport Experts, 20 november 2001, 14; VERSNICK, interview, april 2016; Noot: De Vos en Gerard zetten zelfs hun studenten in, om dit archief te helpen ordenen.

³⁵⁴ *Verslag Onderzoekscmissie: Deel II*, Kamer, 842-844; *Commissie voor de Binnenlandse Zaken, de Algemene Zaken en het Openbaar Ambt: Integraal Verslag* (CRIV 50 COM 718), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 17-04-2002, 9; Noot: Willems was helaas fysiek niet in staat tot een interview.

³⁵⁵ DE VOS, interview, maart 2016.

³⁵⁶ GERARD, interview, maart 2016; Noot: deze nota was aangepast, maar via infraroodstraling kon de originele aantekening hersteld worden. Zie: GERARD, 'Het Lumumba-onderzoek' (Discussiedossier over Lumumba), 403.

³⁵⁷ Noot: ook Gerard stelde in een artikel dat de commissie over het algemeen haar bevoegdheden niet moest inzetten, om toegang te verkrijgen tot bepaalde documenten. Daarnaast stelde hij in een ander interview dat de commissie wel veel deuren open kreeg, die anders gesloten bleven. Zie: GERARD, 'Clarifying the Past', in VAN ENGEN e.a., *Archives without Borders*, 294; DE BROUWER e.a., 'Table ronde', (Les Cahiers de la Fonderie), 62.

Deze werden enkel bevestigd door het gebruik van documenten, zoals het rapport van Moyon, via het onderzoek van de commissie-Lahaut.

Ook de commissie-Lahaut had toegang tot verscheidene bronnen. Hierbij werden ook in dit dossier de archieven van onder meer het Koninklijk Paleis en van Staatsveiligheid geraadpleegd.³⁵⁸ Het verkrijgen van die toegang, vooral voor deze laatste dienst, verliep wel zeer chaotisch. De tweede fase van het onderzoek werd voornamelijk gekenmerkt door deze kwestie, die lang bleef aanslepen. Er was daarbij redelijk wat lobbywerk nodig van Van Doorslaer, die via zijn contacten met verschillende politici enkele initiatieven liet opzetten, om ervoor te zorgen dat de onderzoekers de nodige archieven konden raadplegen. Hiervoor werden onder meer twee wetgevende initiatieven opgestart, waarbij een eerste wetsvoorstel in juli 2012 werd ingediend in de Senaat. In september datzelfde jaar kwam het tweede voorstel in de Kamer tot stand, vanwege de al genoemde Gerkens.³⁵⁹ Beide voorstellen benadrukten daarbij de noodzaak om op deze wijze de nodige toelating te verkrijgen, omdat het CegeSoma hiermee verschillende problemen ondervond. Niettemin werd geen van beide voorstellen uiteindelijk omgezet in effectieve wetgeving. Omwille van deze patstelling riep het CegeSoma in haar communicatie dan ook regelmatig de politiek op om hier werk van te maken.³⁶⁰ Gerkens ondersteunde dit instituut daarbij niet enkel met haar wetsvoorstel. Zij deed dit ook via interpellaties in het parlement, onder meer aan de opeenvolgende ministers van Wetenschapsbeleid en aan de minister van Justitie, Annemie Turtelboom. Zij vroeg deze laatstgenoemde eind 2012 specifiek naar de toegang tot de archieven van Staatsveiligheid, waaruit bleek dat Turtelboom de mate van toegang zoals die in de oorspronkelijke resolutie omschreven werd, te ruim vond.³⁶¹ Dit aspect vormde dan ook de reden waarom het tot 2013 duurde, vooraleer de commissie deze toegang uiteindelijk kreeg.³⁶² Er bestond tussen het CegeSoma en Staatsveiligheid alvast een principeakkoord hiervoor, waardoor deze kwestie dus hoofdzakelijk draaide rond de mate van toegang.³⁶³ Gerard zei hierover dat het nu eenmaal onmogelijk was op voorhand te weten wat je zoekt en waar het te vinden. Hij benadrukte ook dat het vaak niet één specifiek stuk was dat het verschil maakte, maar wel het geheel aan documenten.³⁶⁴

De grootste uitdaging voor de commissie-Lahaut bleken de archieven van de AIVD. Het commissieverslag vermeldde dat deze militaire inlichtingendienst zeer weigerachtig stond tegenover

³⁵⁸ GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut Vermoord?*, 294-296.

³⁵⁹ *Wetsvoorstel betreffende de uitvoering van een wetenschappelijk onderzoek naar de moord op Julien Lahaut*, P. MAHOUX en P. MOUREAUX (DOC 5-1706/1), Belgische Senaat, Brussel, 10-07-2012; *Wetsvoorstel betreffende de uitvoering van een onderzoek door het Studie- en Documentatiecentrum "Oorlog en Hedendaagse Maatschappij" (SOMA) naar de moord op Julien Lahaut*, M. GERKENS en E. BREMS (DOC 53 2419/001), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 21-09-2012.

³⁶⁰ E. GERARD, 'Het Onderzoek naar de Moord op Julien Lahaut wordt verder gezet', *Berichtenblad van het Studiecentrum Oorlog en Maatschappij*, Brussel, 2012, 23-24. (http://www.cegesoma.be/docs/media/Bulletins/Berichtenblad45_Site.pdf). Geraadpleegd op 23 juli 2016; *CegeSoma*, 'De moord op Julien Lahaut: een eerste balans van het onderzoek'.

³⁶¹ *Schriftelijke Vragen en Antwoorden: Vraag nr. 107 van Gerkens*, Kamer, 15-03-2011, 171-173; *Commissie voor Justitie*, Kamer, 04-07-2012, 12-14; *Schriftelijke Vragen en Antwoorden: Vraag nr. 557 van mevrouw de volksvertegenwoordiger Muriel Gerkens* (QRVA 53 084), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 09-10-2012, 188-189; Noot: deze opeenvolgende ministers waren de reeds vermelde Magnette en Courard.

³⁶² E. GERARD, 'De Moord op Julien Lahaut: stand van zaken', *Berichtenblad van het Studiecentrum Oorlog en Maatschappij*, Brussel, 2013, 29-30. (http://www.cegesoma.be/docs/media/Bulletins/Berichtenblad46_Site.pdf). Geraadpleegd op 23 juli 2016; Noot: hierbij kreeg enkel Gerard een veiligheidsmachtiging toegewezen. Zie: DE RIDDER, 'Wie heeft Lahaut vermoord?', 94.

³⁶³ *Commissie voor het Bedrijfsleven, het Wetenschapsbeleid, het Onderwijs, de Nationale Wetenschappelijke en Culturele instellingen, de Middenstand en de Landbouw* (CRIV 53 COM 681), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordiger, Brussel, 26-02-2013, 1-4.

³⁶⁴ GERARD, interview, maart 2016; Noot: deze opmerking deed ook denken aan zijn werk in de commissie-Lumumba, waarbij de telexen van d'Aspremont via het geheel van verzonden telexen werden verduidelijkt.

de onderzoekers van de commissie. Toen deze documenten effectief verkregen werden, bleek de inhoud ervan eerder teleurstellend te zijn: de deskundigen vonden slechts één exemplaar terug van de maandelijkse rapporten die Moyon schreef.³⁶⁵ De Ridder benadrukte in een gesprek trouwens dat de AIVD zelf een selectie had doorgevoerd en deze bundel daarna overmaakte aan de onderzoekers.³⁶⁶ Niettemin toonde dit ene rapport wel aan dat ook de AIVD tot de lijst van correspondenten behoorde, hoewel zijn exacte rol binnen het netwerk onbekend bleef. Hoewel de commissie-Lahaut op die manier uiteindelijk toegang tot veel archieven verkreeg, verliep dit in tegenstelling tot de commissie-Lumumba niet bijster transparant, laat staan efficiënt. Van Doorslaer moest via zijn politieke contacten herhaaldelijk tussenkomen. Doorheen dit dossier had hij steeds een grote invloed gehad, vanaf zijn studie met Verhoeyen, tot aan het eindverslag van de commissie. Elk wetgevend initiatief verwees daarbij naar zijn boek en ook de reportage van *Keerpunt* kwam tot stand met zijn medewerking. In tegenstelling tot de commissie-Lumumba kon zowel het CegeSoma als het onderzoek zelf dus niet rekenen op veel politieke en financiële steun, en was de behandeling van de zaak Lahaut volledig afhankelijk van persoonlijke initiatieven. In contrast hiermee konden de experts van de commissie-Lumumba terugvallen op zeer brede politieke steun. Lumumba is dan ook een figuur die nog steeds tot de verbeelding spreekt, los van het feit of hij nu aanzien wordt als engel of als 'Satan'. Dit onderzoek zette in feite zichzelf zo op de politieke agenda, door de studie Van De Witte, terwijl in het geval van de moord op Lahaut dit eerst als thema moest gelanceerd worden in de media. Lahaut kon dan ook niet op dezelfde belangstelling rekenen als Lumumba. Dit vormde waarschijnlijk ook de voornaamste reden voor Muller om op de vraag wat de grootste uitdaging was bij dit onderzoek, te antwoorden met: "*Toute cette enquête représentait un défi*".³⁶⁷

2. Externe Verschillen: Commissiewerk vs. 'Klassiek' Onderzoek

"Zo'n kansen krijg je in je leven als historicus niet veel."

In dit citaat spreekt De Vos over zijn ervaringen als expert.³⁶⁸ Hiermee benadrukte hij het feit dat de commissie-Lumumba de kans kreeg baanbrekend werk te verrichten. Ook voor de commissie-Lahaut was dit het geval, gezien zij via het CegeSoma er uiteindelijk in slaagde om veel gesloten archieven te raadplegen. De archieven van onder meer Staatsveiligheid en van het Koninklijk Paleis spreken daarbij het meest tot de verbeelding. Dat dit dan ook jaloezie opriep van veel collega-historici sprak voor zich. Daarnaast gaven deze historici ook onderbouwde kritieken op deze quasi ongelimiteerde toegang, waar zij alleen maar van konden dromen. Met betrekking tot de commissie-Lahaut was deze kritiek wel niet van toepassing, hoewel ook deze commissie zoals gezegd toegang kreeg tot documenten van bijvoorbeeld Staatsveiligheid. De vraag die zich dan ook stelt, is in welke mate het werk van een historische commissie eerder een oneerlijk voordeel vormt, veeleer dan een opportuniteit. Voor wat betreft dit laatste is dit zeker waar, wat ook De Vos en Gerard beaamen.³⁶⁹ Diegenen die niet deze opportuniteit hadden, stelden zich wel vragen bij de geldigheid van dit onderzoek, gezien de gebruikte documenten niet konden geverifieerd worden. Daarnaast bleek een ander vraagstuk of het wenselijk was, dat de historicus zich zou inlaten met historische commissies, als een soort rechter. Deze

³⁶⁵ GERARD e.a., *Wie heeft Lahaut vermoord?*, 201-202.

³⁶⁶ DE RIDDER, interview, april 2016; Noot: ook De Ridder benadrukte de vijandigheid van de AIVD, m.b.t. inzage.

³⁶⁷ MULLER, interview, mei 2016.

³⁶⁸ DE VOS, interview, maart 2016; Noot: De Vos wees zelf ook op de academische jaloezie die er bestond, over de opdracht van de commissie-Lumumba. Hoewel dit ergens logisch is, blijft dit gevoel uiteraard moeilijk meetbaar.

³⁶⁹ DE VOS, interview, maart 2016; GERARD, interview, maart 2016.

problematiek kwam in het eerste hoofdstuk al aan bod, maar het volgende gedeelte zal deze vragen proberen te beantwoorden, binnen de specifieke context van de besproken commissies en door de afweging te maken met klassiek historisch onderzoek. Met dit laatste wordt een onderzoek bedoelt, dat niet kan buigen op ruime politieke steun of toegang tot gesloten archieven. Ook wat dat betreft speelt de overheid via haar wetgeving een rol.

2.1. Geldigheid van het onderzoek

In 2006 werd er via een petitie een oproep gelanceerd, die getekend was door 151 historici. In de tekst ervan vroegen zij de overheid om eindelijk werk te maken van een degelijke archiefwet, met minder strenge regels voor raadpleging. Ook de commissie-Lumumba werd daarin vermeld, als een lovenswaardig initiatief. Niettemin was het voor de ondertekenaars van deze petitie beter, indien de politiek een meer open kader zou scheppen voor universitair en privaat onderzoek, veeleer dan via overheidsopdrachten te werken. Deze hielden het gevaar in van een officiële geschiedenis, waarbij bepaalde historische onderwerpen in de verdrinking zouden komen te staan.³⁷⁰ Raxhon van zijn kant reageerde hierop met een opiniestuk, waarbij hij zich afvroeg waar het probleem lag bij historische commissies. Verder was hij wel akkoord met de vraag naar een betere toegang tot archieven.³⁷¹ De kwestie van toegang was dan ook één van de voornaamste kritieken op commissiewerk. De experts van de commissie-Lumumba probeerden hier wel rekening mee te houden, door zoveel mogelijk bronnenmateriaal in hun verslag bij te voegen, zodat dit voor andere onderzoekers beschikbaar werd.³⁷² Omasombo stelde niettemin dat in dit geval er nog steeds een selectie was doorgevoerd door de experts, waardoor er ook zo geen sprake kon zijn van een volledige weergave.³⁷³ Op die manier konden de resultaten niet afgetoetst worden aan de bronnen. Voor wat betreft deze laatste kritiek, stelt Gerard dat er in de academische wereld slechts zelden een onderzoek wordt overgedaan, wat een geldig punt is. Wat eventueel wel een probleem vormt, is dat zeer veel studies voortbouwen op elkaar, waardoor het commissieverslag over de moord op Lumumba weliswaar een bijdrage levert, maar voor dit thema ook een soort moratorium vormt. Zo is de kans klein dat dit onderwerp vlug terug aan de beurt zal komen, met een soortgelijke toegang tot archieven.

Dat deze historische commissies aanleiding zouden geven tot een verstomming van het debat, of een officiële geschiedenis, leek alvast voor de commissie-Lumumba niet het geval te zijn. Nadat het rapport was neergelegd, kwam er een historiografisch debat op gang, waarbij de resultaten van het verslag zowel op lof als op kritiek konden rekenen, dit laatste voornamelijk vanuit linkse hoek. De Witte bleek hiervan de voornaamste vertegenwoordiger. Verder wezen verscheidene auteurs op het feit dat De Wittes studie het werk was van een socioloog en niet van een historicus.³⁷⁴ De meeste Belgische studies over Lumumba werden dan ook geschreven door antropologen of Afrika-kenners, zoals de al vermelde Libois. Deze was trouwens als enige deskundige van de commissie-Lumumba

³⁷⁰ J. ART e.a., 'Geschiedenis is meer dan herinneren', *De Standaard* (25 januari 2006). (<http://www.standaard.be/cnt/gm6n9vmk>). Geraadpleegd op 24 juli 2016.

³⁷¹ P. RAXHON, 'Décryptage d'un manifeste d'historiens', *La Libre* (27 januari 2006). (<http://www.lalibre.be/debats/opinions/decryptage-d-un-manifeste-d-historiens-51b88d45e4b0de6db9ad6644>). Geraadpleegd op 24 juli 2016.

³⁷² GERARD, interview, maart 2016; DE BROUWER e.a., 'Table ronde', (*Les Cahiers de la Fonderie*), 63.

³⁷³ OMASOMBO, 'difficile regard sur un passé', 12-13.

³⁷⁴ GENT, Amsab-ISG, *Archief Leen Laenens*, nr. CO.0610, rubr. S/2012/532, *Notities van Laenens*, Artikel van Luc François getiteld 'Over nut en nadeel van een parlementaire commissie-Lumumba', s.d., 2; VERBEECK, 'een Belgische 'Methodenstreit'', 20; Z.A. ETAMBALA, 'De moord op Lumumba. Het boek van Ludo De Witte en de instelling van een parlementaire onderzoekscommissie. Enkele reflecties', *Tijdingen uit Leuven*, (2000) 6.

geen historicus van opleiding, maar in het debat rond de commissie werd hij wel als de belangrijkste expert aanzien.³⁷⁵ Libois was dan ook de oprichter van het CRISP (*Centre de recherche et d'information socio-politiques*), een instituut dat al sinds de jaren 1960 kwaliteitsvolle publicaties uitbracht over Congo.³⁷⁶ Gezien zijn beperkte bijdrage, vormde het werk van de commissie-Lumumba in zekere zin de voornaamste historische studie over dit thema, die ook effectief door historici werd gevoerd. Ook de academische wereld kent zo dus een zekere selectiviteit, iets wat ook samenhangt met de groeiende marktlogica waar Von der Dunk op wees.³⁷⁷ Dit was ook het geval voor de zaak Lahaut, die noch voor noch na deze commissie veel werd besproken. Wel is ook commissiewerk onderhevig aan een vraag vanuit de samenleving, gezien dit behoort tot publieksgeschiedenis. Dit blijkt ook uit de grote focus die commissies binnen Europa op de Tweede Wereldoorlog leggen, wat steeds een populair thema is. Niettemin is deze keuze voor een onderzoeksvoorwerp dat leeft binnen de maatschappij, nog iets anders dan de al voltooide 'populistische' geschiedenis van een commissie, waarvan eerder sprake was.³⁷⁸ Tot slot werd in 2009 ook een beperkte aanpassing doorgevoerd van de Belgische archiefwet, die de termijn voor raadpleging terugbracht van 100 naar 30 jaar, voor onder meer archieven met een onderzoekswaarde.³⁷⁹ Rijksarchivaris Karel Velle wil trouwens nog verder gaan, door dit ook voor de archieven van Staatsveiligheid te doen.³⁸⁰ Op die manier kan er na verloop van tijd een gelijk speelveld ontstaan, tussen academische geschiedschrijving en commissiewerk.

2.2. Wenselijkheid van het onderzoek

Binnen academische geschiedschrijving ligt de nadruk op het vermijden van een oordeel. Omwille hiervan wordt commissiewerk dan ook argwanend bekeken, gezien de al vermelde notie van de historicus als rechter van de geschiedenis. Net als Bergier zei Raxhon daarover dat hij geen schuld, maar verantwoordelijkheid wou vaststellen.³⁸¹ Bambi Ceuppens daarentegen stelde dat een rechter steeds een oordeel velde met een bepaalde finaliteit, waardoor een historicus in dezelfde positie in feite onwetenschappelijk te werk ging. Gerard reageerde daarop door te stellen dat Ceuppens geen onderscheid maakte, tussen het werk van de experts en dat van de politici.³⁸² Hoewel hij hiermee de kritiek wegwuifde, bleek dit onderscheid inderdaad niet steeds gemaakt te worden. Zo citeerde ook De Witte uit het politieke gedeelte van het verslag, maar verwees daarbij wel tot drie maal toe naar de experts.³⁸³ Daarnaast plaatste hij in *De moord op Lumumba* zichzelf in de rol van openbaar aanklager,

³⁷⁵ DE WITTE, 'Lumumba in het Belgisch parlement', *Uitpers*; GENT, Amsab-ISG, *Archief Laenens*, Artikel van François 'Over nut en nadeel commissie-Lumumba', 12-13.

³⁷⁶ RAXHON, 'Historiens et commissions d'enquête parlementaire', in ZELIS, *L'historien dans l'espace public*, 71.

³⁷⁷ DE BROUWER e.a., 'Historiens et commissions d'enquête', (Les Cahiers de la Fonderie), 56; VON DER DUNK, 'Opdrachten horen tussengangen te zijn' (De Arena), 259; Noot: het viel op dat bv. Gerard vermeldde dat het verslag over Lahaut beter onder zijn ondertitel was gepubliceerd (*De geheime Koude oorlog in België*), wat de verkoop ervan had kunnen opkrikken. Hierdoor zou het commissieverslag over de moord op Lahaut wel niet eens zijn naam dragen, tenminste niet in de hoofdtitel. Uit: GERARD, interview, maart 2016.

³⁷⁸ JONES e.a., *Contemporary History*, 8.

³⁷⁹ K. VELLE, *Archieven, Politiek en de Burger*, Brussel, 2013, 11-12 en 34-35. (http://www.kvab.be/downloads/stp/mw_archieven-politiek-en%20de%20burger_151213.pdf). Geraadpleegd op 24 juli 2016; Noot: niettemin deze aanpassing, stelt zich de vraag wie bepaalt wat onderzoekswaarde heeft.

³⁸⁰ VERHOEYEN, interview, mei 2016.

³⁸¹ BERGIER, 'Commissioned History', in RATHKOLB, *National Socialist Legacy*, 49; RAXHON, *débat Lumumba*, 88.

³⁸² B. CEUPPENS, 'Lumumba: De Complotten? De moord. Onderzoeksrapport of historische studie?' (Discussiedossier over Lumumba), *Bijdragen en Mededelingen Betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 122 (2007), 390-393; GERARD, 'Het Lumumba-onderzoek' (Discussiedossier over Lumumba), 402.

³⁸³ DE WITTE, 'Lumumba in het Belgisch parlement', *Uitpers*. Noot: De Witte was zich wel bewust van deze scheiding in het verslag, tussen het politieke en het wetenschappelijke gedeelte, gezien hij dit zelfs vermeldde.

waardoor Brassinne ook in de rol van advocaat van de verdediging werd geduwd.³⁸⁴ Op die manier creëerde De Witte zelf de nood aan een soort rechtbank, die zijn aanklacht zou onderzoeken. Versnick sprak dan ook over de commissie als een onderzoek "à charge en à decharge".³⁸⁵ Ook bij de commissie-Lahaut was dit element aanwezig. Dit bleek uit het feit dat, in een radio-interview naar aanleiding van de publicatie van het commissieverslag, Gerard de vraag kreeg of deze methode ook niet kon toegepast worden bij andere gerechtelijke dossiers, zoals dat van de Bende van Nijvel.³⁸⁶ Verder is de politieke overtuiging van verscheidene auteurs zoals De Witte algemeen bekend en aanvaard.³⁸⁷ Toch wordt de wetenschappelijkheid van zijn werk en dat van andere geëngageerde historici, zoals de al vermelde Hobsbawm, over het algemeen niet in vraag gesteld. Het verslag van een historische commissie kan daarentegen wel juridisch van aard zijn: zo dienden de nabestaanden van Lumumba in 2011 een klacht in tegen een elftal Belgen, voor hun rol in de moord. De Witte hielp mee deze klacht voor te bereiden, die hij motiveerde met informatie die grotendeels uit het verslag van de commissie-Lumumba kwam.³⁸⁸ Deze klacht is nog steeds lopende, maar volgens De Witte zijn de advocaten alvast optimistisch.³⁸⁹ Commissiewerk heeft zo dus effectief juridische gevolgen, hoewel dit ook geldt voor de al vermelde Irving en zijn academische interpretatie van de Holocaust.

³⁸⁴ DE WITTE, *De Moord op Lumumba*, 17.

³⁸⁵ BEIRLANT, 'Experts kritisch voor Boudewijn', *De Standaard* (7 november 2001).

³⁸⁶ 'Vandaag', *Radio 1*, 12 mei 2015; Noot: ook De Vos zei dat het inzetten van historische vaardigheden bij zogenaamde *cold cases* een grote bijdrage kon leveren. Gerard onderschreef verder deze stelling. Uit: DE VOS, interview, maart 2016; GERARD, interview, maart 2016.

³⁸⁷ Noot: ook De Witte noemde zich geëngageerd en vertelde verder dat je steeds je eigen onderzoeksvoorwerp koos, op basis van je eigen waarden en normen. Verder zei ook Omasombo: "*La position neutre n'existe pas*". Uit: DE WITTE, interview, juni 2016; OMASOMBO, interview, april 2016.

³⁸⁸ 'Nabestaanden Lumumba dienen klacht in tegen Etienne Davignon', *De Morgen* (23 juni 2011). (<http://www.demorgen.be/plus/nabestaanden-lumumba-dienen-klacht-in-tegen-etienne-davignon-b-1412188219603/>). Geraadpleegd op 24 juli 2016; 'Joos', *Radio 1*, 22 juni 2011 (<http://www.radio1.be/audio/lumumba?seek=546&popup>). Geraadpleegd op 24 juli 2016; Noot: De Witte zei dat het gebruik van het commissierapport hiervoor een tactische overweging was.

³⁸⁹ 'Federaal parket mag moord op Patrice Lumumba onderzoeken', *Knack* (12 december 2012). (<http://www.knack.be/nieuws/belgie/federaal-parket-mag-moord-op-patrice-lumumba-onderzoeken/article-normal-74513.html>). Geraadpleegd op 24 juli 2016; DE WITTE, interview, juni 2016.

BESLUIT

1. Historische Commissies: een Actueel Verleden

"Die geschiedkundige verworvenheden zijn nooit echt verworven."

Met deze uitspraak blik De Witte licht ontgoocheld terug, op het veranderende discours binnen de samenleving.³⁹⁰ Hij sprak hier over het beeld van het Belgische koloniale verleden, dat onder meer door zijn studie was bijgesteld. Sindsdien zag hij zelf wel een tendens om terug te grijpen naar het oude discours, dat iemand als Brassinne voorstond. De Witte deed hiermee wat Reynebeau reeds beschreef, namelijk terugkijken op je eigen verleden. Dit was zoals gezegd een actuele bezigheid, net zoals een commissie die zich boog over een onverwerkt verleden, ook tot deze categorie behoorde. Op die manier draait commissiewerk in feite rond een 'actueel verleden'. Deze term is daarbij wel een paradox, gezien het verleden per definitie niet actueel kan zijn. Het verleden is in de eerste plaats historisch en hoewel een onverwerkt verleden nog kan rondspoken in het heden, toont alvast de Srebrenica-commissie aan dat een al te politiek-actueel onderwerp het historisch werk zou schaden. Hoewel deze commissie zelf zeer ver van de politiek stond, leunde haar onderzoeksvoorwerp veel te dicht aan bij diezelfde politieke wereld, omwille van de actualiteitswaarde ervan. In het geval van de commissie-Lahaut, die hetzelfde model volgde, was dit helemaal niet het geval. Hoewel dit onderwerp sporadisch in de media verscheen, werd het nooit brandend actueel, of stond het nooit hoog op de politieke agenda. Niettemin moest Van Doorslaer dit thema actueel maken, om zo de broodnodige financiële en politieke steun binnen te halen, door deze zaak in de media te lanceren. Dit verradt de dubbelzinnige natuur van commissiewerk, dat enerzijds een bepaalde graad van actualiteit nodig heeft, maar anderzijds niet te fel in de schijnwerpers mag komen. Deze dubbelzinnigheid zit ook in het feit dat commissiewerk erop gericht is *closure* te bekomen, om een bepaalde episode voor eens en voor altijd af te sluiten. Toch kan het verslag van een commissie net een debat op gang brengen en de samenleving in beweging zetten, zoals dit het geval was bij de commissie-Bergier.

Ook de twee besproken commissies geven uiting aan een soort dubbele natuur binnen geschiedenis. Het rapport van de commissie-Lumumba is een sterk staaltje geschiedvorsing, met een halfslachtig besluit, terwijl in het geval van de commissie-Lahaut er gerust kan gesproken worden van degelijke geschiedschrijving, met sterke conclusies. Beide elementen zijn daarbij belangrijk binnen het historiografisch bedrijf. Ook de kritiek op het rapport van de commissie-Lumumba vertaalde zich, in het debat hierover, naar twee belangrijke stromingen binnen de geschiedschrijving: langs de ene kant was er sprake van een meer positivistische strekking, met een focus op schriftelijke bronnen. Hier tegenover stond dan weer de meer interpretatieve strekking, die verder keek dan enkel dat wat op papier stond. Gerard zat in deze discussie overduidelijk in het eerste kamp, door zijn nadrukkelijk positivistisch karakter, dat uit de interviews met hem naar boven kwam. De Witte daarentegen hield er zonder twijfel een eigen lezing van de bronnen op na en volgde zo meer de interpretatieve visie.³⁹¹ Op die manier vertegenwoordigden deze twee strekkingen elk een andere lezing van de geschiedenis, als een binair discours binnen de historische wereld. Daarnaast kon De Vos er zijn eigen interpretatie op na houden van de koloniale geschiedenis van België, wat De Witte maar ook andere historici als

³⁹⁰ DE WITTE, interview, juni 2016.

³⁹¹ Noot: Gerard vermeldde in zijn interview herhaaldelijk het woord 'Rankeans', een opvatting waarvoor hij een lans wou breken, terwijl hij daarnaast zeer afkerig stond tegenover mondelinge bronnen. Op die manier staat hij eerder voor het 'klassieke' historische onderzoek, iets wat ook De Ridder en Muller bevestigen. Uit: GERARD, interview, maart 2016; DE RIDDER, interview, april 2016; MULLER, interview, mei 2016.

problematisch ervoeren, gezien zijn invloed in de commissie-Lumumba. Ook bij de commissie-Lahaut was er sprake van het uitoefenen van invloed, in veel grotere mate, hoewel dit hier uitging van Van Doorslaer, naar de politiek toe. In dit geval werd zijn links profiel niet als een probleem aanzien. Historici mochten dan wel geëngageerd zijn, maar binnen een commissie werd van hen vooral neutraliteit verwacht, omdat het een vorm van officiële geschiedschrijving betrof. Omwille hiervan legden ook de experts zelf de focus hoofdzakelijk op schriftelijke bewijsstukken en vermeden zij interpretaties.³⁹² Toch was er nog steeds veel kritiek op hun rapport. Lorenz sprak in dit geval van een zekere verwachtingshorizon die er bestond bij het publiek, dat niet elk verhaal zou aanvaardden, ook al was dit historisch correct.³⁹³ Het geval van de commissie-Bergier in Zwitserland toonde dit zeer goed aan, gezien er enerzijds niets nieuws verteld werd, maar anderzijds de codificatie van dit al gekende discours aanzien werd als een onveranderbare en onaanvaardbare geschiedenis. Ieder heeft dan ook zijn eigen historische waarheid, die door anderen niet steeds aanvaard wordt.

De kritiek die de historische wereld had op de commissie-Lumumba en haar rapport, was daarbij even dubbelzinnig als het eindrapport van de commissie zelf. Voor de ene criticaster was dit een politiek-ideologisch werk met een conservatieve instelling, voor de andere betrof het hier een politiek compromis dat vis noch vlees bleek en ook in dit geval niet veel nieuws vertelde. Langs de ene kant was de commissie samengesteld volgens de traditionele Belgische verdeelsleutel, met twee Nederlandstaligen en twee Franstaligen. Langs de andere kant waren er dan weer twee historici die uit conservatieve hoek kwamen, wat het werk ideologisch kleurde. Hierbij werden beide kritieken in de schoot van de commissie geworpen, hoewel deze tegenstrijdig waren. Gerard zelf opende zijn interview alvast met te zeggen dat, hoe vaak hij ook vertelde dat er geen sprake was van politieke invloed, dit niet geloofwaardig overkwam.³⁹⁴ Ook hier was er dus sprake van een discours dat niet werd aanvaard. In de bronnen en in de commentaren van de geïnterviewden kwam wel duidelijk naar voor dat er van politieke invloed geen sprake was, maar dat er eerder een productieve samenwerking ontstond tussen politici en historici.³⁹⁵ Als er al een beïnvloeding plaatsvond, was dit hoofdzakelijk in de vorm van de opdracht zelf, die vanuit de politiek aan historici werd gegeven. Deze opdracht kwam bij de commissie-Lumumba op zijn beurt dan weer tot stand door het historisch werk van De Witte. In het geval van de commissie-Lahaut daarentegen kwam de opgave op het eerste gezicht dan wel vanuit de politieke wereld, maar gebeurde dit *de facto* op gezag van een historicus, met name Van Doorslaer, die verschillende initiatieven op poten zette. Al deze elementen tonen aan dat er een zeer grote wisselwerking bestaat, tussen de historicus en de politiek. Dit verloopt via de media en bij uitbreiding de maatschappij, om zo een bepaalde invloed uit te oefenen. Historici spelen zo een voorname rol, zowel in het bepalen van de politieke agenda, als in het uitvoeren ervan.

Deze bepaling van de agenda is daarbij niet zo controversieel, als wanneer deze relaties andersom liggen: indien bijvoorbeeld de socialistische partij aan een gelijkgestemde historicus zou vragen een werk te schrijven over de geschiedenis van de Belgische sociale beweging, met daarbij voldoende aandacht voor de rol van die partij zelf, zou dit als veel meer dan enkel lobbywerk aanzien worden. Hoewel dit punt op het eerste gezicht vanzelfsprekend lijkt, gaat dit wel uit van een al even onhaalbare neutraliteit die aan de politiek wordt toegeschreven, zoals die ook van de experts in de commissie-Lumumba verwacht wordt. Deze dubbelzinnigheid vertaalde zich ook in de connotaties die

³⁹² Noot: ook m.b.t. de commissie-Lahaut zei Muller dat zij zich in hun conclusies wilden beperken tot wat zij konden bewijzen. Dit vormde één van de redenen waarom de rol van de Kerk niet aan bod kwam; MULLER, interview, mei 2016.

³⁹³ LORENZ, 'Historical Knowledge and Reality', 323-326.

³⁹⁴ GERARD, interview, maart 2016.

³⁹⁵ Noot: zo reageerde LAENENS enigszins verbaasd op de vraag of er aan het rapport van de experts iets was aangepast. "Dan heb je pas politiek", zo stelde zij. Uit: LAENENS, interview, april 2016.

in de literatuur aan beide onderzoeken gegeven werden. In het geval van de commissie-Lumumba was er sprake van een politiek compromis, wat strookte met de omschrijving die Barkan gaf aan commissiewerk, als een *shared narrative*. Dit *compromis à la Belge* was zoals gezegd voor de meesten niet bevredigend en de invloed van bepaalde politieke stromingen werd daarbij als negatief ervaren. Met betrekking tot het onderzoek van de commissie-Lahaut was er dan weer sprake van een andere term, met name pluralisme. Dit pluralisme sloeg daarbij op de diverse ideologische stromingen die in het CegeSoma als overheidsinstituut aanwezig waren, wat zich ook verder zette in de commissie zelf. Van Doorslaer wou dat dit onderzoek zo breed mogelijk gedragen werd en dus een uitgesproken pluralistisch karakter had. In dit geval had dit pluralisme daarbij een positieve bijklank in de wetenschappelijke wereld. Deze wereld is daarnaast grotendeels opgebouwd volgens dezelfde levensbeschouwelijke scheidingslijnen die ook in de politiek aanwezig zijn, via vrijzinnige en katholieke universiteiten. Verder wees Van Den Driessche op het feit dat zelfs archiefinstellingen nog steeds de oude verzuilde structuren volgden, zoals het AMSAB voor sociale geschiedenis, of de christelijke wortels van het KADOC.³⁹⁶ Hetzelfde geldt ook voor universiteiten, die net als politieke partijen een bepaald profiel hebben, waarbij ook de historici die er werkzaam zijn er een bepaalde overtuiging op nahouden. Daar waar de wetenschappelijke wereld een regenboogcoalitie als positief ervaart binnen haar eigen domein, hoewel het weinig voorkomt, staat hetzelfde principe in de politieke wereld dan weer bekend als een verzwakt *compromis à la Belge*.

Een laatste opvallende vaststelling heeft betrekking op het verschil in discours dat er bestaat, rond beide commissies. De commissie-Lumumba stond zeer vaak in het oog van de storm en vormde het onderwerp van een diepgaand historiografisch debat. In vergelijking hiermee kwam de commissie-Lahaut amper aan bod binnen de literatuur, zelfs niet toen haar resultaten werden meegedeeld. De voornaamste oorzaak hiervan hing samen met de eerder vermelde aanvaardbaarheid van een discours, dat voor wat betreft de commissie-Lumumba zeer moeilijk lag. De reden hiervoor was simpelweg het feit dat er geen voldoende afstand bestond, tussen enerzijds de politieke en anderzijds de historische wereld. Hoewel ook Van Doorslaer zeer goede en intense contacten onderhield met verscheidene politici, zoals Gerkens en Van Quickenborne, had zijn instituut een zeer goede wetenschappelijke reputatie en verrichtte het degelijk en onafhankelijk onderzoek. Voor wat betreft de commissie-Lumumba daarentegen, werkten de experts nauw samen met politici, wat letterlijk en figuurlijk gebeurde binnen de muren van het parlement. Dit gegeven hangt ook nauw samen met de mate waarin een onderwerp zowel actueel als historisch moet zijn, om succesvol te worden behandeld door een historische commissie: zo moet ook de wijze waarop dit gebeurt een zekere graad van afstand inhouden, tegenover de politieke opdrachtgever. Tegelijkertijd mag deze afstand ook niet te groot worden, zodat het onderzoek als thema nog steeds voldoende binnen de politiek aanwezig is. De voornaamste manier waarop dit kan worden bekomen, is via de politieke bruikbaarheid van een specifiek onderwerp. Voor wat betreft de moord op Lumumba kwam deze commissie grotendeels tot stand, doordat dit onderzoek paste binnen het beleid van de nieuwe paarsgroene regering. Hoewel deze politieke recuperatie daarbij een negatieve connotatie heeft, kan dit ook aanzien worden als een engagement van politici, op dezelfde wijze dat ook individuele historici zoals De Witte zich engageren, voor een bepaald thema. Ook bij Van Doorslaer was dit het geval, die net zoals de politici die hij aansprak gebruik maakte van zijn positie, om een bepaalde agenda door te voeren. De ene deed dit daarbij met het oog op een bepaald beleid, de andere uit een bepaalde overtuiging, die hoewel ze niet politiek gekleurd was, toch ook ideologisch was bepaald.

³⁹⁶ VAN DEN DRIESSCHE, interview, april 2016.

1.a. Geschikt type van (politiek) onderzoek

Een samengaan van ideologische visies, tot een *compromis à la Belge*, was bij beide commissies van toepassing. Het verschil bestond erin dat zoals gezegd in het ene geval dit aanvaardbaar was, terwijl in het andere geval dit op zeer veel weerstand botste. Omwille van die reden lijkt de methode van een parlementaire commissie dan ook niet de meest geschikte. Hoewel deze formule zeer veel voordelen biedt, kan zij toch niet overtuigen. Gezien de historicus in de eerste plaats een geschiedkundig werk schrijft en geen politiek rapport, is de methode die de commissie-Lahaut heeft toegepast nog het meest aan te raden. Ook deze formule kent wel zeer veel problemen, niet in het minst omdat deze commissie niet kan rekenen op voldoende steun van haar opdrachtgever. Een duidelijk antwoord op de vraag welke methode het meest geschikt is voor een historische commissie kan zo niet gegeven worden, hoewel er daarnaast bepaalde conclusies kunnen getrokken worden. Zo blijkt alvast dat er voldoende afstand van de politiek moet bewaard worden, zodat de wetenschappelijkheid van het werk niet in twijfel kan worden getrokken. Niettemin het eindverslag van de commissie-Lumumba een zeer hoog en degelijk niveau van geschiedvorsching inhoudt, is de bijdrage hiervan voor de historische wereld toch beperkt, gezien het verslag vaak wordt afgedaan als politiek gekleurd. Een werk dat in een wetenschappelijke context tot stand kwam, zoals het verslag van de commissie-Lahaut, ondervond deze problemen dan weer niet. Daarnaast bleek de studie van De Witte wel quasi unaniem als een geëngageerd werk te worden omschreven, maar binnen de wetenschappelijke wereld vormde dit punt geen probleem, integendeel. Een wetenschappelijk instituut, zoals het CegeSoma of een universiteit, vormt zo dan ook nog steeds de ideale plaats voor historisch onderzoek. Deze instellingen creëren voldoende ruimte voor zowel het engagement van een historicus, alsook de reeds vermelde interpretatieve methode, die bij commissiewerk vaak ontbreekt.

Het karakter van een parlementaire commissie, zeker als die ook werkzaam is in het parlement, schept nu eenmaal een kader dat te veel de nadruk legt op bewijsvoering en geschreven documentatie. Zoals de studie van Van Doorslaer en Verhoeyen aantoonde, zijn ook mondelinge bronnen van belang. Binnen de formele context van een parlementaire commissie zouden deze niet ten volle tot hun recht komen. Ook deze studie toont trouwens aan dat een combinatie van geschreven documenten en interviews mogelijk is, waardoor er ook een synthese plaatsvindt, tussen de al vermelde positivistische en interpretatieve methode. Een studie die te fel buigt op het ene dan wel het andere, zoals bij het rapport van de commissie-Lumumba of de studie van Verhoeyen en Van Doorslaer, beperkt zich slechts tot één aspect van geschiedschrijving. Daarbij is ook het onderscheid tussen een geschreven en een mondelinge bron soms slechts een kwestie van tijd: zo kreeg de commissie-Lumumba tijdens de getuigenverhoren te maken met twee getuigen (Nendaka en Mukamba) die elkaar tegenspraken, voor wat betreft wie de beslissing nam om Lumumba over te brengen naar Katanga. Hoewel deze patstelling uiteindelijk werd opgelost via een document, ging het hier om een neergeschreven getuigenis, die meer dan twee jaar na datum was afgenomen, door de eveneens geëngageerde historicus Brassinne.³⁹⁷ Op die manier kwamen engagement, schriftelijke bronnen en historische getuigen samen, waarbij er een (beperkte) bijdrage werd geleverd aan de historie rond de moord op Lumumba. Vooral dit eerste element is daarbij van cruciaal belang, om ruimte te bieden aan vernieuwend historisch onderzoek. Indien dit niet het geval was zou ook de moord op Lahaut, als vergeten figuur, nooit een oplossing hebben gekend. Niet enkel commissies en de overheid, maar ook wetenschappelijke instellingen moeten daarbij zorgen dat deze ruimte, steun, financiële middelen en toegang tot archieven wordt gecreëerd.

³⁹⁷ *Verslag onderzoekscommissie: Deel I, Kamer, 311-313.*

- **Bijlage I: Lijst van geïnterviewden**

Commissie Lumumba:

Luc De Vos

historicus, voormalig hoogleraar aan de Koninklijke Militaire school en de KU Leuven en lid van de commissie Lumumba

Ludo De Witte

socioloog en auteur van *De moord op Lumumba* (1999)

Emmanuel Gerard

historicus, hoogleraar aan de KU Leuven en lid van de commissie Lumumba

Leen Laenens

voormalig parlementslid (AGALEV) en lid van de commissie Lumumba

Jean Omasombo

historicus, hoogleraar aan de *Université de Kinshasa* en ad hoc lid van de commissie Lumumba

Daan Schalck

voormalig parlementslid (SP), historicus en lid van de commissie Lumumba

Geert Versnick

voormalig parlementslid (VLD) en voorzitter van de commissie Lumumba

Commissie Lahaut:

Widukind De Ridder

historicus en lid van de commissie Lahaut

Emmanuel Gerard

historicus, hoogleraar aan de KU Leuven en lid van de commissie Lahaut

Françoise Muller

historica, medewerkster bij de *Université catholique de Louvain* en lid van de commissie Lahaut

Pol Van Den Driessche

senator (NVA) en historicus

Carlo Van Grootel

parlementair medewerker van voormalig senator Vincent Van Quickenborne³⁹⁸

Etienne Verhoeyen

voormalig medewerker van de Vrt, geassocieerd onderzoeker bij het CegeSoma en coauteur van *De moord op Lahaut. Het communisme als binnenlandse vijand* (1985)

Patrik Vankrunkelsven

voormalig senator (VLD) en hoogleraar aan de KU Leuven

³⁹⁸ Van Quickenborne werd initieel gecontacteerd, maar verwees mij door naar zijn (voormalige) medewerker.

- **Bijlage II: Lijst van besproken parlementaire onderzoekscommissies**

België

Commissie-Lumumba (2000-2002):

onderzoek naar de moord op Congolees premier Patrice Lumumba in 1961

Commissie-Lahaut (2008-2015):

onderzoek naar het gerechtelijk dossier en de moord op parlementslid Julien Lahaut in 1950

Dutroux-commissie (1996-1998):

onderzoek naar het falen van politie en justitie in de zaak-Dutroux

Sabena-commissie (2001-2002):

onderzoek naar het faillissement van de nationale luchtvaartmaatschappij Sabena in 2001

Commissie-Buysse I en II (1997-2001 / 2002-2008):³⁹⁹

onderzoek naar de spoliatie van Joodse goederen tijdens Wereldoorlog II

Gladio-commissie (1990-1991):

onderzoek naar het bestaan en de werking van een clandestien internationaal inlichtingennetwerk

Buitenland

Widgery-tribunaal (1972):

onderzoek naar de gebeurtenissen van *Bloody Sunday* in 1972

Saville-tribunaal (1998-2010):

onderzoek naar de gebeurtenissen van *Bloody Sunday* in 1972

Commissie voor geschiedvervalsing (2009-2012):⁴⁰⁰

onderzoek naar historiografie die een foutief beeld schetst van Rusland

Matteoli-commissie (1997-2000):

onderzoek naar de spoliatie van Joodse goederen tijdens Wereldoorlog II

Commissie-Bergier (1997-2002):

onderzoek naar de economische en financiële collaboratie van Zwitserland met Nazi-Duitsland tijdens Wereldoorlog II en het beleid tegenover Joden

Jedwabne-commissie (2000-2002):

onderzoek naar de gebeurtenissen van het Joods pogrom van Jedwabne in 1941

Srebrenica-commissie (1996-2002):

onderzoek naar de gebeurtenissen tijdens, voor en na de val van Srebrenica in 1995

³⁹⁹ Noot: zoals vermeld waren dit strikt genomen geen parlementaire onderzoekscommissies.

⁴⁰⁰ Noot: de term commissie duidt hier eerder op een vast bureau, ofwel een overheidsinstelling.

- **Bijlage III: Politieke leden van de commissie-Lumumba (per partij)**⁴⁰¹

VLD | Vlaamse Liberale Democraten (Open VLD):

Jef Valkeniers, Ludo Van Campenhout en Geert Versnick (*voorzitter*)

CVP | Christelijke Volkspartij (CD&V):

Pieter De Crem en Herman Van Rompuy (*tweede ondervoorzitter*)

Vlaams Blok (Vlaams Belang):

Francis Van den Eynde

VU&ID | Volksunie:⁴⁰²

Ferdy Willems (*rapporteur*)

SP | Socialistische Partij (SPA):

Daan Schalck

AGALEV & ECOLO | Anders Gaan Leven & Ecologistes Confédérés pour l'Organisation de Luttes Originales (GROEN & ECOLO):⁴⁰³

Leen Laenens en Marie-Thérèse Coenen (*rapporteur*)

PRL-FDF-MCC | Parti Réformateur Libéral, Front Démocratique des Francophones, Mouvement des Citoyens pour le Changement (MR):

Eric van Weddingen en Daniel Bacquelaine (*rapporteur*)

PS | Parti Socialiste:

Jacques Chabot en Claude Eerdekens (*eerste ondervoorzitter*)

PSC | Parti Social Chrétien (CDH):

Jacques Lefevre

⁴⁰¹ Noot: naast de toenmalige partijnamen staat verder de volledige naam van deze partij, met daarnaast (tussen haakjes) de huidige partijnaam, indien dit van toepassing is.

⁴⁰² Noot: in de tekst werd deze enkel aangeduid als VU, aangezien ID op zich geen partij is maar een beweging. In 2001 is de Volksunie ontbonden, haar voornaamste politieke erfgenaam is de huidige NVA.

⁴⁰³ Noot: Coenen is lid van ECOLO en Laenens was lid van AGALEV, maar omdat deze twee partijen samen één fractie vormden (en vormen), staan zij niet apart genoteerd.

- **Bijlage IV: Rapport van André Moyon (31 augustus 1950)**

Activité du Réseau pendant le mois d'août 1950

"De executie van Lahaut heeft de lamlendigheid van de overheid aangetoond. Zij wil deze verrader wreken alsof het niet zou gaan om een agent van de Sovjet-Unie waar mee wij in oorlog zijn, via een tussenpersoon [Korea], vanaf het ogenblik dat wij een vliegtuig naar Korea sturen, manschappen rekruteren voor deze strijd en de maatregelen van de Verenigde Naties onderschrijven. Het gaat ontegensprekelijk om een misdaad en het valt te betreuren dat het zover moest komen, maar zij die gehandeld hebben zijn van mening dat het tijd is om onze gezagsdragers wakker te schudden, en aangezien die geen actie willen ondernemen tegen de vijfde colonne, doen zij het in hun plaats. Het zij zo, zeggen de uitvoerders, wanneer enkele gezagsdragers op hun beurt geëxecuteerd worden als vergelding. Indien zij hun plicht gedaan hadden, dan waren dergelijke radicale maatregelen niet nodig geweest.

We kunnen daaraan toevoegen dat de actiegroep die zich zo uitspreekt, haar reeks verder zal afwerken tot de overheid beslist om zelf een einde te maken aan de kuiperijen van de vijfde colonne van de Sovjets. [Edgar] Lalmand en [Jean] Terfve worden nu gevisieerd, net zoals [Frans] Van den Branden uit Antwerpen. En men is vastbesloten om maatregelen te treffen tegen de magistraten die zich te ijverig zouden tonen om de dood van deze 'verraders' te wreken. Ze hebben niets gedaan tegen de oproerkraaiers en de saboteurs die iedereen kent; ze hebben niets gedaan tegen de socialistische samenzweerders die de veiligheid van het land in gevaar hebben gebracht; dat ze nu niet proberen om gerechtigheid in één richting af te dwingen.

We brengen op deze manier zonder commentaar verslag uit van de ideeën die leven binnen het milieu dat wij verantwoordelijk achten voor de executie van Lahaut: het gaat in elk geval om een apolitieke en zelfs antipolitieke groep, patriottisch en onbaatzuchtig, die aanvankelijk gedacht had om pas ten tonele te verschijnen op het ogenblik van de bezetting door de Sovjets. Het is een soort synarchie die haar pionnen heeft in de meest gesloten kringen en, in het geval van Lahaut, tot bij de onderzoekers."

(Bron: E. GERARD, W. DE RIDDER en F. MULLER, *Wie heeft Lahaut vermoord? De geheime Koude Oorlog in België*, Leuven, 2015, 249-250.)

- **Bijlage V: Telex van d'Aspremont aan Rothschild (6 oktober 1960)**

Telex Harold d'Aspremont-Lynden aan Mistebel Elisabethville (Minaf 65706/cab), 6 oktober 1960

Minaf [ministerie van Afrikaanse Zaken] à Mistebel

Pour Rothschild

"Primo. Vous attendez lundi à Usumbura [Bujumbura]. Clemens qui doit revenir en Belgique ne pourrait-il éventuellement assister également à entretien si cela ne le dérange pas trop.

Secundo. De milieux proches de Kanza et de Lumbala nous viennent des renseignements suivant lesquels un troisième gouvernement central serait en voie de constitution à Léo [Leopoldville]. De nombreux membres du MNC qui se sont détachés avec fracas de Lumumba en feraient partie. On assure également que God[e]froid Munongo sera vice premier ministre. Tout ceci me paraît:

a) invraisemblable

b) particulièrement dangereux car tendant en fait à mes yeux à dédouaner Lumumba par la bande.

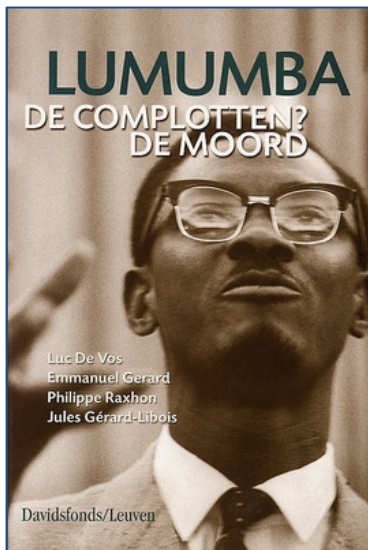
Il serait peut-être opportun de faire part de ces bruits à God[e]froid Munongo et de le mettre éventuellement en garde contre semblable tentative. Objectif principal à poursuivre dans l'intérêt du Congo du Katanga et de la Belgique est évidemment l'élimination définitive de Lumumba."

Aspremont⁴⁰⁴

(Bron: Verslag namens de onderzoekscommissie van het parlementair onderzoek [...] omstandigheden waarin Patrice Lumumba werd vermoord en van de eventuele betrokkenheid daarbij van Belgische politici: Deel I (DOC 50 0312/006), Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, Brussel, 16-11-2001, 156-157.)

⁴⁰⁴ Noot: de experts van de commissie-Lumumba stelden aan de hand van de kladversie van dit document vast, dat dit in feite werd opgesteld door een kabinetsmedewerker van het ministerie van Afrikaanse Zaken, namelijk Fernand Vervier. Zie: *Verslag onderzoekscommissie: Deel I*, Kamer, 272-273.

- **Bijlage VI: Selectie van foto's met bronvermelding**

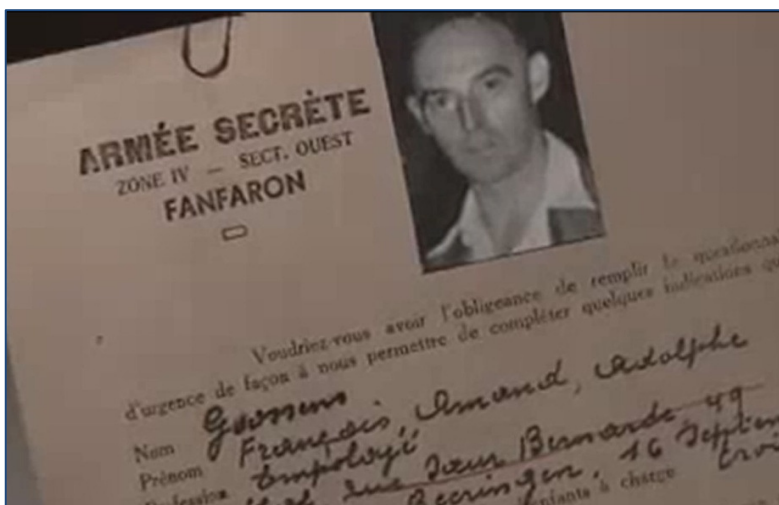
1. Kaft van het verslag van de commissie-Lumumba, 2004.
(bron: Davidsfonds)

2. Kaft van het verslag van de commissie-Lahaut, 2015.
(bron: Davidsfonds)

3. De voltallige commissie-Bergier, met centraal Jean-François Bergier, 2001.
(bron: Swissinfo)

4. Steekkaart van François Goossens, uit het verzetsarchief van Halle, 2007.
(bron: Vrt)

5. François Lumumba, bij de neerlegging van een klacht tegen een elftal Belgen te Brussel, 2011.
(bron: Sander de Wilde)

6. Begrafenis van Julien Lahaut te Seraing, 1950.
(bron: Belga)

7. Gerard Soete en zijn broer te Congo, 1961.
(bron: Humo)

8. Vergulde kies van Patrice Lumumba, 2016.
(bron: Humo)

9. André Moyon tijdens Wereldoorlog II, s.d.
(bron: Maison du Souvenir)

10. Lijkfoto van Julien Lahaut, 1950.
(bron: La Meuse)

11. De Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, s.d.
(bron: Belga)

12. Herbegravenis van 600 slachtoffers van de val van Srebrenica, na identificatie, 2005.
(bron: Reuters)

13. Muurschildering op de ruïnes van *Maison Brouwez*, 1988.
(bron: Jacques Brassinne)

14. Julien Lahaut (3de van links) bij het Belgische parlement, samen met leden van zijn partij, 1936.
(bron: CegeSoma)

15. Patrice Lumumba (links), koning Boudewijn (midden) en Joseph Kasavubu (rechts) bij de onafhankelijkheidsfeesten van Congo, 1960.

(bron: Belga)

16. Herdenking van de zestigste verjaardag van de moord op Julien Lahaut, bij zijn grafmonument, 2010.

(bron: Solidaire)

17. Monument voor Patrice Lumumba in Kinshasa, s.d.
(Bron: Getty Images)

18. Verwijdering van een ruitersstandbeeld van Francisco Franco in Madrid, 2008.
(bron: Getty Images)

19. De Lumumbastraße in Berlijn, 2013.
(bron: Shungu Tundanonga)